

GEOGRAFSKI OBZORNIK

LETO 2024 LETNIK 71 ŠTEVILKA 1-2

**Svetozar Plešič - spomini
s potovanj in izletov iz otroških,
dijaških in študentskih let**

**Vinogradništvo braniških kmetij
od dvajsetih let
19. stoletja do leta 2020**

**Potenciali za razvoj
dopolnilnih dejavnosti
na kmetijah v občini Vrhnika**

**Geolokacijska igra
kot način revitalizacije kozolcev
v Zgornjesavski dolini**

**Pot med krošnjami Pohorje –
turizem in interpretacija**

GEOGRAFSKI OBZORNIK

strokovna revija za popularizacijo geografije

Izdajatelj: **Zveza geografov Slovenije, p.p. 306, 1001 Ljubljana**

Za izdajatelja: **Aleš Smrekar**

ISSN: **0016-7274**

Odgovorna urednica: **Lea Rebernik**

Uredniški odbor: **Nejc Bobovnik, Primož Gašperič, Mojca Ilc Klun, Drago Kladnik, Miha Koderman, Peter Kumer, Irena Mrak, Miha Pavšek, Anton Polšak, Tatjana Resnik Planinc, Uroš Stepišnik, Ana Vovk in Igor Žibera**

Upravnik revije: **Primož Gašperič**

Terminološki in jezikovni pregled strokovnih člankov: **Drago Kladnik**

Elektronski naslov uredništva: **geografski.obzornik@gmail.com**

Medmrežje: **<http://zgs.zrc-sazu.si/Publikacije/Geografskiobzornik/tabid/302/Default.aspx>**

Tisk: **Collegium Graphicum d.o.o.**

Naklada: **500 izvodov**

Cena: **6 €**

Transakcijski račun: **02010-0014166331, Nova Ljubljanska banka, d.d., Ljubljana, Trg republike 2, 1000 Ljubljana**

Izid publikacije je finančno podprla Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz sredstev državnega proračuna iz naslova razpisa za sofinanciranje domačih poljudnoznanstvenih periodičnih publikacij.

Izhaja do 4-krat letno kot enojna ali dvojna številka.

Geografski obzornik objavlja izvirne prispevke, ki še niso bili objavljeni nikjer drugod.

Uredništvo si pridružuje pravico do (ne)objave, krajsanja, delnega objavljanja prispevkov v skladu z uredniško politiko in prostorskimi možnostmi.

Prispevke pošljite natisnjene in po elektronskem mediju na naslov in elektronsko pošto uredništva. Poslanih prispevkov ne vračamo. Revija je vključena v SCOPUS.

GEOGRAPHIC HORIZON

professional magazine for popularization of geography

Publisher: **Association of Slovenian Geographers, p.p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenia**

For the publisher: **Aleš Smrekar**

ISSN: **0016-7274**

Responsible editor: **Lea Rebernik**

Editorial board: **Nejc Bobovnik, Primož Gašperič, Mojca Ilc Klun, Drago Kladnik, Miha Koderman, Peter Kumer, Irena Mrak, Miha Pavšek, Anton Polšak, Tatjana Resnik Planinc, Uroš Stepišnik, Ana Vovk and Igor Žibera**

Administrator: **Primož Gašperič**

Terminology and language review of professional articles: **Drago Kladnik**

E-mail: **geografski.obzornik@gmail.com**

www: **<http://zgs.zrc-sazu.si/Publikacije/Geografskiobzornik/tabid/302/Default.aspx>**

Print: **Collegium Graphicum**

Price: **6 €**

Number of copies printed: **500 copies**

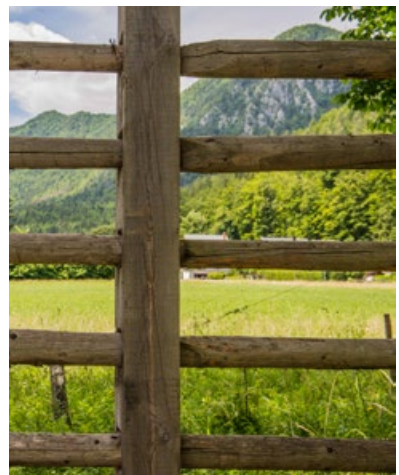
Bank account: **02010-0014166331, Nova Ljubljanska banka, d.d., Ljubljana, Trg republike 2, 1000 Ljubljana, Slovenia**

The magazine is indexed in SCOPUS.

This publication was co-financed by the Slovenian Research and Innovation Agency.

Avtor fotografije:

TIM ŽGAVEC

4 Darko Ogrin, Ida Knez Račić
**Svetozar Ilešič - spomini s
potovanj in izletov
iz otroških, dijaških
in študentskih let**

14 Timotej Cotič
**Vinogradništvo braniških kmetij
od dvajsetih let
19. stoletja do leta 2020**

29 Sara Bradeško
**Potenciali za razvoj
dopolnilnih dejavnosti na
kmetijah v občini Vrhnika**

43 Ambrož Černe
**Geolokacijska igra
kot način revitalizacije
kozolcev v Zgornjesavski dolini**

57 Maja Višnar
**Pot med krošnjami Pohorje –
turizem in interpretacija**

Svetozar Ilešič

*Spomini s potovanj in izletov
iz otroških, dijaških in študentskih let*

IZVLEČEK

Akademik Svetozar Ilešič je bil ob Antonu Meliku vodilna osebnost slovenske geografije sredi 20. stoletja. Med letoma 1925 in 1928 je v dnevniški obliki napisal spomine na izlete, planinske ture in potovanja, ki jih je opravil v otroških, dijaških in študentskih letih. Dnevniki so dragocen dokument časa med svetovnjima vojnama, ponujajo nam tudi vpogled v začetno obdobje formiranja Ilešiča kot geografa.

Ključne besede: Svetozar Ilešič, Oddelek za geografijo FF UL, zgodovina geografije, dnevniki potovanj in izletov, Slovenija

ABSTRACT

Svetozar Ilešič – memories of travels and trips from his childhood, school and student years
Academician Svetozar Ilešič was, alongside Anton Melik, the leading figure of Slovenian geography in the mid-20th century. Between 1925 and 1928, he wrote in a diary form his memoirs of excursions, mountain tours and journeys he had made during his childhood, school and student years. The diaries are a valuable document of the time between the two world wars, and they also give us an insight into the early formative years of Ilešič's career as a geographer.

Keywords: Svetozar Ilešič, Department of Geography FA UL, history of geography, travel diaries, Slovenia

Profesor Ilešič (1907–1985) je skupaj z akademikom Antonom Melikom (1890–1966) določal smer razvoja slovenske geografije v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni. Jeseni 2022 je Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani od sorodnikov akademika Svetozarja Ilešiča prejel v dar del njegove zapuščine. Donacijo sestavljajo različni dokumenti, strokovne knjige, priznanja in štirje zvezki *Spominov s potovanj in izletov*, ki jih je Ilešič spisal med letoma 1925 in 1928. Gradivo je Oddelku za geografijo posredovala gospa Lea Hartman Ilešič. Za plemenito dejanje, ki bo obogatilo poznavanje korenin slovenske geografije in življenjske poti dr. Ilešiča, se avtorja prispevka v imenu Oddelka za geografijo FF UL in vseh slovenskih geografov Ilešičevemu sorodstvu iskreno zahvaljujeva.

Namen prispevka je predstaviti Ilešičeve zapise s potovanj in izletov, ki jih je opravil z družino, s prijatelji ali sam v mladosti, ko se je kot velik ljubitelj vseh pojavov v pokrajini formiral kot geograf. S prispevkom želimo osvežiti spomin na akademika Svetozarja Ilešiča in na kratko predstaviti njegov pomen za razvoj slovenske geografije, saj ga mlajše generacije geografov čedalje slabše poznajo. S prepisom opisa terenskega ogleda, ki ga je kot študent geografije opravil za potrebe terenskega dela, želimo bralca opozoriti na njegove pisateljske veščine in risarski talent, saj je Spomine tudi ilustriral.

Oris življenja in dela akademika prof. dr. Svetozarja Ilešiča

Ob okroglih obletnicah akademika in univerzitetnega profesorja dr. Svetozarja Ilešiča, ob njegovi smrti in drugih priložnostih je nastalo več predstavitev njegove življenjske poti in profesionalnega udejstvovanja, ki so bile tudi podlaga za ta prikaz (Gams 1967, 1977, 1996, 1999; Ilc Klun 2007; Kunaver 1999; Vrišer 1999). Ilešiča kot profesorja, predvsem kot organizatorja in vodjo študentskih ekskurzij, je na zanimiv način predstavila tudi njegova nekdanja študentka in pozneje nekaj časa tudi sodelavka, Jelka-Eta Kunaver (2019).

Svetozar Ilešič se je rodil leta 1907 v Ljubljani. Po klasični gimnaziji je na Filozofski fakulteti v Ljubljani študiral geografijo in zgodovino, kjer je leta 1930 diplomiral in leta 1933 z disertacijo *Kmečka naselja na vzhodnem Gorenjskem* doktoriral. Po opravljenem doktoratu se je najprej kot asistent in pozneje kot univerzitetni učitelj zaposlil na tedanjem Geografskem inštitutu (danes Oddelek za geografijo FF UL) in mu ostal zvest do upokojitve leta 1975. Med študenti je veljal za priljubljenega predavatelja. Bil je mentor pri številnih diplomskih in magistrskih delih ter doktorskih disertacijah. Veliko pozornosti je namenjal terenskemu delu. Vodil je študentske in strokovne geografske ekskurzije po Sloveniji in tujini. Na študentskih strokovnih ekskurzijah je imel navado udeležence vzpodbujati z besedami, da »... se pokrajino učimo z nogami ...«. Študenti, ki jim je bilo to namenjamo, so ga začudeno gledali, zato je nadaljeval: »Če hodimo, čutimo pokrajino že pod nogami in jo s tem mnogo bolje spoznamo kot iz hitro vozečega avtomobila ...« (Kunaver 1999, 176).

Avtorja besedila:

DARKO OGRIN, doktor geografskih znanosti, redni profesor

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
E-pošta: darko.ogrin@ff.uni-lj.si

IDA KNEZ RAČIČ, profesorica geografije in nemškega jezika s književnostjo, bibliotekarka
Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
E-pošta: ida.knezratic@ff.uni-lj.si

COBISS 1.04 strokovni članek

Kot univerzitetni učitelj se je zavedal pomanjkanja ustrezne študijske literature, zato je pripravil vrsto skript za predmete, ki jih je predaval. »V tistih letih, ko je bila Ljubljana dolga leta kulturno odrezana od sveta in študenje nismo mogli segati po tujih učbenikih, smo v teh skriptah za zgodovino geografije, hidrologijo, limnologijo, glaciologijo, fizikalno oceanografijo, geografijo prsti in rastja in splošno antropogeografijo našli iz številnih tujih virov zbrano in urejeno gradivo, kjer so zarisane prve sistematične zgradbe teh predmetov v slovenskem jeziku« (Gams 1996, 6). Zaradi potreb srednješolskega pouka in želje povzdigniti ga na višjo kakovostno raven, se je Ilešič kot prvi slovenski visokošolski učitelj zavestno odločil tudi za pisanje srednješolskih učbenikov (Kunaver 2007). Več desetletij so se generacije gimnazijcev v nižjih letnikih učile iz njegove *Obče geografije*, v višjih pa iz regionalnih geografij.

Raziskovalno se je Ilešič ukvarjal predvsem z agrarno geografijo, regionalno geografijo in teorijo geografije. Sloves enega od vodilnih evropskih agrarnozgodovinskih geografov si je pridobil s knjigo *Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem* (Ilešič 1950), ki je izšla tudi v nemškem jeziku (Gams 1996). Zanj je prejel Prešernovo nagrado za znanstvene dosežke. V duhu tedaj prevladujoče paradigme je veliko pozornost posvečal regionalni geografiji. Ukvarjal se je s teoretičnimi in praktičnimi vidiki regionalizacije (tudi na primeru Slovenije in Jugoslavije), napisal je tri odmevne regionalnogeografske monografije svetovnih regij. V zadnji knjigi *Pogledi na geografijo*,

teoretsko-metodološki prispevki (Ilešič 1979) je strnil svoja razmišljanja o geografiji kot znanosti, pri čemer je veljal za velikega zagovornika enotne geografije.

S številnimi objavami doma in v tujini (v COBISS-u ima 827 zapisov) je akademik Ilešič vplival na razvoj slovenske, nekdanje jugoslovanske in tudi mednarodne geografije. Vrišer (1999, 174) je zapisal: »... S svojim znanjem je spodbudil razvoj marsikaterih novosti v slovenski geografiji, kot so bili na primer začetki varstva okolja, sodelovanje geografov pri prostorskem planiranju, regionalne spodbude. ...« Ob pedagoškem in raziskovalnem

delu je opravljal številne funkcije: od najvišjih vodstvenih na ravni Oddelka za geografijo, Filozofske fakultete, Univerze v Ljubljani ter v zvezah geografov Slovenije in Jugoslavije, do upravnika Inštituta za raziskovanje krasa SAZU in Geografskega inštituta Antona Melika SAZU. Za svoje pedagoško, znanstveno in strokovno delo je prejel vrsto domačih in mednarodnih prestižnih priznanj: bil je redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU), zunanji član Poljske akademije znanosti, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani, častni doktor Univerze v Mariboru, častni član slovenskega, makedonskega, srbskega, poljskega, madžarskega

Slika 1: Akademik prof. dr. Svetozar Ilešič (foto: Arhiv Oddelka za geografijo FF UL).

in nemškega geografskega društva ter dopisni član italijanskega geografskega društva. Odlikovan je bil z Redom dela z zlatim vencem, Redom dela z rdečo zastavo, za življenjsko delo na področju geografije pa je prejel Kidričevo nagrado in najvišjo jugoslovansko nagrado AVNOJ-a.

Spomini s potovanj in izletov

Akademik Svetozar Ilešič je spomine na izlete, potovanja in planinske ture pisal na začetku študija geografije in zgodovine, med jesenjo 1925 in poletjem 1928. Popisal je štiri male črtaste zvezke s trdimi platnicami, v katerih je po 152 strani. Vsak zvezek je naslovljen *Spomini s potovanj in izletov*, s pripisom številke dnevnika (I. do IV.). Sklepamo, da so zvezki Spominov, razen morda zadnjega, nastali delno tudi na podlagi predhodnih zapiskov, saj je večinoma precejšnja časovna razlika med opravljenimi izleti in njihovimi opisi v Spominih. Poleg tega so zvezki enakega tipa in vzorno urejeni. Ilešič opisuje tudi številne podrobnosti, ki gredo običajno hitro v pozabo.

V prvih dveh zvezkih so opisani izleti iz otroških in dijaških let, v tretjem in četrtem pa iz »visokošolskih let«. Strani v zvezkih so tekoče oštevilčene od 1 do 552, s pripombo, da četrti zvezek ni popoln, saj v njem manjka zadnjih 22 listov, oziroma opisi treh izletov. V vsakem zvezku je opisanih okrog 10 izletov (preglednica 1), ki so navedeni v kazalu vsebine na koncu zvezkov. V naslovu kazal je zapisano tudi obdobje, v katerem so opisi izletov nastajali. Posamezna poglavja sestavljajo opisi izletov na eno destinacijo (na primer Prvič na Triglavu, V

Slika 2: Ilešičevi dnevniki (foto: Darko Ogrin).

Banja luko, Polhograjski dolomiti), še pogosteje pa več izletov v določenem obdobju (na primer Jesen v planinah, Še enkrat Štajerska – Kamniško Sedlo – Kranj) ali opisi »tematskih« izletov (na primer V podzemnem svetu, Dež in vihar na Grmadi in v Iški – Solčni dnevi v slovenskih Alpah, Geografska ekskurzija v Bosno in Dalmacijo). Dnevniki so lični izdelki, oblikovno privlačni, pisava stilistično dovršena in berljiva. Pri branju hitro opazimo Ilešičev pisateljski talent in izpovedno moč. Jezikovno so neoporečni, današnjega bralca utegne zmotiti le uporaba nekaterih izrazov, ki dandanes niso več v rabi, in srbohrvatizmov.

Zakaj je Ilešič gojil kulturo izletov in potovanj ter se odločil za pisanje spominov nanje, zveemo v prvem in drugem zvezku Spominov. V prvem zvezku, kjer opisuje izlete iz otroških, predvsem pa iz dijaških let, omenja, da že od prvih dni, ki se jih zaveda, ob izletih in potovanjih čuti neizmer-

no veselje, bolj kot pri vseh igrah in zabavah. »*To veselje mi je ostalo, seveda v popolnejši in razviti obliki do danes, ko pričrnam pisati te spomine, z namenom, da jih bom sam kdaj v težkih urah prebiral in obnavljal vso preživelo srečo in veselje, in pa da bodo služili v razvedrilo komu drugemu, ki jih bode slučajno dobil v roke*« (Ilešič 1925–1927, 3). V drugem zvezku, v uvodu k Zimskim in pomladnim izprehodom po ljubljanski okolici (Ilešič 1927, 175–178), beremo, da je do leta 1924 na izlete in v naravo hodil, ko se je za to ponudila priložnost in predvsem tedaj, ko so jih organizirali drugi. »*V oni dobi se je v meni dogodila važna izprememba, ki se je pripravljala pač že dolgo prej, a do njene izpolnitve ni prišlo. I...! Ko pa je dne 16. oktobra onega leta (1924) po dolgem trpljenju, uničujočem dušo in telo, preminula moja starejša sestra Milica, se je v našem domu še poglobila žalost, ki se je naselila že od nekdanj v njem. In tako je prišlo, da je srce pričelo hrepeneti po*

Preglednica 1: Vsebina Ilešičevih dnevnikov.

1. ZVEZEK (pisano od novembra 1925 do 10. aprila 1927)	stran
Otroška leta	3
Dijaška leta:	
1. Kamniško Sedlo ~ Bled ~ Zagreb ~ Celje	9
2. Vrbsko jezero	21
3. Bohinjsko jezero	29
4. Savinjska dolina ~ Slovenske Gorice ~ Prekmurje	35
5. Še enkrat Štajerska ~ Kamniško Sedlo ~ Kranj	55
6. Vesel izlet na Žalostno Goro in žalosten izlet na Golico ~ En teden pod Golico	63
7. Polhograjski Dolomiti	85
8. Zima na Barju in na Veliki Planini	109
9. Trije izleti po gorenjskih planinah: Vršič, Karavanke, Planica	119
10. »Ižanski Vintgar« in drugo (Bled ~ Peš izlet v Kamnik)	145
2. ZVEZEK (pisano od 11. aprila do 7. oktobra 1927)	
Dijaška leta (nadaljevanje):	
11. Prvič v skalah (Savinjske Alpe)	153
12. Zimski in pomladni izprehodi po ljubljanski okolici	177
13. Po maloznanih krajih daljne ljubljanske okolice	191
14. Pomlad na Golici in Krvavcu ~ Prvi izlet po maturi	211
15. Križem Jugoslavije:	
I. Beograd	223
II. Preko zelene Bosne	231
III. Ob naši Adriji	248
16. Zopet na vršacih naših planin (Savinjske Alpe)	271
17. Prvič na Triglavu	285
3. ZVEZEK (pisano od 8. oktobra 1927 do 15. septembra 1928)	
Visokošolska leta:	
1. Jesen v planinah	
I. Iz Bistrice v Logarsko dolino in nazaj	298
II. »Kozja luknja«	314
2. Zima in pomlad 1926	327
3. Pomlad v gorenjskih gorah (Krvavec ~ Konj ~ Begunščica)	341
4. Dež in vihar na Grmadi in v Iški ~ Solčni dnevi v Savinjskih Alpah	355
5. Zima v avgustu (Po ovinkih na Triglav)	365
6. Geografska ekskurzija v Bosno in Dalmacijo:	
I. Plitvička Jezera	375
II. Bosna in Hercegovina	407
III. Preko Dalmacije domov	423
7. V podzemnem svetu (Jama na Lubniku ~ Križna Jama)	435
4. ZVEZEK (ni kazala, manjka zadnjih 22 listov)	
8. Novi izleti v ljubljanski okolici (Vrhnika ~ Smednik ~ Litijsko gričevje ~ Okolica Mokreca ~ Pasja Ravan)	443
9. Vsak mesec na Šmarni Gori ~ Ekskurzija v Rašico ~ Še Polhograjski Dolomiti)	469
10. V Banjaluko	485
11. Planjava in Skuta	491
12. Julijske Alpe	
I. Škrlatica-Triglav	501
II. Špik-Prisank-Križka Stena	511
13. Mrzla Gora in Kočna	526
14. Jesen na Krimu, Grintavcu in Grmadi	541
15. Izleti in ekskurzije v pomladi 1928 (Krka ~ Preko Barja ~ Kamna Gorica in Kropa ~ Pekel in Slivnica)	549

prostih, mirnih urah v gozdu, na tratah ali v skalah in da si je razvijajoče se telo zaželelo svežega vzduha in jasnočiste-ga ozračja. Razen tega sem tisto jesen zašel v kremplje društvenega življenja. »Ujeli« so me v Preporod (organizacija in glasilo jugoslovanskih dijakov, opomba avtorjev), /.../ in tako sem zašel v povsem drugačno življenje, kot sem ga živel dotlej. Vsak, kdor je že izkusil, ve, koliko časa in energije požre društveno delovanje in kako močnejše žene človeka na počitek v mirno naravo! Tako so tudi meni postali izprehodi in izleti, tudi najbližji, neobhodna duševna in telesna potreba.«

K privlačni podobi dnevnikov veliko prispevajo originalne risbe s svinčnikom, s katerimi so opremljeni posamezni opisi. Vsega skupaj jih je 37. Večina (25) jih prikazuje planinsko tematiko (koče, vrhovi) in pokrajine, 10 je risb naselij ali arhitektonskih detajlov. Ilešič je po virih narisal tudi zemljevid in geološki profil Plitviških jezer (preglednica 2).

Prvi zvezek Spominov s potovanj in izletov je Ilešič pisal kot študent geografije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani med novembrom 1925 in aprilom 1927. V njem je deset zapisov spominov na izlete, ki jih je s starši in sorodniki, pozneje pa tudi sam ali s svojo družbo v otroških in dijaških letih, opravil med letoma 1914 in 1924. Z opisom izletniških in popotniških izkušenj iz dijaških let nadaljuje v drugem zvezku (Ilešič 1927, 152–296), ki ga je pisal med aprilom in oktobrom leta 1927. V njem so zbrani opisi potovanja po Jugoslaviji in planin-

skih izletov, ki jih je opravil med študij geografije, poleg stare ljube-avgustoma 1924 in 1925. Kakor zna do izletov in potovanj, odločil-kaže, je bilo za Ilešičevo odločitev za no 14-dnevno potovanje po tedanji

Preglednica 2: Seznam risb v Ilešičevih dnevnikih.

	naslov	dnevnik	stran
1.	Koča na Veliki planini s Planjavo	I.	9
2.	Zagreb: kamenita vrata	I.	14
3.	Razvaline starega gradu nad Celjem	I.	21
4.	Sv. Janez ob Bohinjskem jezeru	I.	29
5.	Kapela v Slovenskih goricah	I.	35
6.	Slatina Radenci: Zdravilni vrecel in kopališče	I.	54
7.	Spodnja koča (1581 m) in Kadilnikova koča (1835 m) na Golici	I.	62
8.	Sv. Katarina 730 m, Grmada 898 m – Tošč 1021m iz Polhograjskih Dolomitov	I.	85
9.	Polhograjski Dolomiti: Sv. Jakob na Brezovici (806 m)	I.	109
10.	Erjavčeva koča na Vršiču (1523 m) – Špik (2472 m) – Škrlatica (2738 m)	I.	119
11.	Prešernova koča (2193 m) na Stolu	I.	145
12.	Konj (1803 m) od Presedljaja (1610 m)	II.	153
13.	Pogled s Šmarne gore proti severu	II.	177
14.	Šmarna gora od Št. Vida	II.	191
15.	Kočna (2541 m), Grintovec (2558 m) in Greben (2224 m) izpred Doma na Kravcu	II.	211
16.	Sarajevo – muslimansko predmestje Bendbaša	II.	223
17.	Češka koča na Dolenjih Ravneh (1543 m)	II.	271
18.	Staničeva koča (2332 m) – Triglav (2863 m)	II.	285
19.	Tillerjeva koča pri Piskerniku (797 m) v Logarski dolini	III.	298
20.	Zdravilišče Golnik na Gorenjskem	III.	327
21.	Begunjščica (2063 m) izpod Stola	III.	341
22.	Pogled izpred Frischaufovega doma na Okrešlju (1378 m) proti Ojstrici (2350 m) in Planjavi (2399 m)	III.	355
23.	Koča na Gozdu (1340 m) pod Prisankom	III.	365
24.	Plitvička jezera: Proščansko jezero-Labudovac	III.	375
25.	Načrt Plitvičkih jezer (Po Franiću)	III.	382
26.	Geološki profil Plitvičkih jezer (Po Ferdu Kochu) – A: Od Prošča do južnega Kozjaka, B: Od Sev. Kozjaka do Korane	III.	401
27.	Jajce z vodopadom Plive	III.	407
28.	Perast v Boki Kotorski	III.	423
29.	Škofja Loka z Lubnikom	III.	434
30.	Vrhnika	IV.	443
31.	Mengeš	IV.	469
32.	Banjaluka, motiv na Vrbasu	IV.	485
33.	Skuta (2532 m) in Rinka (2451 m) iznad Malih podov	IV.	491
34.	Škrlatica (2738 m) s Tominškove poti	IV.	501
35.	Mrzla gora (2202 m)	IV.	527
36.	Kočna (2539 m) in Grintovec (2558 m) iz Kokre	IV.	541
37.	Kropa	IV.	549

Slika 3: Pogled izpred Frischaufovega doma na Okrešlju (1378 m) proti Ojstrici (2350 m) in Planjavi (2399 m) (avtor: Svetozar Ilešič).

Jugoslaviji, ki se ga je udeležil takoj po maturi julija 1925 in ga podrobno opisal v skoraj 50 strani dolgem potopisu *Križem Jugoslavije*. Izhodišče za potovanje je bila udeležba na kongresu dijaškega društva Preporod v Beogradu, ki ga je potem z družicno podaljšal s potovanjem po Bosni in Hercegovini, Črni gori in Dalmaciji. V oceni tega potovanja beremo: »Bilanca tega mojega potovanja je bila proti pričakovanju ugodna. Takorekoč proti svoji volji sem videl toliko novih krajev od romantičnih vzhodnobosenskih debri preko Sarajeva in Mostarja doli do solčne Dalmacije in nepopisno lepe Boke Kotorske ter vse glavne poteze naše obale! /.../ Skupno veselje do potovanja in do novih krajev pa naju je pozneje z Vojčetom Gnjezdom združilo v tesno prijateljstvo. In v nemali meri je baš to potovanje odločilo, da sva se pozneje oba posvetila študiju – geografije« (Ilešič 1927, 269–270).

Potovanje je ob utrditvi prijateljstva z Vojčetom Gnjezdo, ki je na veliko Ilešičevo žalost pozneje prehitro umrl, veliko prispevalo tudi k osebni rasti in potovalnim izkušnjam bodočega geografa, predvsem zaradi številnih zapletov, s katerimi se je družina na poti ukvarjala, in nesporazumov, ki so iz tega izhajali. »Potovanje mi je bilo dobra šola tudi glede tovarišev. Spoznal sem, da morajo biti pri takem podjetju vsi udeleženci sorodnega značaja in v važnejših stvareh enodušni. Da ne smejo biti na slepo »skrpani« in da ne smejo delati načrtov med potjo! Da morajo biti medsebojno odkritosrčni in do gotove meje nesebični! /.../ Spoznal pa sem v teh dneh tudi precejšnje število doslej neznanih mi napak svojega značaja, ki sem jih pozneje skušal v tovariški družbi vedno po možnosti udušiti. Končno je bilo to potovanje jako važen člen v verigi mojih potovalnih skušenj, saj sem se spet nekoliko utrdil proti nevarnosti

takozvane »ljubavi do udobnosti« v teh štirinajst dnevih trdega ležišča in pomanjkljive hrane. Spoznal sem celo, da so taka »dijaška« potovanja, če ne prijetnejša, pa vsaj bolj »romantična« in nudijo krepkejšo in dolgotrajnejšo vtise, kot pa udobna »aristokratska« potovanja« (Ilešič 1927, 269–270).

Zadnji od opisov v drugem zvezku se nanaša na Ilešičev prvi vzpon na Triglav sredi avgusta 1925. Nanj se je povzpel v družinskem krogu. Pri opisu večerne poti po dolini Triglavске Bistrice si je »privoščil« teto: »Dospeli smo do v skale vklesanih Galerij – globoko spodaj je bučala Bistrica. V strahu pred volkovi in medvedu, je teta jako hitela; nikakor ni hotela verjeti, da bi kaj takega pač moralo priti « od straže hrvaške« sem, kar pa ne gre tako hitro, posebno dokler se podobna zverjad ne poslužuje železnice, avtomobilov ali celo aeroplanov. Hitela je pa tako, da

smo jo jedva dohajali; tega pa smo bili seveda prav veseli in smo si le želeli, da bi tudi drugi dan pri vzpenjanju na Triglav bili medvedi in volkovi tako prijazni, da bi razburkali tetino domišljijo» (Ilešič 1927, 286).

Tretji zvezek (str. 297–442) je pisal med 8. oktobrom 1927 in 15. septembrom 1928. V njem so planinska in popotniška doživetja iz »visokošolskih« let, tudi opis 14-dnevne študentske geografske ekskurzije v Bosno in Dalmacijo. Večinoma so potovali z vlaki, tudi po ozkotirnih progah, nekaj malega s poštanim avtobusom, tramvajem in parnikom. Od učiteljskega kadra sta se ekskurzije udeležila prof. Artur Gavazzi (1861–1944), prvi predavatelj geografije na Univerzi v Ljubljani, in asistent Ivan Rakovec (1899–1985), od študentov pa Dobovšek in Ilešič. Na Plitvicah se jim je pridružil še kolega Luetič iz Šibenika. Ogledali so si Plitviška jezera, od koder so čez

Liko potovali do Knina in po ozkotirni progi do Jajca. Sledila je vožnja z »državno železnico« do Sarajeva. Od tu so odpotovali v Hercegovino in naprej do Črnogorskega primorja. Po vožnji s »parobrodom Morava« po Boki Kotorski so obiskali še Dubrovnik in Split in se od tam vrnili domov. Ilešič s strokovno platjo ekskurzije ni bil najbolj zadovoljen, pogršel je več geografskih strokovnih razlag. Označil jo je za prijetno, v vsakem oziru uspelo »Lustreise«. Ekskurzija tudi ni minila brez smešnih »katastrof«, kakršna je bila tista na vlakcu nekje med Karlovcem in Ogulinom: »*Na polici nad klopjo, ki sva na njej sedela g. profesor in jaz, je ležal moj kovčeg – košara. Pa očitno ni ležal, oziroma stal na trdnih nogah; kajti ko je nek zagrebski fič-firič odprl bližnja vrata, so slednja izvolila butniti moj kovčeg v rebra, ta pa je zletel v elegantnem loku g. profesorju – na nos! Razen lahkih poškodb na profesorjevem nosu in fič-firičeve lekcije v stilu »Kaj ne znate,*

kako se metne košara?» ni bilo hujših posledic. Ugodna posledica pa je bil – gromek smeh celokupnega občinstva v vozu» (Ilešič 1928, 376–377).

Terenski ogled za potrebe referata iz kraške hidrografije

Opisi izletov in planinskih tur iz študentskih let se nadaljujejo v četrtem zvezku, kjer so zbrani izleti od decembra 1926 do (verjetno) jeseni 1928. Zadnji še ohranjeni opis se nanaša na terenski ogled 11. aprila 1928, ko je Ilešič obhodil pokrajino na profilu Grosuplje–Radensko polje–izvir Krke:

»*V poletnem semestru (študijskega leta 1927/28, opomba avtorjev) sem dobil v geografskem seminarju (pod vodstvom prof. dr. A. Melika) v referat snov, ki me je že od prej jako zanimala in sicer iz kraške hidrografije: »Hidrografija grosupeljske kotline z Račno«. Zato je bilo treba seveda že takoj za ta prvi referat malo pogledati na teren, posebno v sektor vzhodno od Račne same, kjer si*

Slika 4: Perast v Boki Kotorski (avtor: Svetozar Ilešič).

v nekaterih stvarih nisem bil na jasnem in ki mi je zanj v predloženem materjalu nedostajalo nekaj podatkov, predvsem kar se tiče Žalne in porečja Višenjce.

11. aprila sem se odpeljal z jutranjim dolenjskim vlakom. Od Šmarja naprej sem bil ves čas pri oknu opazujoč kotlino, ki je bila pravzaprav središče mojega zanimanja. Njen gornji del prepregajo v nštetih meandrih potočki Poljansica, Bičje in Stari Breg, ki se končno združijo v Dobravo, ki se vije pod starim Boštanjским gradom, ter se preliva v spodnji del kotline Radensko polje, kjer pa ob normalnem stanju blizu Zagradca izgine pod zemljo. Skozi vas Račno tekoča Šica pa zbira podzemnim potom vodovje iz Turjaškega in Velikolaškega hribovja in ob robu polja tudi ponikne. Voda obeh potokov prihaja na dan, daleč doli pri izviru Krke, kakor je to z barvanjem dognal inž. Pick.

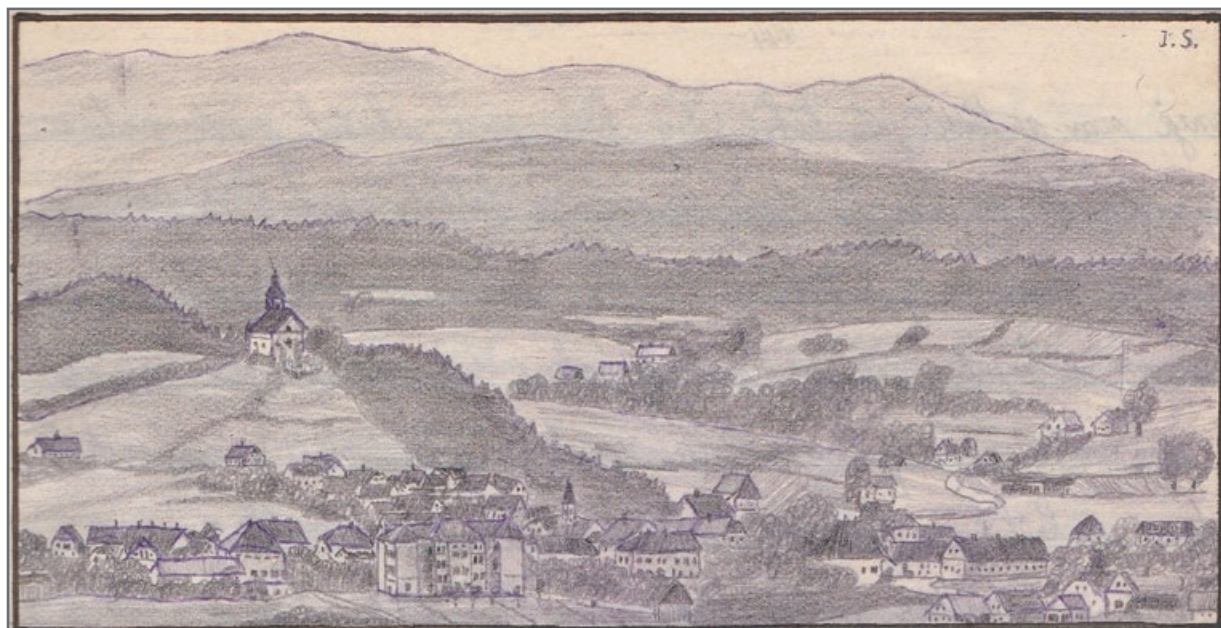
Nad Mlačevim se železnica vzpne preko prevala v drugo, mnogo manjšo kraško uvalo pri Žalni. Tu sem izstopil. Vas Žalno sem pustil za seboj in krenil med njivami na vzhodni rob kotline, kjer stoji vas Velika Loka. Zanimal me je potok z imenom Breg (to je splošno ime za potoke v tem okolišju), ki ponikne pod vasio pri nekem mlinu med naplavinami. Ob visoki vodi poplavlja okolico. Povpraševal sem domačine za njih mnenje, kam se potok odteka in vsi so soglašali, da gre v Krko. V svoji sigurnosti so pač bolj srečni kot geografi, ki si belimo glave z Grundovo teorijo o talni vodi.

Iz Vel. Loke sem krenil proti jugu na planoto, pokrito s plitvimi, rodovitnimi kraškimi uvalami, pač vsled manj propustne podlage. Kmalu sem dospel na cesto in po njej nad dolgo kotlino, na vseh straneh vklenjeno med visoko

gozdnato hribovje. V dnu kotline leži mična vasica Luče, tako tipična dolenjsko-kraška naselbina.

Luče so v hidrografskem oziru zanimiv pojav. Vas je namreč brez tekoče vode; samo po dolgotrajnem deževju pridere voda iz velike podzemne jame zapadno od vasi, katere izbrušeno in izprano žrelo sem si ogledal, in teče po dolini navzdol. Često naraste visoko in poplavi spodnji del Luč, da jo morajo odvažati z vozovi... Prof. dr. Rus mi je celo pripovedoval, da imajo v vasi v neki hiši gibljiv pod, ki ga voda dvigne, kadar narašča. Koliko je resnice na trditvi, da pri teka ta voda iz Radenskega polja, še ni sigurno dognano. Domačini zatrjujejo, da zavzemajo poplave mnogo večji obseg, odkar so v Račni razširili in izčistili Zatočino, v katero se izgublja Šica.

Slika 5: Priljubljen in zelo pogost cilj Ilešičevih izletov je bilo hribovje v okolici Ljubljane. Na sliki je Vrhnika z okolico (avtor: Svetozar Ilešič).

Iz Luč sem krenil mimo lične cerkvice Sv. Ožbalta, kjer je v bližini glavni, umetno razširjeni ponor in dalje po dolini med nešteti vrtačami in skozi tihe gozdove do zaključka strmega pobočja, kakršno je karakteristično za sklepe slepih kraških dolin. Tu sem se povzpел strmo gori na cesto in nadaljeval pot po planoti, kjer me je močil lahben dež. Kmalu sem dospel na rob planote in cesta je v ostrem ovinku zavila na desno po pobočju navzdol. Pod sabo pa sem uzrl izvorno kotlino Krke, zeleno, mirno, sanjavo dolensko pokrajino s čednimi vasicami, ki jim prednjači Videm. Ubral sem bližnjico in kmalu stal nad severnim, pravim izvirom Krke, ki nosi tudi že njeno ime. Miren, tajinstven tolmun pod skalovjem, skrit v vodno rastlinje, ga predstavlja. Iz njega se počasi odteka voda preko polja naprej. Visoko nad njim v pobočju je Krška Jama, nekdanji izhod Krke iz podzemnega sveta; z njo smo že v svetu Jurčičevih junakov (Jurij Kozjak!). Skozi vas Gradiček sem dospel do drugega izvira

Krke z imenom Polterca. Ta je pravi kontrast prvemu: živahen potoček izvira izpod skal in odžubori naprej med travniki in njivami. Odtod pa uzreš tudi širen, strm »cirk« nad izvori Krke, ki te v mirni, položni deželi Dolenjski iznenadi s svojo divjo slikovitostjo, obenem pa te spomni, da si še vedno na krasu» (Ilešič 1928, 549–552).

Sklep

Ilešičevi Spomini s potovanj in izletov, ki so nastali pred skoraj 100 leti, to je v obdobju Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, so dragocen dokument tedanjega časa. Ponujajo nam drobce iz družbenih razmer tistega časa, predvsem pa odličen vpogled v organizacijo in izpeljavo izletov, planinskih tur in potovanj med svetovnima vojnama, ko ta način preživljanja prostega časa še ni bil zelo razširjen; temu primerni stali tudi podporna infrastruktura in oprema. Skupni imenovalec je skromnost, tako pri osebni opremi in

prehrani kot prenočitvenih zmogljivostih. Bralec dnevnikov dobi vtis, da so bile le povezave z vlaki bistveno bolj razvite kakor dandanes, zato je bil vlak izletnikom glavno prevozno sredstvo. Mlajši bralec bo zagotovo presenečen, kako dolge razdalje so izletniki (pa tudi ostali) ob skromni prehrani in opremi premagovali peš. Pa ne samo odrasli, tudi šolska mladina in študenti. Dnevnik so tudi dragocen vir za zgodovino slovenske geografije. Skozi zapise spoznamo dozorevanje mladega Ilešiča, njegovo odločitev za geografijo in nekaj utrinkov o začetkih študija geografije na Univerzi v Ljubljani. Iz zapisane tudi lažje razumemo pomen, ki ga je pozneje dr. Svetozar Ilešič kot univerzitetni profesor pripisoval terenskemu delu in ekskurzijam. Navdušenje nad to obliko študija je znal prenesti na svoje učence in naslednike, zato terensko delo vse do današnjih dni ostaja zaščitni znak slovenske geografije.

Viri in literatura

1. Gams, I. 1967: Svetozar Ilešič – šestdesetletnik. Geografski vestnik 39.
2. Gams, I. 1977: Sedemdesetletnica Svetozarja Ilešiča. Geografski vestnik 49.
3. Gams, I. 1996: Ob desetletnici smrti prof. dr. Svetozarja Ilešiča. Geografija v šoli 5–2.
4. Gams, I. 1999: Govor ob odkritju spominske plošče profesorju Svetozarju Ilešiču, Ljubljana, Trstenjakova ulica 9. Geografski vestnik 71.
5. Ilc Klun, M. 2007: 100 letnica rojstva dr. Svetozarja Ilešiča. Geografski obzornik 54– 2.
6. Ilešič, S. 1925–1927: Spomini s potovanj in izletov I. (rokopisni vir).
7. Ilešič, S. 1927: Spomini s potovanj in izletov II. (rokopisni vir).
8. Ilešič, S. 1927–1928: Spomini s potovanj in izletov III. (rokopisni vir).
9. Ilešič, S. 1928: Spomini s potovanj in izletov IV. (rokopisni vir).
10. Ilešič, S. 1950: Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Dela 2, Ljubljana.
11. Ilešič, S. 1979: Pogledi na geografijo, teoretsko-metodološki prispevki. Ljubljana.
12. Kunaver, J. 1999: Profesor Svetozar Ilešič kot pedagog. Geografski vestnik 71..
13. Kunaver, J.–E. 2019: Malo nostalgije, spomini na študijska leta in na zaposlitev. Razvoj geografije na Slovenskem, 100 let študija geografije na Univerzi v Ljubljani. Ljubljana.
14. Vrišer, I. 1999: Odprtje razstave o akademiku in univerzitetnem profesorju dr. Svetozarju Ilešiču. Geografski vestnik 71.

Vinogradništvo braniških kmetij

od dvajsetih let 19. stoletja do leta 2020

IZVLEČEK

Vinogradništvo v Vipavski dolini je v zadnjih dvesto letih doživelo velike spremembe, tako v metodah obdelovanja, kot v pomenu za kmetovalce. V tem prispevku smo spremembe med letoma 1820 in 2020 preučili na območju Krajevne skupnosti Branik, kjer je vinogradništvo pomembna dejavnost že več stoletij. Z analizo arhivskega in kartografskega gradiva, historične ter sodobne vinogradniške literature, pa tudi z intervjuji lokalnih vinogradnikov smo vinogradniško zgodovino razdelili na štiri obdobja, ovrednotili trenutne težave pridelovalcev vin in iskali primerne možnosti za nadaljnji razvoj.

Ključne besede: agrarna geografija, agrarna zgodovina, podeželje, vinogradništvo, Krajevna skupnost Branik

ABSTRACT

Viticulture on the farms of Branik from 1820s until 2020

Viticulture in the Vipava Valley has undergone significant changes in the last two hundred years, both in cultivation methods and in its importance for farmers. In this article, we examined these changes between 1820 and 2020, focusing on the area of the Branik Local Community, where viticulture has been an important activity for centuries. By analyzing archival and cartographic materials, historical and contemporary viticultural literature, and interviewing local vine growers, we have divided the viticultural history into four periods, assessed current challenges faced by wine producers, and identified suitable options for further development.

Key words: agricultural geography, agricultural history, rural areas, viticulture, Branik Local Community

Vinogradništvo je kmetijska dejavnost, ki se je na slovensko ozemlje razširila pred nekaj več kot dva tisoč leti, se od takrat aktivno spreminjala glede na aktualne gospodarske, družbene, politične ter ekološke razmere in v nekaterih slovenskih pokrajinah za kmetovalce postala najpomembnejša kmetijska panoga (Amerine 2023; Valencič 1970).

V prvi polovici 19. stoletja je bilo obdelovanje vinogradov preprosto in tako rekoč brez rastlinskih bolezni, ki bi preprečevale dober pridelek. Vino je bilo namenjeno predvsem za domače potrebe kmetov in prodajo v lokalnih gostilnah. Invazije novih škodljivcev z drugih celin, ki so vinski trti grozile z izumrtjem, so v drugi polovici 19. in začetku 20. stoletja povzročile, da so vpeljali nova opravila in sredstva za zaščito. Ta nova zaščitna sredstva so omogočila obnovo in nadaljnjo obdelovanje vinogradov (Valencič 1970). V drugi polovici 20. stoletja se je močno razvila kmetijska mehanizacija, ki je kmetovalcem bistveno olajšala in pospešila delo ter jim omogočila večje pridelke, katere so porabili doma ali prodali lokalnim kletem. Te so vse bolj povpraševale po grozdju, kar je kmete spodbudilo k preureditvi starih vinogradniških nasadov v sodobne vinograde na ravnini ali na terasah, za katere so značilni večje število trt na hektar, strojna obdelava in večji pridelek (Lešnik in Vrščič 2001). Vsi ti dejavniki so pomembno zaznamovali sedanje stanje vinogradništva.

Tak razvoj je doživelo tudi vinogradništvo v Vipavski dolini. Zaradi ugodnih naravnih, gospodarskih in konjunktornih dejavnikov se je vinogradništvo iz ene od mnogih panog mešanega kmetijstva razvilo v panogo, s katero so se kmetje v celoti specializirali in svoje njive preuredili v vinograde, ki so jih obdelovali s sodobnimi vinogradniškimi tehnikami.

Da smo lahko bolje spoznali dejavnike razvoja vinogradništva in njihov vpliv na njegov nadaljnji razvoj, smo naredili študijo primera na manjšem naselju v Vipavski dolini, v katerem je ta kmetijska panoga doživela različne razvojne faze in je bila za to območje vseskozi zelo pomembna.

Naravnogeografski pregled območja preučevanja

Branik je naselje v južnem delu Vipavske doline, ob hudourniški reki Branici in pod Krasom. Upravno je del občine Nova Gorica. V 19. in 20. stoletju so pod Branik šteli tudi okoliške kraje, ki sestavljajo sedanjo Krajevno skupnost Branik. Med preučevanjem smo bili pozorni na celotno njeno območje, ki je predstavljeno na sliki 1 (Vidmar s sodelavci 1994).

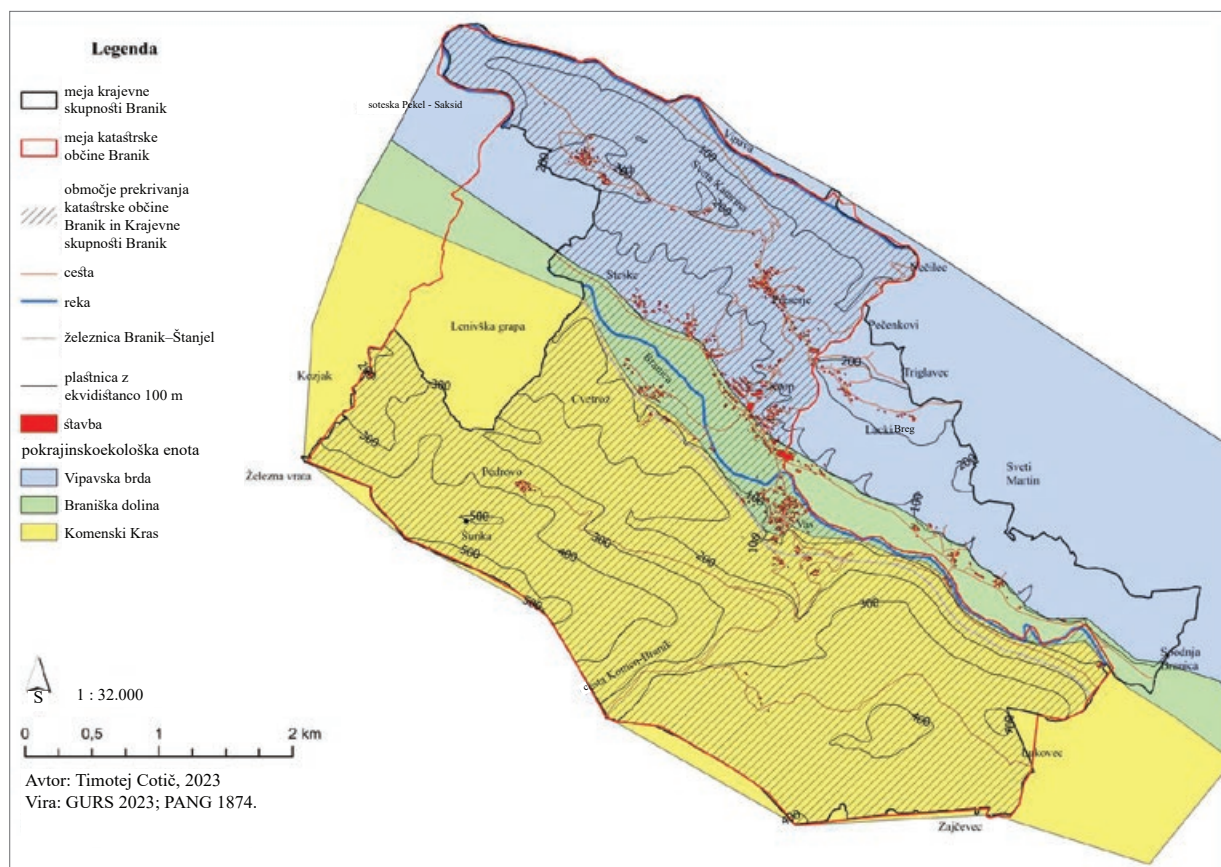
Braniško ozemlje, ki po naravnogeografski členitvi Slovenije za potrebe šolske geografije spada v mezoenoto flišnih gričevij, hribovij in dolin, lahko razdelimo na tri pokrajinskoekološke enote (Žiberna, Natek in Ogrin 2004). Njegov osrednji del je v Braniški dolini, ki na jugu meji na severni rob Komenskega Krasa, na severu pa na gričevnati svet Vipavskih brd. Vsako od teh območij ima svojske naravnogeografske poteze.

Avtor besedila in slikovnih prilog:

TIMOTEJ COTIČ, univerzitetni
diplomirani geograf in zgodovinar
Branik 31d, 5295 Branik
E-pošta: timotej.cotic@gmail.com

COBISS 1.04 strokovni članek

Slika 1: Zemljevid Krajevne skupnosti Branik s topografskimi imeni in pokrajinskoekološkimi enotami.

Komenski Kras je antiklinalni hrbet, ki se strmo dviga nad Branikom; njegova severna pobočja prehajajo v sinklinalo Vipavske doline (Vidmar s sodelavci 1994). Večinoma ga sestavljajo apnenec in dolomiti, na katerih se je razvila tanka plast rendzine. Na območju med reko Branico in cesto do Pedrovega je pobočje bolj položno. Tu so se na pobočje kraškega sveta narinile flišne kamnine, na katerih so se razvile evtrične rjave prsti, ponekod so tudisloji rendzine (ARSO 2013). Zaradi kombinacije naravnogeografskih dejavnikov je to območje pedološko primerno za vinogradništvo, vendar so tamkajšnji vinogradi zaradi težke dostopnosti s stroji večinoma opuščeni (Vidmar s sodelavci 1994).

Vipavska brda potekajo vzporedno s kraško planoto, od jugovzhoda proti severozahodu. Oklepata jih reki Vipava na severu in Branica na jugu. Na preoblikovanost gričevja so močno vplivali številni manjši vodotoki hudourniškega značaja, katerih erozija je povzročila nanose prepereline v dele Braniške in Vipavske doline. Erozija je dandanes nekoliko močnejša zaradi vplivov človeka, kot je opuščanje vzdrževanja kulturnih teras (Vidmar s sodelavci 1994). Kamninska sestava gričevja je večinoma flišna in lapornata, prekrivajo pa ga evtrične rjave prsti (ARSO 2013). Taka pedološka sestava je primerna za vinogradništvo, kar se odraža v številnih vinogradniških terasah, ki pa so na nekaterih območjih že opuščene.

Podnebje na Braniškem je močno odvisno od vplivov širšega okolja in bi ga lahko klimatogeografsko vključili v širše podnebje Vipavske doline. Po najnovejši podnebni tipizaciji Slovenije iz leta 2023 to območje spada v obalno zmerno sredozemsko podnebje (Ogrin s sodelavci 2023). Meteorološki podatki razkrivajo, da povprečna zimska temperatura koleba med tremi in petimi stopinjami Celzija, poletna med 20 in 23 °C, pomladna in jesenska pa med 11 in 14 °C. Letna višina padavin je okrog 1500 mm z padavinskim viškom jeseni (okrog 550 mm) in med 300 in 350 mm v preostalih letnih časih (Rutar 1892; Mekinda-Majaron 1995; Zupančič 1995; ARSO 2023).

Zgodovinski pregled območja preučevanja

Branik se je do leta 1951 imenoval Rihemberk, po eni najvidnejših pozno-srednjeveških ministerialnih rodbin grofov Goriških, s sedežem v rihemberškem gradu (Vidmar s sodelavci 1994; Štih 1994). Od leta 1820 do konca prve svetovne vojne je preučevano ozemlje pripadalo deželi Goriški in Gradiški, ki je bila od sredine 19. stoletja del Avstrijskega Primorja (Kosi s sodelavci 2011; Golec 2018).

Kmete je v 19. stoletju gospodarsko zaznamovala zemljiška odveza (kot rezultat revolucije leta 1848). Da pa so si lahko prilastili zemljo, so morali zemljiškim gospodom plačati odškodnino, katere višina je bila odvisna od prejšnjih podložniških dajatev in služnosti. Kombinacija dolgov in gospodarske krize je kmete popeljala v globoke dolgove, zadolževanje pri bankah in vaških odedruhih ter izgube posesti zaradi dolgov (Grafenauer 1970).

Prva polovica 20. stoletja je v Branik prinesla veliko izzivov in nesreče. Ker je bil med prvo svetovno vojno v zaledju soške fronte, ga je večina prebivalcev morala zapustiti (vrnili so se leta 1918). V tem času so vojaki, ki so skozi vas odhajali na fronto, uničili večino kmetijskih zemljišč. Obnove so se kmetje s pomočjo države in kmetov iz sosednjih vasi lotili takoj po končani vojni (Vidmar s sodelavci 1994).

Od konca prve svetovne vojne pa do konca druge svetovne vojne je rihemberško pripadalo Kraljevini Italiji. To je bil tudi čas velike gospodarske krize, ki je povzročila močno zadolževanje kme-

tov in množično izgubo njihovih posesti (Lazarevič 1994). Gospodarske težave so jim povzročali politična spodkopavanja slovenskega gospodarstva, nove zakonske uredbe in davčni sistem Kraljevine Italije (Kacin-Wohinz 2006). Še posebej veliko težav so kmetom povzročali novi davki in nov način njihovega pobiranja, kar je pogosto pripeljalo do izgube posesti. Vse to je številne kmetovalce spodbudilo k organiziranemu uporabi ali izseljevanju bodisi v sosednjo Kraljevino Jugoslavijo bodisi Argentino (Vidmar s sodelavci 1994).

Med drugo svetovno vojno je ponovno prišlo do uničenja vinogradov, saj so Nemci 15. februarja 1944 vas požgali, prebivalce pa odpeljali v taborišča. V uničen Branik so se vračali med poletjem in jesenjo leta 1945 ter začeli z njegovo obnovo. Po vojni, do leta 1947, je bilo braniško ozemlje razdeljeno na cono A in B Julijske krajine. Z določitvijo nove jugoslovanske zahodne državne meje je Branik postal del Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ), ki se je leta 1963 preimenovala v Socialistično federativno republiko Jugoslavijo (SFRJ), od leta 1991 dalje pa je del neodvisne Republike Slovenije (Vidmar s sodelavci 1994).

Prostorska razporeditev braniških vinogradov in njihovo spreminjanje v 19. stoletju

Franciscejski kataster in cenilni operat vsebujeta veliko podatkov o prostorski razporeditvi in lastnostih vinogradniških zemljišč v prvi polovici 19. stoletja. Za območje katastrske občine Branik je kataster nastal leta 1821, cenilni operat pa leta 1828.

Iz cenilnega elaborata izvemo, da so v 19. stoletju vinogradniške parcele pripadale različnim kategorijam rabe zemljišč in različnim razredom kakovosti. Kjer so pridelovali le grozdje, so parcele imenovali ronki in vinogradi (AST 1828). Ronki so terasirani vinogradi na pobočjih (Valenčič 1970). Razdeljeni so bili v šest razredov, odvisno od kakovosti zemljišča. Skupaj so pokrivali 38,9 hektarjev na 294 zemljiških kosih. Obnavljalo se jih je vsakih petdeset let, ko so na njih tudi za deset let kolobarili ječmen, fižol in sirek, da so se v prsti vnovič nakopičila za trto ključna hranila (AST 1828).

Vinogradi so bili sestavljeni iz manjših parcel, raztresenih po hribih in dolinah. Tudi ti so bili razdeljeni v šest kakovostnih razredov in so na 419 zemljiščih zavzemali 63,6 hektarjev (AST 1828).

Najštevilčnejša in najobsežnejša obdelovalna zemljišča z vinogradi pa so bile vinogradniške njive, kjer so poleg trte gojili tudi druge kmetijske kulture. Ta način vinogradništva se je takratnim strokovnjakom zdel nespameten, saj je bil na tovrstnih zemljiščih pridelek slabše kakovosti (Vertovec 1884, 75–77). Vseeno pa je to bil zelo razširjen način obdelovanja, saj so na ta način lahko na eni sami parceli pridelali več različnih pridelkov. Vinogradniške njive so bile razporejene po dolinah ter gričevjih in bile prav tako razdeljene na šest kakovostnih razredov. Posajene so bile v vrstah na obrobju parcel, kjer so jim za oporo postavili kole ali zasadili tako imenovana trtna drevesa. V dolini je bilo skupno 829 parcel in so zasedale

131,2 hektarjev zemljišč, na gričevnatih območjih pa jih je bilo 321 na 33,7 hektarjih (AST 1828).

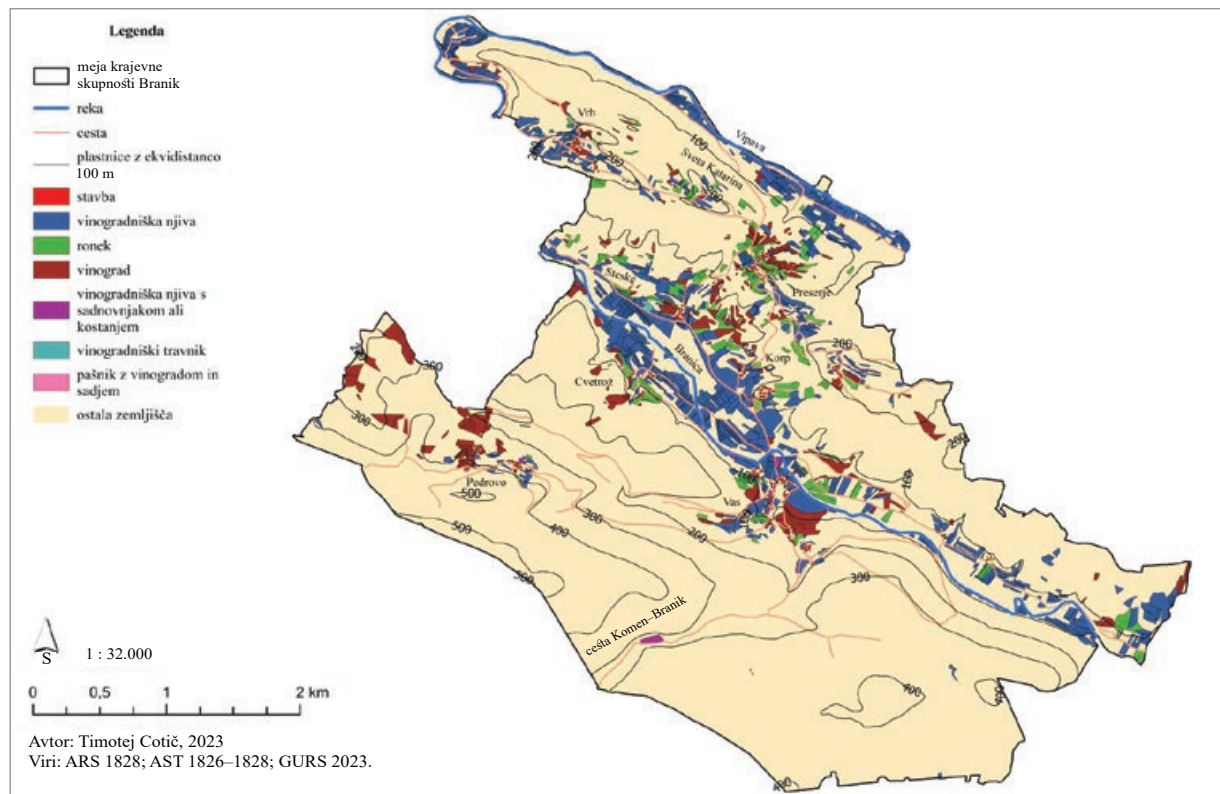
V protokolu zemljiških parcel iz leta 1828 je bilo zapisano, v kategorija od šestih razredov so parcelo uvrstili in kaj so na njej pridelovali. Od teh šestih razredov so bili za vsak način pridelovanja podrobneje opisani prvi trije ali za primer vinogradniških njiv v dolini štirje razredi v cenilnem elaboratu. Podrobneje je bilo zapisano, kakšni so bili pričakovani pridelki vsakega razreda, njegove površinske značilnosti, kot so globina in rodovitnost zemlje, uporabnost naplavin reke Branice, časovno obdobje, po katerem so obnavljali vinograde, vrste kultur,

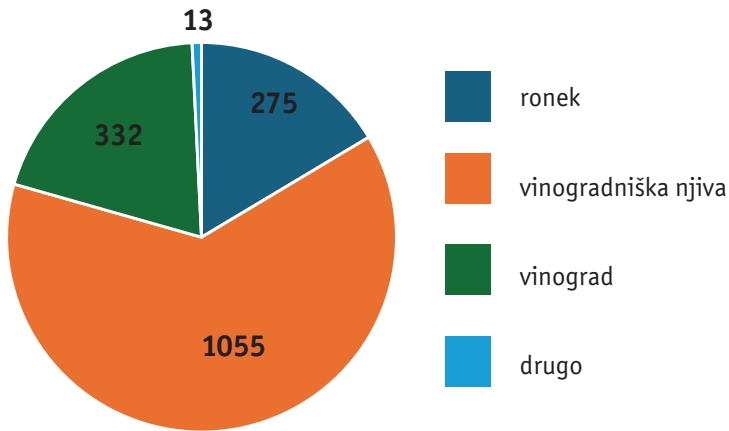
s katerimi so takrat kolobarili, in vremenske razmere, ki so vplivale na pridelek (AST 1828).

S pomočjo analize podatkov, pridobljenih iz protokola zemljiških parcel, in iz kartografskega dela, sta nastala zemljevida na slikah 2 in 4, ter statistični podatki o deležih posameznih kakovostnih razredov in tipih vinogradniških zemljišč na okrog 1700 različnih parcelah, ki so prikazani na slikah 3 in 5. Razporeditev in količino posameznih tipov vinogradniških zemljišč lahko analiziramo na slikah 2 in 3. V dolini ob Branici, potekajoči od jugovzhoda proti severozahodu, ob Vipavi na severu in na vrhovih gričev ob zaselkih Vrh, Preserje in Sveta Katarina

najdemo največ vinogradniških njiv, kar je bil takrat najpogostejši način pridelovanja trte na Braniškem. 63 % od vseh obdelovalnih zemljišč so zavzemale vinogradniške njive, pri čemer je treba upoštevati, da je bila trta pogosto zasajena le na majhnem delu takšnega zemljišča. Nekaj vinogradov je bilo po dolinah, veliko pa tudi po pobočjih gričev, kar je zanimivo, saj bi tam lahko bili terasirani in klasificirani kot ronki, ampak niso bili. Ronkov je bilo največ severno od črte Korp–Steske, do črte Preserje–Sveta Katarina–Vrh, saj je tam glede na flišno podlago in razmeroma majhen naklon ugodna lokacija za izdelavo teras. Poleg tega območja je bilo nekaj ronkov tudi ob zaselkih Cvetroj in Vas (AST 1828).

Slika 2: Prostorska razporeditev braniških vinogradov leta 1828.

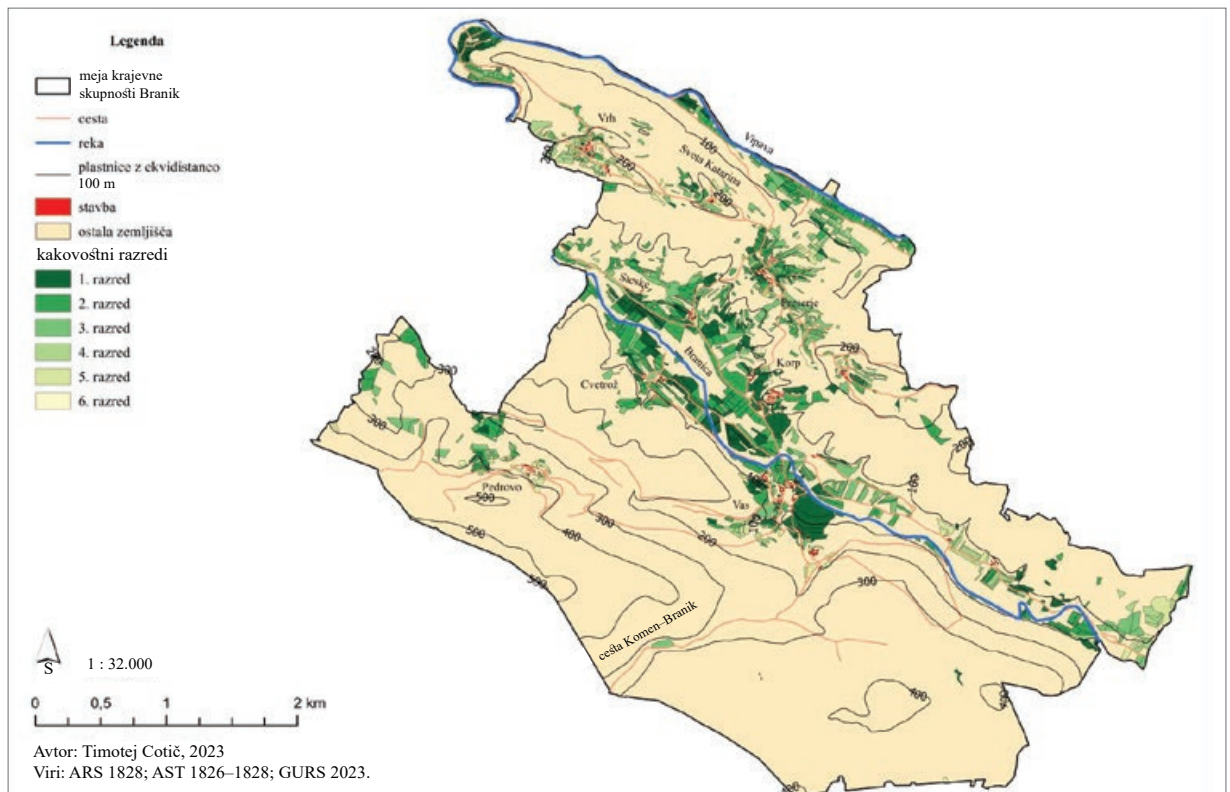
Slika 3: Grafični prikaz deležev različnih tipov vinogradniških površin leta 1828 v katastrski občini Branik (vir: AST 1828).

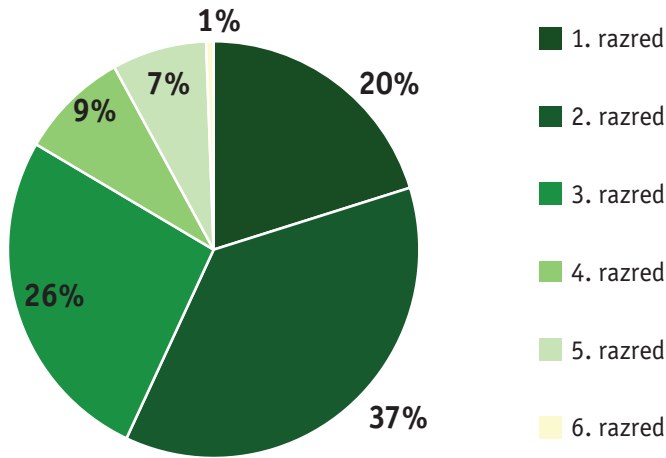
Prostorska in količinska razporeditev vinogradov po kakovostnih razredih je prikazana na slikah 4 in 5. Kar 83 % vseh vinogradniških zemljišč je spadalo v prve tri razrede. Parcel 1. razreda je

bilo največ ob tokovih Branice in Vipave, nekaj pa tudi na prisojnih pobočjih med Korpom in Steskami. To območje je zaradi ravnine najlažje za obdelovanje in ima zaradi naplavin globoko in

rodovitno prst, primerno za rast trte. Parcel največjejeje 2. razreda je bilo največ ob vznožju prisojnih pobočij nad dolinama Branice in Vipave proti Preserjem, kjer je površje že nekoliko nagnjeno in je plast naplavin Branice in Vipave precej tanjša. Nekaj jih je bilo tudi v okolici zaselkov Preserje in Pedrovo, kjer je površje bolj razgibano, in v osovem delu doline ob Vipavi. Večina parcel 3. razreda je bila na pobočjih gričev in na njihovih slemenih med Preserji in Sveto Katarino, v manjši meri pa v okolici zaselkov Vas in Pedrovo. Tu rečne naplavine ne izboljšujejo prsti, zaradi naklonov je bilo obdelovanje težje. 4. razred je bil zgoščen le v okolici zaselka Vrh, kjer so pobočja najstrmejša, in v jugovzhodnem kotu katastrske občine (AST 1828).

Slika 4: Prostorska razporeditev posameznih kakovostnih razredov braniških vinogradov leta 1828.

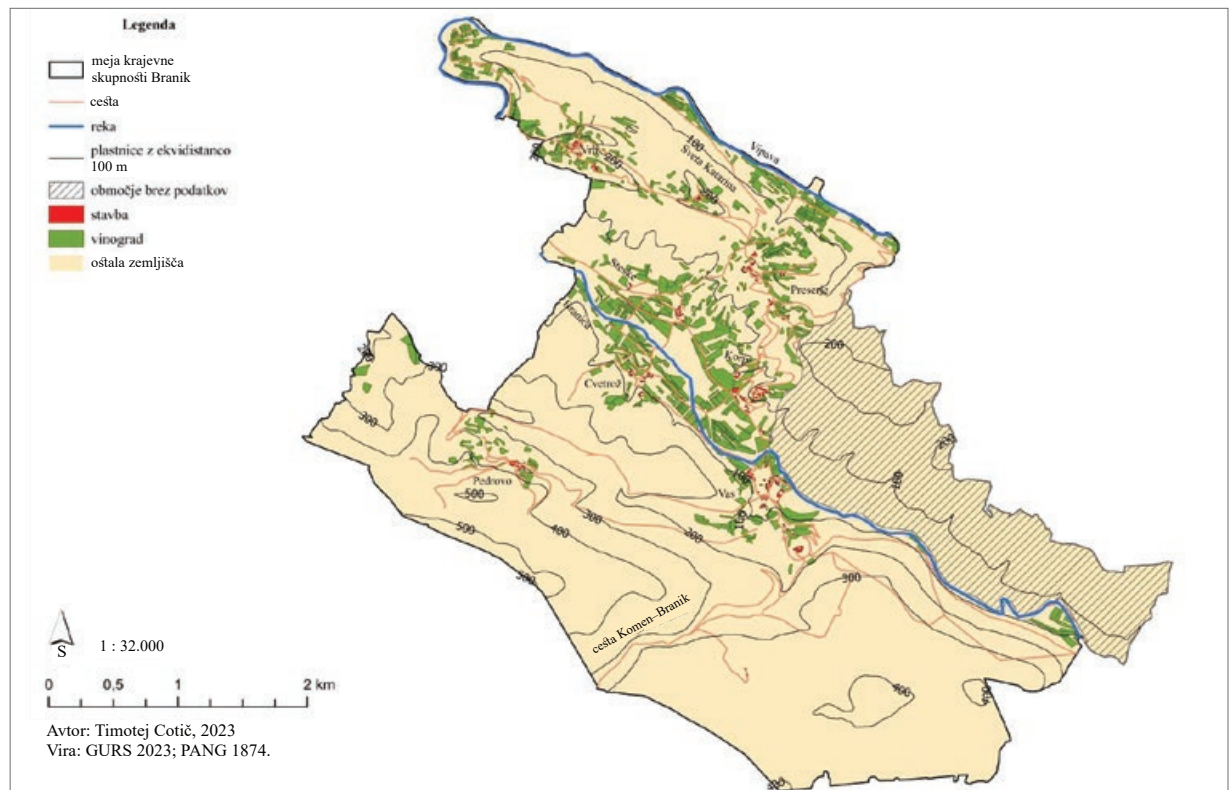
Slika 5: Grafični prikaz deležev posameznih kakovostnih razredov znotraj celotne površine vinogradov v katastrski občini Branik leta 1828 (vir: AST 1828).

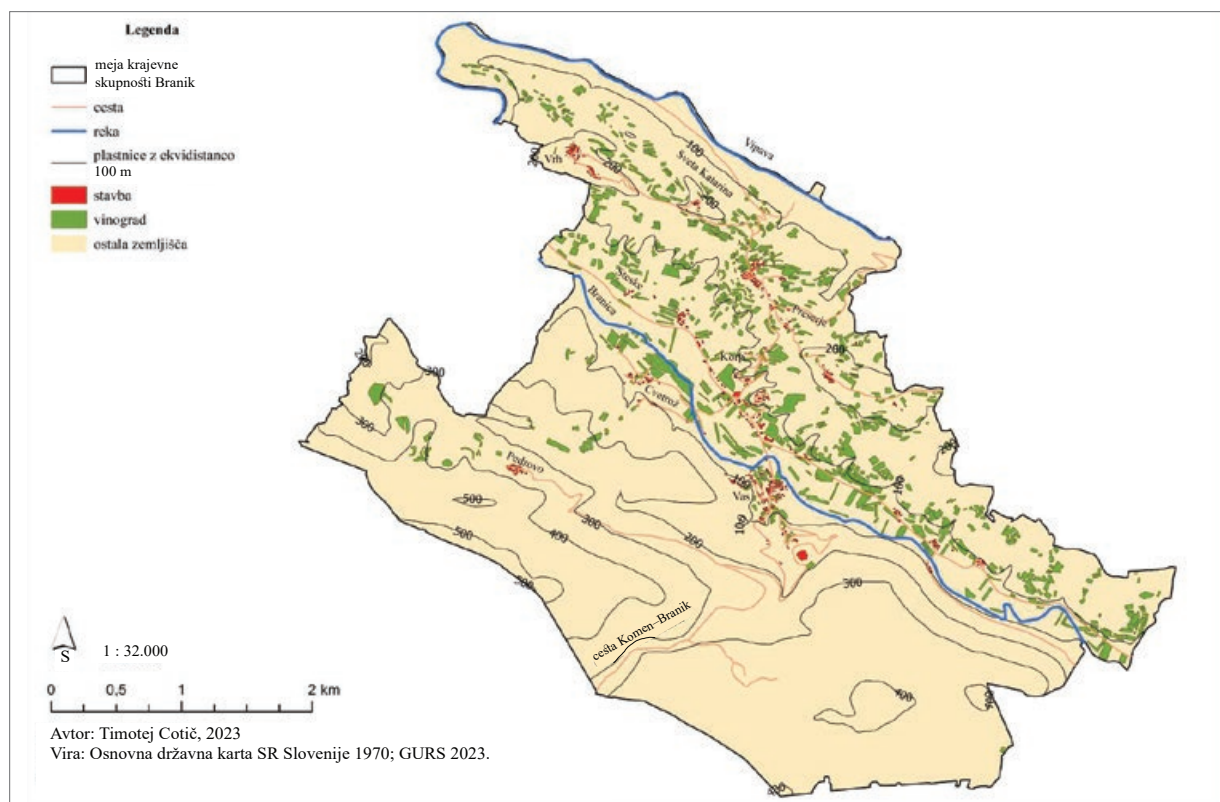
S pomočjo Reambulančnega katastra iz leta 1874 je nastal zemljevid na sliki 6. Čeprav je podatkovno skromnejši od ostalih, saj v njem

manjkajo podatki iz katastrske občine Brje in cenilnega registra, ki ju nismo uspeli najti, lahko ugotovimo, da so se v drugi polovici 19. stole-

tja ohranila skoraj vsa vinogradniška zemljišča. Na to, da je prišlo do njihovega krčenja, je vplivalo več dejavnikov. Kmetje so morali svoje posesti prodajati zaradi dolgov kot posledice zemljiške odveze, slabih letin in bolezni (tako ljudi kot tudi vinskih trt), ki so se v tem obdobju razširile v Evropi in se v Braniku pojavile po letu 1880. Med njimi so največ težav povzročale oidij ali pepel vinske trte, peronospora in trtna uš. Po vsem tem je bilo leta 1896 še 194 hektarjev vinogradniških zemljišč (Vidmar s sodelavci 1994). Šeštevek vseh vinogradniških zemljišč, zabeleženih v cenilnem elaboratu iz leta 1828, je bil 267,5 hektarjev, kar pove, da so v vmesnem času kljub obnavljanju opustili kar 27 % vinogradov.

Slika 6: Prostorska razporeditev braniških vinogradov leta 1874.

Slika 7: Prostorska razporeditev braniških vinogradov leta 1970.

Spremembe vinogradniških zemljišč v 20. in 21. stoletju

V prvi polovici 20. stoletja so vinogradi doživeli več obnov in sprememb. Do prve svetovne vojne so še potekale obnove po napadu trtne uši, ki so prinesle tudi novosti, kot so nove sorte in sajenje v vrstah ob uporabi žice. Po prvi svetovni vojni so vinograde morali obnavljati zaradi vojnega opustošenja. V obnovljenih vinogradih so vinsko trto začeli gojiti na latnikih, kar je bilo za to območje novost (Vidmar s sodelavci 1994). V tej gojitveni obliki je deblo trte visoko do 1,5 metra in od tam njene veje, ki so tudi daljše od 1,5 metra, rastejo po žicah, ki so okrog 2 metra nad tlemi. Taka velikost trte in dolžina njenih vej omogoča veliko

količino pridelanega grozdja, ki pa je slabše kakovosti. V času med prvo in drugo svetovno vojno je italijanska kmetijska politika od vinogradnikov zahtevala preusmeritev iz količinske v kakovostno pridelavo. Zaradi tega so povojno obnovljene vinograde, v katere so vnašali različne sorte trt, morali preurediti v take z manj trsi in izbranimi sortami, kar je precej spremenilo takraten značilen nabor goriških vin (Valenčič 1970). Med drugo svetovno vojno so bili braniški vinogradi spet uničeni med požigom vasi 15. februarja 1944. Povojne obnove so izvajali tudi s pomočjo Kmetijske zadruge Vipava, ki je vinogradnikom dobavljala trse in vinogradniško opremo ter odkupila njihov pridelek (Vidmar s sodelavci 1994).

Višek vinogradništva je bil v drugi polovici 20. stoletja. Do leta 1970 so bila vinogradniška zemljišča omejena na pobočja gričev, na terase, v dolinah pa so bila le ob njivah. Po letu 1970 je začel odkup grozdja in s tem zaslužek, kar je zagotavljala predvsem Kmetijska zadruga Vipava, hitro naraščati, zato so kmetje vinograde razširili v nižinske predele, ki so bili prej rezervirani za poljedelstvo (Cotič 2023). Opustili so pridelavo poljščin in sadja ter se skoraj v celoti specializirali v pridelavo sortnega grozdja, predvsem merlota, barbere, malvazije, kaberneta in sauvignona. Prišlo je tudi do obnavljanj in širitve vinogradniških zemljišč z arondacijami, ki so jih vodili strokovnjaki Temeljne organizacije kooperantov pri Kmetijskem

kombinatu Vipava. S tem so na več območjih uredili okrog 60 hektarjev vinogradov. Skupaj z arondacijami ter širitvami v dolino se je njihova površina med letoma 1660 in 1991 s 120 povečala na 190 hektarjev (Vidmar s sodelavci 1994).

Cene grozdja so višek dosegle leta 1991. Do takrat so skoraj vsi braniški kmetje na svoje parcele nasadili vinsko trto in pridelek prodajali Kmetijski zadrugi Vipava za dodaten zaslužek, ne glede na to, kako velika so bila njihova kmetijska gospodarstva. Ob višku sodelovanja z zadrugo so cene grozdja dosegle 190 slovenskih tolarjev, kar je, upoštevaje inflacijo, okrog 0,80 evra za kilogram. Ta denar so kmetje prejeli najpozneje nekaj mesecev po odkupu. Takrat je Kmetijska zadruga Vipava svojim kooperantom nudila ugodna posojila za širjenje vinogradov in posodabljanje opreme, pa tudi dodatno izobraževanje, kjer so jih učili sodobnih metod pridelave grozdja in vinarstva, pri čemer so jim na terenu s strokovnimi nasveti pomagali njihovi pospeševalci.

Po letu 1991 je zaradi privatizacije in političnih interesov nekaterih strank v Kmetijski zadrugi nastopila kriza. To je privedlo do hitrega padanja cen grozdja, tudi do vsega 0,10 evra za kilogram, sporov med zadrugo in kooperanti in manjšega pridelka, saj za grozdje ni bilo več cenovno ugodnih kupcev. S padcem cen je nazadoval tudi pridelek grozdja, saj med vinogradniki ni bilo več potrebe po količinsko velikem pridelku, ampak so se raje preusmerili v višjo kakovost pridelanega grozdja. To je najbolje

razvidno v preglednici 1. Pri tem je treba opomniti, da ta prikazuje le podatke o količini odkupljenega grozdja v Kmetijski zadrugi Vipava, ne pa tudi grozdja, ki so ga kmetje pustili doma za lastno pridelavo vina. To pomeni, da je bil skupni pridelek nekoliko večji kot je prikazano. Zadnjih 10 let se je cena grozdja povzpela na okrog 0,40 evra za kilogram, kar pa kmetov nič več ne pritegne k sodelovanju, saj so zaupanje v zadrugo skoraj v celoti izgubili (Cotič 2023).

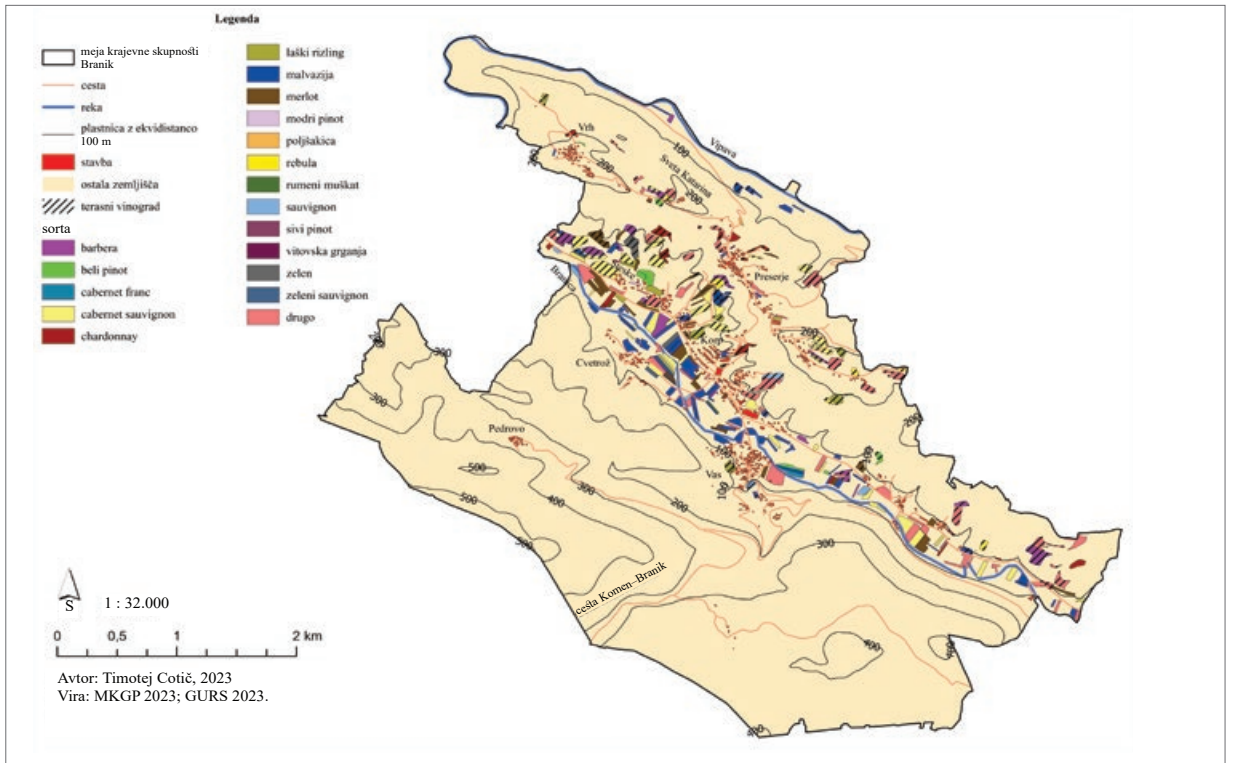
Kako sta se v 20. in 21. stoletju spreminjali prostorska razporeditev vinogradov in sortna sestava vinskih trt, si lahko ogledamo na slikah 7, 8 in 9. Leta 1970 je bilo okrog 148 hektarjev vinogradov, močno razdrobljenih in razpršenih po gričevnatih pobočjih. Precej teh težko dostopnih in majhnih parcel je bilo do leta 2005 opuščanih, skupna površina vinogradov pa je nazadovala na 119 hektarjev.

V tem času in tudi pozneje, do leta 2020, so se vinogradni širili po dolini in pobočjih gričev, kjer so vinogradniki združevali in obnavljali vinograde v sodobne terasne komplekse, ki omogočajo tudi strojno obdelavo. Tako se je površina vseh vinogradov povečala na 144 hektarjev (Cotič 2023).

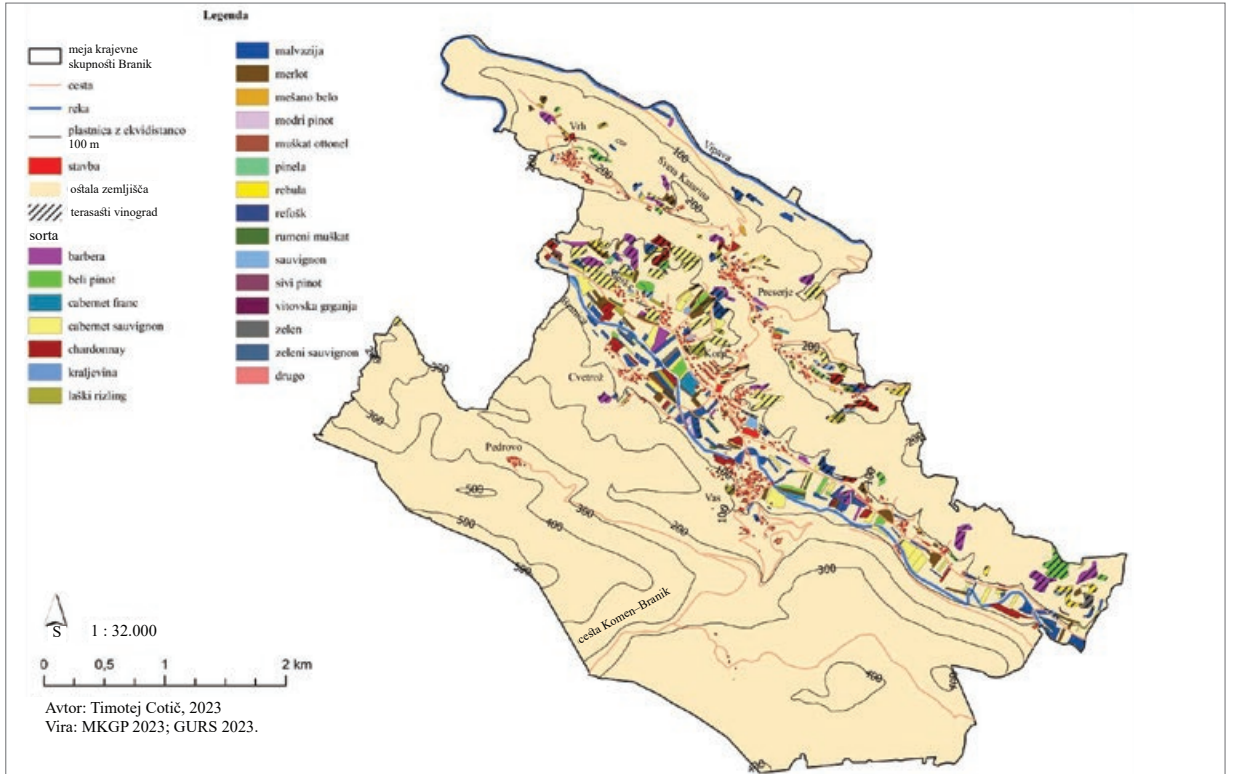
Poleg sprememb lokacij vinogradov se je po letu 2000 močno spreminjala tudi sortna sestava vinskih trt v njih. Pred letom 2000 je bilo razmerje vedno za nekaj odstotkov v prid rdečih sort – zaradi večjega povpraševanja in višje cene. Zanimanje zanje pa se je po letu 2000 začelo zmanjševati, zato je začel nazadovati delež rdečih sort in naraščati delež belih (Jereb s sodelavci 2006). Katere bele in rdeče sorte so bile najbolj razširjene ter kako se je njihov delež spreminjal v drugi polovici 20. stoletja in v 21. stoletju, je predstavljeno v preglednicah 1, 2 in 3.

Preglednica 1: Količina odkupljenega grozdja (v tonah) Kmetijske zadruge Vipava v Krajevni skupnosti Branik v osemdesetih in zgodnjih devetdesetih letih 20. stoletja (vir: Vidmar s sodelavci 1994).

sorta	odkup leta 1981	odkup leta 1987	odkup leta 1992
malvazija	568	621	444
rebula	127	131	82
laški rizling	12	21	18
sauvignon	10	66	51
beli pinot	2	26	17
mešano belo grozdje	107	46	12
belo grozdje skupaj	826	911	624
merlot	677	763	482
barbera	183	221	102
cabernet sauvignon	102	169	126
skupaj rdeče grozdje	962	1153	710
vse grozdje skupaj	1788	2064	1334
skupaj z grozđjem za domačo predelavo	2145	2417	1600

Slika 8: Prostorska razporeditev braniških vinogradov po sortah vinskih trt leta 2005.

Slika 9: Prostorska razporeditev braniških vinogradov po sortah vinskih trt leta 2020.

Preglednica 2: Sortna sestava trt v braniških vinogradih leta 2005 (vir: MKGP 2023).

sorta	število trt	število parcel s sorto	površina vinogradov v ha
malvazija	31.580	65	21,3
chardonnay	9485	13	5,6
laški rizling	7455	13	6
rebula	5560	8	2,8
sauvignon	4890	6	2,4
beli pinot	4640	8	2,9
zelen	2350	2	2
sivi pinot	750	1	0,2
zeleni sauvignon	400	1	0,3
poljšakica	380	1	0,1
rumeni muškatac	170	1	0,2
vitovska grganja	120	1	0,05
belo grozdje skupaj	67.780	120	43,9
merlot	28.868	41	12,3
cabernet sauvignon	27.701	37	21
barbera	8966	17	9,6
modri pinot	640	1	0,2
cabernet franc	400	1	0,6
rdeče grozdje skupaj	66.575	97	43,7
neznana sorta		60	30,7
vse grozdje skupaj	134.355	277	118,3

Obdelovanje vinogradov v 19. stoletju in na začetku 20. stoletja

19. stoletje velja za začetek racionalnega vinogradništva z njegovim vsesplošnim napredkom. Ta se je v primorske vinograde razširil precej pozno zaradi prevlade majhnih kmečkih vinogradov s starim konservativnim načinom obdelovanja in kletarjenja (Valenčič 1970). Eden glavnih širiteljev novosti je bil Matija Vertovec s svojo knjigo *Vinoreja za Slovence* iz leta 1844. V njej je zapisal svoja spoznanja, ki jih je pridobil s potovanji po različnih deželah, in preizkusi, ki jih je izvajal v domačih vinogradnih.

V prvi polovici 19. stoletja je bilo vinogradništvo precej preprosto. Vertovec v knjigi podaja povsem splošne nasvete, ki se jih pogosto še vedno uporablja in so bili v tistem času za marsikatero kmeta novost. Nekateri od ključnih naukov so poudarjanje pomena primerne lokacije vinograda za njegovo uspešnost, kako se trtne sorte razlikujejo po njihovih potrebah za uspešen pridelek, na kakšne težave se lahko naleti pri pridobivanju novih sort iz divjih trt, nekaj preprostih načinov obnavljanja vinogradov s cepljenjem in grebenčanjem, vpliv višine vzgoje na kakovost in količino pridelka ter različni načini izboljšanja

pridelka, kot so obrezovanje, prekopavanje in gnojenje. Slednje v tistem času ni bilo v splošni rabi, saj so vinogradniki verjeli, da bi uporaba gnoja pokvarila okus vina. Prav Vertovec je z večletnim testiranjem gnoja na svojih vinogradih, ki so posledično odlično rodili, začel postopoma spreminjati mnenje vinogradnikov, najprej na ožjem, zatem pa tudi na širšem območju Primorske (Vertovec 1844).

Do začetka 20. stoletja se je po Goriškem razširilo nekaj novih bolezni, ki pred tem vinogradnikom niso povzročale težav. Najpogostejše in podrobneje opisane v raznih številkah Primorskega gospodarja so: peronospora, bela rja, grozdna gniloba, plesenje jagod in oidij (Štrekelj 1908). Najnevarnejši od teh bolezni sta oidij in peronospora, ki sta se po primorskih vinogradih razširili v drugi polovici 19. stoletja. Obema so se kmetje precej hitro prilagodili, saj bi brez ukrepanja ogrozili obstoj vseh vinogradov. V zgodnjih letih 20. stoletja so proti oidiju uporabljali žveplo v prahu, ki so ga z tako imenovanim žveplalnikom nanašali v jutranjih urah (Štrekelj 1905a). Proti peronospori pa se je uporabljalo modro galico v bordojski brozgi, ki so jo s škropilnico nanašali preventivno, navadno trikrat na leto (Štrekelj 1909). Zadnja in največja nova grožnja tistega časa je bila trtna uš. Ta se je kot številne druge bolezni v Evropo razširila iz Amerike, vendar v borbi proti njej niso bili uspešni. Za njeno zaježitev in preprečitev popolnega uničenja evropskega vinogradništva so evropske države sprejele številne zakone za preprečevanje njenega širjenja in uvajanje karantene za območja, kamor se je uš že razširila. Uspešno je

Preglednica 3: Sortna sestava trt v braniških vinogradih leta 2020 (vir: MKGP 2023).

sorta	število trt	število parcel s sorto	površina vinogradov v ha
malvazija	45.070	100	25
chardonnay	21.103	28	13,6
sauvignon	18.125	20	4,9
rebula	16.593	20	6,7
beli pinot	15.318	21	15,7
zelen	8830	7	2,4
laški rizling	8773	19	6
rumeni muškat	3085	7	1,2
mešano belo	2860	10	1,2
pinela	2270	2	0,6
zeleni sauvignon	1016	3	0,9
sivi pinot	850	2	0,2
drugo	160	1	0,3
vitovska grganja	120	1	0,05
muškat ottonel	80	1	0,02
kraljevina	40	1	0
belo grozdje skupaj	144293	243	78,9
cabernet sauvignon	44.797	60	32,5
merlot	37.055	59	14
barbera	15.501	30	15,2
modri pinot	2650	3	0,7
refošk	1120	3	0,3
cabernet franc	800	3	2,3
rdeče grozdje skupaj	101.923	158	65
vse grozdje skupaj	246.416	401	143,9

bila ustavljena šele z obnovitvijo vseh vinogradov s trsi, cepljenimi na ameriški podlagi, ki je bila na trtno uš odporna (Seručnik 2011). Te podlage so predhodno tudi razkužili s tehniko parjenja, ki je bila odkrita leta 1893 (Štrekelj 1905b).

Do začetka 20. stoletja so uvedli tudi nekaj novosti za lažje in produktivnejše vinogradništvo. Mednje spadajo uporaba vlečnih vprežnih plugov za oranje okrog trt, nove tehnike in pripomočki za cepljenje trsov, razširjena

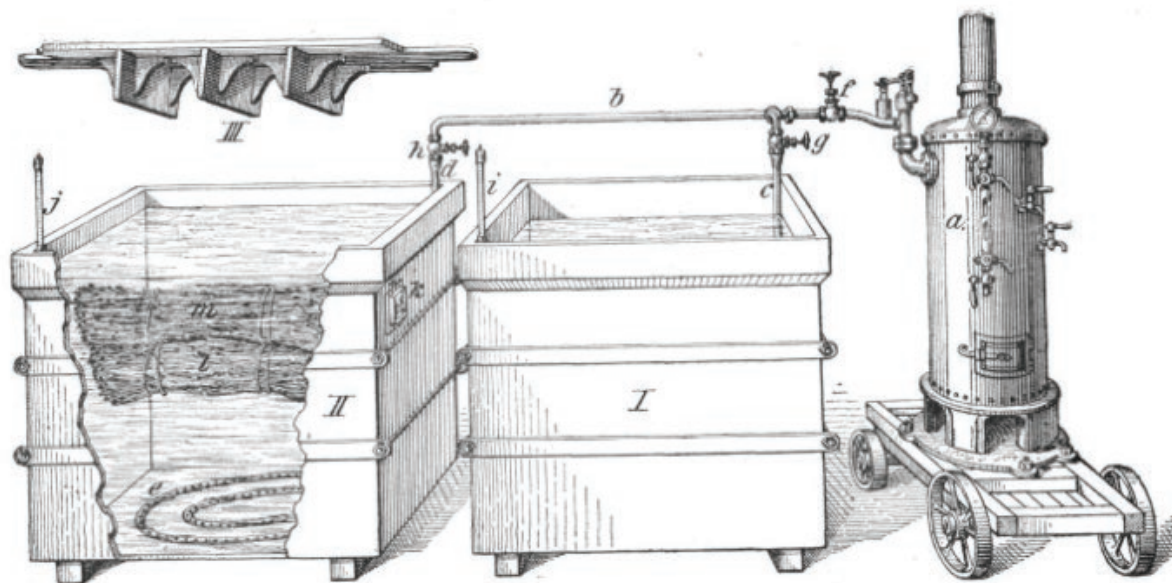
raba gnojil, med katerimi so se uveljavila tudi mineralna gnojila, in uporaba železne žice med koli za oporo trte. Novice o teh novostih so kmetje pridobivali iz štirinajstdnevnik Primorski gospodar, ki je izhajal v Gorici in za katerega je skrbel Anton Štrekelj (Cotič 2023).

Obdelovanje vinogradov od druge polovice 20. stoletja dalje

Vinogradništvo je v 20. stoletju glavnino sprememb doživelo v nje-

govi drugi polovici, natančneje po letu 1970. Takrat je začel rasti pomen trsnice v Vrhpolju, kjer je večina kmetov začela nabavljati trse (Vinogradništvo braniških kmetij ... 2023). Med njimi je bilo vse več uvoženih vrst iz Francije in Italije, kot so cabernet, merlot, sauvignon, beli pinot, laški rizling in druge, ki so bile cepljene na podlagah kober ali mantikola, odvisno od lokacije vinogradov (MKGP 2023). Te so začele nadomeščati stare avtohtone sorte, kot so grganja, muškat, rebula, polšakica in druge, ki so do takrat v braniških vinogradih izrazito prevladovali (Cotič 2023).

Druge novosti so bile nove gojitvene oblike in tehnike. Z začetkom intenzivnega vinogradništva v sedemdesetih letih so vinogradniške njive po dolini začeli nadomeščati vinogradi z latniki, ki so omogočali večji pridelek, na terasah pa so uporabljali najprej gojitveno obliko visečega šparona, pozneje pa enojni ali dvojni guyot. Zadnji dve sta se v 21. stoletju razširili tudi po dolini zaradi zmanjšanja pomena količinske pridelave na račun kakovostne, ki ju ti gojitveni obliki omogočata. Vrste, v katerih so bile trte zasajene tako v dolini kot na terasah, so omogočale dostop s stroji, ki so v tistem času začeli pridobivati pomen: najprej s pomočjo živinske vprege, pozneje pa vse več s traktorskimi priključki. Delo v vinogradu je postajalo lažje, hitrejše in intenzivnejše. S stroji je mogoče izvajati opravila, kot so okopavanje, gnojenje, škropljenje, košnja in obrezovanje vinogradov, v zadnjih letih tudi obiranje grozdja (Cotič 2023).

7. pod. — Priprava za razkuževanje trt s parjenjem.

Slika 10: Naprava za razkuževanje ameriških trtnih podlag z začetka 20. stoletja (vir: Štrekelj 1905b).

Do sprememb je prišlo tudi v zaščiti vinogradov. Po letu 1970 so začeli uporabljati nove vrste zaščitnih sredstev, ki jih lahko razdelimo med fungicide, insekticide in akaricide, odvisno od tega, proti kateremu škodljivcu delujejo. Z novimi zaščitnimi sredstvi pa so se razširili tudi novi škodljivci in bolezni, kot so glivična obolenja, plesni, pršice, škrtat in žuželke (Cotič 2023).

Braniški vinogradniki danes in njihova prihodnost

Sodobni vinogradniki se delijo v tri skupine. V prvo spadajo manjši vinogradniki, ki pridelajo grozdje in ga predelajo v vino za lastne potrebe. Mednje se uvršča skoraj vsako gospodinjstvo, ki je na višku delovanja kmetijske zadruge svoja kmetijska zemljišča preuredilo v vinograde in jih po njenem zatonu opustilo. Drugo skupino sestavljajo vinogradniki,

ki večino pridelanega grozdja prodajo v Kmetijsko zadrugo Vipava ali drugim zasebnim kletem za dodaten zaslužek, manjši del pa doma sami predelajo v vino za lastne potrebe. Najmanjša je tretja skupina večjih vinogradnikov, ki vse svoje vino pridelujejo doma in ga prodajajo v steklenicah ali točijo v svojih gostilnah. Pojavili so se predvsem po zatonu Kmetijske zadruge Vipava, kar so izkoristili za ustanovitev in uveljavljanje lastnih blagovnih znamk (Cotič 2023).

V zadnjih dvajsetih letih so se začele pojavljati težave, lastne vsem vinogradnikom. Manjši kmetje, katerim se po zatonu zadruge vinogradov ni več splačalo obdelovati, so svoje majhne parcele prepustili zaraščanju. To povzroča težave tudi večjim vinogradnikom, ki želijo širiti vinograde na te opuščene parcele, pa jih lastniki

niso pripravljene niti prodati niti dati v najem. Manjše povpraševanje po grozdju in njegove nizke cene so tudi eden od razlogov skromnega zanimanja mladine za ukvarjanje z vinogradništvom. Možnost zaslužka, ki komajda pokrije stroške pridelave, in visoki začetni vložki večino mladih kmetov odvrčajo od vinogradniškega poklica in nadaljevanja družinske tradicije (Cotič 2023).

Za pomoč pri vseh vinogradniških dejavnostih se vinogradniki najpogosteje obračajo na Kmetijsko gozdarski zavod Nova Gorica. Ta jim nudi brezplačne storitve in nasvete pri sprejemanju odločitev glede svojih vinogradov, bolezni in trgatve. Nudijo pa tudi plačljive storitve, kot so analiza prsti, mnenje o agromelioracijah, prijave na razpise, izobraževanje in še nekatere. Vse to kmetovalcem omogoča sprotno obveščanje o

vinogradniških novostih in jim daje možnosti za nadgraditev svojega vinogradniškega znanja (Cotič 2023).

Sklep

Braniško vinogradništvo je v zadnjih dveh stoletjih doživelo veliko sprememb. Iz preprostega in ročnega obdelovanja v 19. stoletju za lastne potrebe je do 21. stoletja napredovalo v intenzivno in močno mehanizirano dejavnost, od katere nekateri vinogradniki živijo, drugi pa jo izvajajo tako za dodaten zaslužek kot lastne potrebe. Glede na gospodarski pomen je višek doživelo v drugi polovici 20. stoletja, ko je cenovno ugoden odkup grozdja kmete spodbudil k širjenju vinogradov v doline ter obnavljanju in preurejanju vinogradniških teras za strojno obdelavo (Cotič 2023).

Celotno preučevano obdobje lahko razdelimo na štiri glavne faze. Prva je potekala med letoma 1820 in 1880, ko je bilo vinogradništvo braniškim kmetom predvsem postranska dejavnost. Večina vinogradov je bila ob njivah – tako imenovani njivski vinogradi, »čisti« vinogradi pa so bili razpršeni po pobočjih gričev. Njihova obdelava je potekala ročno in brez uporabe kemičnih sredstev. Druga faza je bila med letoma 1880 in 1950. To je čas razširjenja novih škodljivcev in bolezni, ki so pridelovalce prisilili v uporabo kemičnih sredstev. Posledica bolezni in medvojnih uničenj vinogradov je bila opuščanje nekaterih vinogradniških zemljišč, v preostale, obnovljene vinograde pa so uvedli nekaj novih vinogradniških tehnik. Tretja faza je potekala med letoma 1950 in

2000. To je čas največjih sprememb, ki so sledile visokim odkupnim cenam grozdja. Mednje spadajo širitev vinogradov v doline, obnavljanje starih vinogradov ter uvajanje strojnega in intenzivnega obdelovanja. Zadnja faza se je pričela z letom 2000. Gre za čas, ko se je cena grozdja močno znižala, tako da so manjši vinogradniki večino svojih vinogradov opustili. Ostali so le še tisti, ki imajo dovolj viškov za prodajo, in tisti, ki so ustvarili lastno blagovno znamko in pridelana vina uspešno prodajajo v svojih gostilnah ali v steklenicah (Cotič 2023).

Zdaj je braniško vinogradništvo na prelomni točki, saj je manjših vinogradnikov čedalje manj in glavni nosilci vinogradništva postajajo veliki kmetije z lastnimi kletmi. Samo ti imajo do-

Slika 11: Obnovljena vinogradniška zemljišča s sodobnimi terasami.

volj finančnih sredstev za obnavljanje vinogradov in uporabo najnovejših tehnik, ki zahtevajo velike finančne vložke. Da pa bodo lahko dalj časa uspešni, bodo tudi oni morali uvesti nekatere novosti, s katerimi lahko popopetrijo svojo ponudbo. V ta namen predlagam ponovno uvajanje vinogradniških njiv, kakršne so bile v braniški pokrajini razširjene v 19. stoletju, in sodelovanje z lokalnimi kmeti, ki pridelujejo raznovrstne kmetijske pridelke. Na ta način bi se lahko gostinski ponudniki pohvalili z raznoliko, lokalno in domačo ponudbo. Vzpostaviti velja tudi skupno blagovno znamko, v okviru katere bi se lahko organiziralo izobraževanje ter okrepilo sodelovanje s starejšimi, bolj izkušenimi vinogradniki in Kmetijsko gozdarskim zavodom Nova Gorica (Cotič 2023).

Viri in literatura

- Amerine, M. A. 2023: Wine Encyclopedia. Medmrežje: <https://www.britannica.com/topic/wine> (5. 7. 2023).
- ARS [Arhiv Republike Slovenije]: Franciscejski kataster. 1828. Medmrežje: <https://www.arcgis.com/home/item.html?id=2b969a11624746f5a2c503eb8ac707f9> (20. 4. 2023).
- ARSO [Agencija Republike Slovenije za okolje]: Atlas okolja. 2013. Medmrežje: http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/profile.aspx?id=Atlas_Okolja_AXL@Arso (10. 5. 2023).
- ARSO [Agencija Republike Slovenije za okolje]: Podnebje Nove Gorice. 2023. Medmrežje: https://meteo.arso.gov.si/met/sl/climate/tables/statistike_1950_2020/nova_gorica/ (5. 7. 2023).
- AST [Archivio di Stato di Trieste]: Comune di Rifemberg: Protocollo di classificazione delle particelle terreni secondo genere di coltura e classe (1826–1828) S/6. 1828. Medmrežje: <https://a4view.archivodistatotrieste.it/patrimonio/d3120dce-637c-4225-86d5-d2bc1d254525/60902-rifemberg-60902-1826-1828%3B-1836> (30. 4. 2023).
- AST [Archivio di Stato di Trieste]: Comune di Rifemberg: Operato d'estimo catastale. S/5.17.20.21. 1829–1830. Medmrežje: <https://a4view.archivodistatotrieste.it/patrimonio/8fc020c4cab5-4a21-8c2d-14b32ff33bc0/60901-rifemberg-60901-1829-1830> (15. 4. 2023).
- Cotič, T. 2023: Vinogradništvo braniških kmetij od dvajsetih let 19. stoletja do leta 2020. Diplomsko delo. Oddelek za geografijo in oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Golec, B. 2018: Terezijanske reforme: gibalno sprememb občutka pripadnosti in povezanosti ter identitet v slovenskem prostoru. Med razsvetlenskimi reformami in zgodovinskim spominom. Ljubljana.
- Grafenauer, B. 1970: Gospodarski obrati kmetije. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: zgodovina agrarnih panog (I. zvezek). Ljubljana.
- GURS [Geodetska uprava Republike Slovenije]: Register prostorskih enot. 2023. Medmrežje: <https://www.e-prostor.gov.si/podrocja/prostorske-enote-in-naslovi/register-prostorskih-enot/?acitem=1791-1798> (26. 5. 2023).
- Jereb, Z., Vidmar, C., Jogan, S., Abram, P., Kolenc, E. 2006: Kronika Rihemberka – Branika II. Branik.
- Kacin-Wohinz, M. 2006: Slovenci v Italiji. Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992. Ljubljana.
- Kosi, M., Golec, B., Gabrič, A., Nabergoj, T., Dolinar, F. M., Rihtaršič, M. 2011: Slovenski zgodovinski atlas. Ljubljana.
- Lazarevič, L. 1994: Kmečki dolgovi na Slovenskem. Ljubljana.
- Lešnik, M., Vršič, S. 2001: Vinogradništvo. Ljubljana.
- Mekinda-Majaron, T. 1995: Klimatografija Slovenije. Temperatura zraka: obdobje 1961–1990. Ljubljana.
- MKGP [Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano]: Register vinogradov. Ljubljana, 2023.
- Ogrin, D., Ogrin, M., Repe, B., Svetlin, D., Štaut, L., Repe, B. 2023: Podnebna tipizacija Slovenije po podatkih za obdobje 1991–2020. Dela 59. Medmrežje: https://www.researchgate.net/publication/377247277_Podnebna_tipizacija_Slovenije_po_podatkih_za_obdobje_1991-2020 (7. 4. 2023).
- Osnovna državna karta SR Slovenije. Zvezna geodetska uprava SFRJ. Ljubljana, 1970.
- PANG [Pokrajinski arhiv Nova Gorica]. Katastrska občina Rihemberk: SI_PANG/0367 Katastrski urad Ajdovščina, t.e. 7. 1874.
- Rutar, S. 1892: Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska. Ljubljana.
- Seručnik, M. 2011: Trtna uš, ta strašno drobna pošast. Ljubljana.
- Štih, P. 1994: Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem. Ljubljana.
- Štrekelj, A. 1905a: Kedad in kako naj se žvepla. Primorski gospodar 1-8. Medmrežje: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-TY8EFS3G> (20. 5. 2023).
- Štrekelj, A. 1905b: Pripomočki pri prenovi vinogradov na Goriškem na ameriški podlagi. Primorski gospodar 1-20. Medmrežje: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-5C3SU0P7> (20. 5. 2023).
- Štrekelj, A. 1908: Razne bolezni na grozdju. Primorski gospodar 4-12. Medmrežje: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-DQJ06SIN> (20. 5. 2023).
- Štrekelj, A. 1909: V boj proti peronospori! Primorski gospodar 5-10. Medmrežje: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-RP9HMZGX> (20. 5. 2023).
- Valencič, V. 1970: Vinogradništvo. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: zgodovina agrarnih panog (I. zvezek). Ljubljana.
- Vertovec, M. 1844: Vinoreja za Slovence. Podnanos.
- Vidmar, C., Bavčar, M., Jogan, S., Jereb, Z., Bandelj, D., Baša, A., Batagelj, M., Benko, Z., Birska, I., Birska, V., Bizjak, P., Colja, V., Čebtron, R., Grzelj B., Hmeljak, L., Kopal, I., Kodrič, F., Kolenc, E., Kolman, E., Ličen, J., Možina, K., Pavlica, M., Pečenko, R., Troha, M., Vidmar, A., Vidmar, S., Zgonik, D. 1994: Kronika Branika-Rihemberka I. Branik.
- Vinogradništvo braniških kmetij v različnih obdobjih: intervjuji s domačini (ustni vir, 2023).
- Zupancič, B. 1995: Klimatografija Slovenije. Količina padavin: obdobje 1961–1990. Ljubljana.
- Žiberna, I., Natek, K., Ogrin, D. 2004: Naravnogeografska regionalizacija Slovenije pri pouku geografije v osnovni šoli. Teorija in praksa regionalizacije Slovenije. Ljubljana.

Potenciali za razvoj dopolnilnih dejavnosti na kmetijah v občini Vrhnika

IZVLEČEK

Dopolnilne dejavnosti na kmetijah vse bolj prepoznavamo kot uspešen mehanizem gospodarske in socialne stabilizacije kmetijskih gospodarstev, ki se zaradi negotovih razmer v kmetijskem sektorju vse težje preživljajo le z dohodki od osnovne kmetijske dejavnosti. V članku se ukvarjamo z dopolnilnimi dejavnostmi na kmetijah v občini Vrhnika. V občini deluje 509 kmetijskih gospodarstev, a se jih je do leta 2023 za izvajanje dopolnilnih dejavnosti odločilo le 22, kar je bistveno manj kot v sosednjih občinah. Na razvoj kmetijstva in dopolnilnih dejavnosti na kmetijah v vrhniški občini bistveno vplivajo svojske značilnosti pokrajine in ljudi, ki jo obdelujejo.

Ključne besede: kmetijstvo, majhne kmetije, dopolnilne dejavnosti, podeželje, občina Vrhnika

ABSTRACT

Potentials for the development of supplementary activities on farms in the Municipality of Vrhnika
Supplementary activities on farms are recognised as a successful mechanism for economic and social stabilisation of farms. Farms struggle to survive on the income from the main agricultural activities alone. In this article, we focus on the supplementary activities in the Municipality of Vrhnika. In 2023, 22 out of 509 Vrhnika's agricultural holdings engaged themselves in supplementary activities, which is fewer than in neighbouring municipalities. The development of agriculture and supplementary activities on farms in the Municipality of Vrhnika is significantly influenced by the specific characteristics of the landscape and the people who cultivate it.

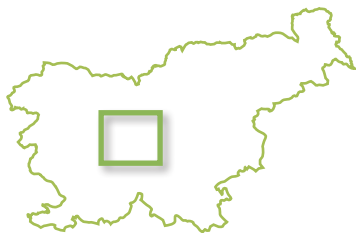
Key words: agriculture, small farms, supplementary activities, rural areas, Municipality of Vrhnika

Na območju Slovenije deluje 68.331 večjih in manjših kmetijskih gospodarstev (v nadaljevanju tudi KMG) (Bedrač s sodelavci 2022). Med njimi prevladujejo manjše, tržno usmerjene kmetije, ki jih upravljajo družine. Zgolj z dohodki iz osnovne kmetijske dejavnosti se vse težje preživljajo. Čedalje več KMG se odloča za opuščanje kmetovanja, saj jim zahtevne razmere, ki jih soustvarjajo nepredvidljive naravne razmere, podnebne spremembe, stresno dogajanje v svetu (vojna v Ukrajini, pred tem pa pandemija Covid-19), mednarodni tržni mehanizmi in kmetijska politika, ki od kmetov zahtevata vse več prilagajanja, onemogočajo nadaljnje delovanje. Eksistenčno krizo v kmetijstvu poglobljajo še nekatere svojske značilnosti slovenskih kmetij. Majhnost posesti, razdrobljenost zemljišč ter neugodna starostna sestava kmečkih gospodarjev zmanjšujejo konkurenčnost slovenskih kmetij tako na evropskem kot globaliziranem svetovnem trgu.

Na primeru občine Vrhnika smo preučili stanje kmetijstva in dopolnilnih dejavnosti ter raziskali potencial za njihov nadaljnji razvoj.

Metode dela

V prvem delu raziskave smo opravili pregled virov in literature s področja kmetijstva in dopolnilnih dejavnosti. S pregledom in analizo statističnih podatkov smo pridobili vpogled v stanje kmetijstva in dopolnilnih dejavnosti na kmetijah v Sloveniji in občini Vrhnika. Osredotočili smo se predvsem na podatke iz Registra kmetijskih gospodarstev ter Registra dopolnilnih dejavnosti, ki ju ureja Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP). Oba navedena vira sta pomanjkljiva in verjetno ne odražata realnega ter povsem aktualnega položaja v našem kmetijstvu. Pomanjkljivosti obeh registrov se pokažejo pri poskusu analize značilnosti kmetijstva na lokalni ravni.

Z namenom čim bolj celostne obravnave kmetijstva in dopolnilnih dejavnosti v občini Vrhnika smo teorijo podkrepili s terenskim delom. Vključevalo je sodelovanje s kmeti in relevantnimi deležniki, ki vplivajo na lokalni razvoj kmetijstva in dopolnilnih dejavnosti. Izvedli smo spletno anketo o kmetijstvu, s katero smo ugotavljali, kakšno je stališče kmetovalcev v občini Vrhnika glede dopolnilnih dejavnosti in kakšni so njihovi načrti za prihodnost. Poleg tega smo sodelovali s kmetijsko svetovalno službo, občinsko upravo občine Vrhnika in lokalno akcijsko skupino Barje z zaledjem (v nadaljevanju LAS Barje z zaledjem).

Dopolnilne dejavnosti na kmetijah

V zadnjih desetletjih v celotni Sloveniji in tako tudi v občini Vrhnika opazamo trend zmanjševanja števila KMG, ki se bo v prihodnosti nadaljeval (Bedrač s sodelavci 2022). Boljše možnosti za preživetje imajo kmetije, ki imajo zagotovljeno nasledstvo ter dovolj naravnih, finančnih in človeških virov. Obseg naravnih virov določajo površine kmetijskih zemljišč in gozda ter njihov

Avtorica besedila in slikovnih prilog:

SARA BRADEŠKO, univerzitetna

diplomirana geografinja in

univerzitetna diplomirana

zgodovinarica

Velika Ligojna 17, 1360 Vrhnika

E-pošta: sarabradesko@gmail.com

COBISS 1.02 pregledni znanstveni članek

proizvodni potencial, ki je odvisen od rabe zemljišč, načina upravljanja in možnosti za dodatna vlaganja. Smotrnost upravljanja s kmetijskimi zemljišči je odvisna od znanja članov kmečkega gospodinjstva, ki so tako imenovani človeški viri. Od lastnosti gospodarja na kmetiji in drugih družinskih članov sta v veliki meri odvisni proizvodna in razvojna naravnost kmetije. Razvojni potencial, investicije, zagotovljeno nasledstvo in pripravljenost slediti tehnološkemu razvoju so komponente nestvarnega kapitala v kmetijstvu. Investicije omogoča stvarni kapital, ki ga pogojujeta obseg in struktura dohodka članov kmečkega gospodinjstva. (Potočnik Slavič s sodelavci 2016).

Za kmetije je vse pomembnejša diverzifikacija dohodka, ki kmetijo gospodarsko in finančno stabilizira ter ji omogoči razvoj. Pogost način diverzifikacije na slovenskih kmetijah so polkmeti, člani kmečkega gospodinjstva, ki so zaposleni v neagrarni dejavnosti in dohodku od kmetijske dejavnosti dodajo še zunanji vir dohodka. Zaslužek iz neakmetijske dejavnosti je za kmečko gospodinjstvo pogosto glavni vir dohodka, ki preživlja družino in pomaga vzdrževati kmetijo. Pomemben del letnega dohodka so za kmete tudi neposredna plačila, ki izhajajo iz evropskega mehanizma Skupna kmetijska politika, a se iz leta v leto zmanjšujejo. Za slovenske kmetije so nepogrešljiv vir dohodkov še socialni transferji, med katerimi prevladujejo pokojnine (Potočnik Slavič s sodelavci 2016; Kulovec 2002).

Vse več KMG se zaradi diverzifikacije dohodka na domači kmetiji odloča z registracijo dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. Geografski terminološki slovar jih opredeljuje kot dejavnosti, povezane s kmetovanjem, ali druge storitve, ki majhnim kmetijam na gospodarsko razvitih območjih omogočajo pridobivanje dodatnega dohodka, na manj razvitih območjih pa lahko pomenijo tudi delovanje podeželske skupnosti (Kladnik, Lovrenčak in Orožen Adamič 2005). Zakon o kmetijstvu, ki je z Uredbo o dopolnilnih dejavnostih na kmetiji slovenska pravna podlaga za izvajanje, pa dopolnilno dejavnost opredeljuje kot »... dejavnost, povezano s kmetijstvom ali gozdarstvom, ki jo opravljajo na kmetiji in omogoča boljšo izrabo njenih proizvodnih zmogljivosti ter dela družinskih članov.«. Gre za nadgradnjo klasične kmetijske pridelave, ki jo dosežemo z dodajanjem vrednosti osnovnim kmetijskim ali gozdarskim proizvodom in z njihovim trženjem (Zakon o kmetijstvu 2023; Uredba o dopolnilnih dejavnostih ... 2022).

Poleg finančne stabilizacije dopolnilne dejavnosti kmetijam omogočajo boljšo rabo vseh razpoložljivih virov ali pa nadomestijo njihovo pomanjkanje in iz omejenega obsega virov ustvarijo nova delovna mesta (Potočnik Slavič s sodelavci 2016).

Izvajanje dopolnilne dejavnosti kmetijam omogoča, da ustvarijo nove vire dohodka znotraj kmetijske dejavnosti. KMG se z registracijo ene ali več dopolnilnih dejavnosti oddalji od monostrukturiranega prihodka iz osnovne kmetijske pridelave. Zaradi nizkih odkupnih cen globaliziranega trga z osnovnimi kmetijskimi proizvodi in odvisnosti kmetijske pridelave od naravnih razmer je diverzifikacija dohodka za zagotavljanje varne prihodnosti kmetije skorajda nujna (Kulovec 2002).

Z dopolnilnimi dejavnostmi lahko svoje potenciale uresničijo vsi člani kmečkega gospodinjstva, saj ni nujno, da je nosilec dejavnosti hkrati tudi gospodar na kmetiji (nosilec KMG-MID). Hansson s sodelavci (2013) pri diverzifikaciji dohodka na kmetiji izpostavlja pomen družine in samoinicativnosti družinskih članov. S trženjem širšega nabora proizvodov lahko družinski člani pripomorejo k preživetju družine, kar pozitivno vpliva ne le na kmetijo, temveč tudi na njihovo osebno zadovoljstvo. Drugi razlogi za razvoj dopolnilnih dejavnosti na kmetijah so še izguba službe družinskega člana, trenutni trendi in želja po ohranjanju tradicije (Potočnik Slavič 2002).

Dopolnilne dejavnosti ne vplivajo pozitivno le na kmetijo proizvajalko, ampak tudi na lokalno skupnost, pripomorejo pa tudi k ohranjanju in razvoju podeželja. S predelavo primarnih kmetijskih in gozdarskih surovin kmetije ustvarjajo široko ponudbo izdelkov za prodajo na lokalnem trgu, kar pripomore k prehranski varnosti skupnosti in varovanju okolja (Potočnik Slavič 2010).

Uredba o dopolnilnih dejavnostih na kmetiji (2022) podrobno določa 126 dopolnilnih dejavnosti, ki so razdeljene v 10 skupin (preglednica 1).

Preglednica 1: Skupine dopolnilnih dejavnosti (vir: Uredba o dopolnilnih dejavnostih ... 2022).

SKUPINA DOPOLNILNIH DEJAVNOSTI
predelava primarnih kmetijskih pridelkov
predelava gozdnih lesnih sortimentov
prodaja kmetijskih pridelkov in izdelkov s kmetij
vzreja in predelava vodnih organizmov
turizem na kmetiji
dejavnost, povezana s tradicionalnimi znanji na kmetiji, storitvami oziroma izdelki
predelava rastlinskih odpadkov ter proizvodnja in prodaja energije iz obnovljivih virov
storitve s kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo in opremo ter ročna dela
svetovanje in usposabljanje v zvezi s kmetijsko, gozdarsko in dopolnilno dejavnostjo
socialno varstvo

Kmetije, ki se odločijo za registracijo dopolnilne dejavnosti, morajo za izvajanje določene dejavnosti izpolnjevati vse zahtevane pogoje.

Vse so dolžne voditi evidenco prodaje, informacije o letnem zaslužku iz dopolnilne dejavnosti pa morajo javljati na odgovorno upravno enoto. Izvajalci dopolnilnih dejavnosti manjšega obsega – njihov letni prihodek od dopolnilne dejavnosti ne presega 3500 evrov – evidenco prodaje vodijo le informativno in so deležni davčnih olajšav (medmrežje 1).

V postopek pridobivanja dovoljenja za opravljanje dopolnilne dejavnosti se lahko kmetje podajo sami. Informacije o postopku registracije in izvajanju dejavnosti kmetje pridobivajo iz literature in medijev. Poleg tega se po nasvete pogosto zatečejo h kmetom, ki že imajo izkušnje z izvajanjem dopolnilnih dejavnosti. Ves čas sta jim na voljo pomoč in vodenje pristojne kmetijske svetovalne službe, ki na vseh ravneh svojega delovanja na področju dopolnilnih

dejavnosti letno organizira več izobraževanj in ekskurzij (medmrežje 1; Vavken 2023).

Slika 1: Izsek iz članka o dopolnilnih dejavnostih na kmetiji v lokalnem časopisu, ki je nastal s sodelovanjem občinske uprave in kmetijske svetovalne službe, z namenom spodbujanja kmetov k registraciji dopolnilnih dejavnosti (vir: Naš časopis 2023).

Naš časopis Skupne strani

Kako do dodatnega dohodka na kmetiji?

Cene vhodnih materialov, storitev in davčne obremenitve (katastrski dohodek (katastrski dohodek obdavčljiva neposredna plačila) na naših kmetijah so vedno višje, cene pridelkov pa ne dohajajo podražitev ali celo ostajajo dalj časa nespremenjene.

Na manjših kmetijskih dohodki ne omogočajo niti enega delovnega mesta, zato se treba iskati vire prihodka drugod.

Eina od možnosti je tudi uvedba dopolnilnih dejavnosti na kmetijah.

Osnovni namen dopolnilnih dejavnosti je izraba proizvodnih zmogljivosti in delovnih moči kmetije ter pridobivanje dodatnega dohodka na kmetiji.

Uredba o dopolnilnih dejavnostih opredeljuje širok nabor dopolnilnih dejavnosti, a izključno se omejujejo na osnovne informacije glede predelave živil rastlinskega in živalskega izvora.

Torej, če na kmetiji proizvajamo določene pridelke (zelenjavo, mleko, meso ...) lahko s predelavo tem izdelkom dodamo novo, višjo vrednost in tako pridobimo dodatni dohodek.

Pogoj je seveda lastna surovina (tudi 50 %, mogoče je tudi do kup (do 50 %) od drugih kmetij).

Kaj potrebujemo? Poleg osnovne surovine seveda čas oz. člani kmetijskega gospodarstva (KMG), ki se bodo (pravzeto) ukvarjali s to dejavnostjo, primerno aritmetično prostorno, potencialne kupce in sodelavce, ki jih za opravljanje te dejavnosti, dovoljena izdajajo upravne enote. Dopolnilno dejavnost lahko priglasi nosilec kmetije ali član kmetije s soglasjem nosilca. Ob vlagi se opredelijo, katere dejavnosti dejavnosti bodo opravljali. V odločitvi bodo navedeni tudi vsi osnovni pogoji, zato velja odločbo temeljito prebrati.

Pri dopolnilni dejavnosti predelava živil živalskega in rastlinskega izvora daje na trg proizvode – živila in tista je zagotoviti, da so na potrošnika varna in neoporečna.

Registrirati je treba živilski obrat pri Upravi za varno hrano, veterinarstvo in varstvo rastlin (UVHVVR) z ustreznim obzajem, kjer poleg svojih osebnih podatkov navedete vrsto proizvoda, ki jih boste tržili.

Da bo živila, ki ga daje na trg, varna za potrošnika, je treba poskrbeti za kakovostno, neoporečno osnovno surovino in pravilne postopke pri predelavi oz. izdelavi izdelka. Prostor, kjer to dejavnost opravljate, morajo biti ustrezno varni (gledano površino, ločen čisti in nečisti del, blagovje ipd.). UVHVVR opravlja nadzor nad varnostjo živil v široki potrošnji. Poskrbeti je treba za dobro higiensko prakso pri pripravi posameznega izdelka.

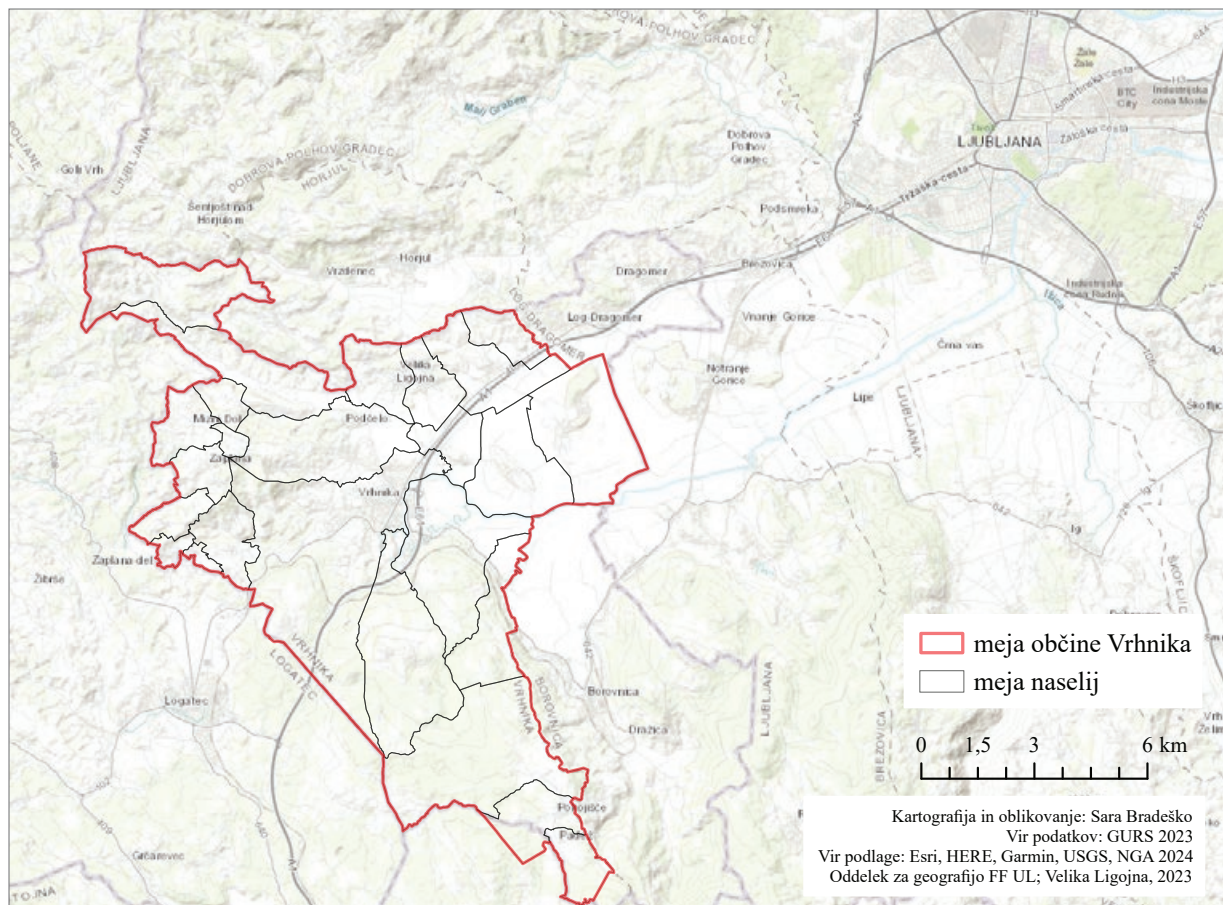
Predelava pridelkov ne spada več med osnovno kmetijsko dejavnost, zato je dohodek iz teh dejavnosti podvržen obdavčitvi (obdavčitev) dohodkov iz dejavnosti. Za prodajo izdelkov je treba izdati račune.

Ob izdaji odločbe oz. dovoljenja za opravljanje dopolnilne dejavnosti uprava enota posreduje vaše podatke ARPS-u, zato se morate v omenih dneh po prejemu odločbe pri FURS-u opredeliti glede načina obdavčitve.

Mogoča sta namreč dva načina: 1. po dejanskih prihodkih in normiranih odhodkih ali 2. po dejanskih prihodkih in dejanskih odhodkih.

Pri normirani obdavčitvi se glede na dejanske prihodke prizna 80 % stroškov, vendar samo pri letnem dohodku do 12.500 evrov, pri višjih dohodkih je obdavčitev opredeljena po razredu.

Opravljanje dopolnilnih dejavnosti na kmetiji je omejeno z višino dohodka. Letni dohodek vseh dopolnilnih dejavnosti na kmetiji lahko obsega največ pet povprečnih letnih plač na zapo-

Slika 2: Občina Vrhnika z okolico in označenimi mejami pripadajočih naselij.

pregrado proti zahodu, so prepoznali in izkoristili že naseljenci kolišč v bronasti dobi, prvi razcvet pa je Vrhnika kot naselje Navport (latinsko *Nauportus*) doživela v rimskih časih (Horvat 1996). Rimljani so bili prvi, ki so se lotili obsežnih melioracij Ljubljanske in osuševanja območja Ljubljanskega barja. Brez teh posegov ne bi bilo primerno za kmetovanje in poselitev (Melik 1927; Habič 1962).

V zadnjih desetletjih Ljubljansko barje vse bolj prepoznavamo kot dragoce-no območje, ki ga je treba zavarovati pred nadaljnjim izsuševanjem in prekomernim izkoriščanjem. Za ohrani-

tev Ljubljanskega barja in njegovih funkcij je nujno prizadevanje za ravnovesje med njegovim izkoriščanjem in ohranjanjem. S tem namenom je bil leta 2008 ustanovljen Krajinski park Ljubljansko barje, ki sega tudi v vrhniško občino. Leta 2004 je bilo celotno območje uvrščeno v Naturo 2000 (medmrežje 3). Vsi mehanizmi, vzpostavljeni za varovanje narave in njenih vrednot ter njihove zahteve do določene mere omejujejo kmetijstvo, kar je pogosto vzrok za konflikte.

Barjanska ravnina je na nadmorski višini med 290 in 300 metrov, najvišji vrhovi dinarsko-kraških planot in pre-

dalpskih hribovij v vrhniški občini pa segajo od 600 do 800 metrov visoko (Habič 1962). Za kraško planoto Menišija na jugu občine so značilni kraški pojavi. Najpogostejši so vrtače, jame in kraški izviri. Površje je poraščeno z gozdom, saj razčlenjen relief in plitva prst ustvarjata slabše razmere za kmetijstvo. Rovtarsko hribovje in Polhograjsko hribovje, ki sestavljata zahodni in severni del občine, sta večinoma iz dolomita. Na nepropustnih tleh se je razvila gosta vodna mreža, ki je pokrajino preoblikovala v značilne grape, doline in vmesne kopaste vrhove (Marušič s sodelavci 1998). Za kmetijstvo je to območje zaradi večjih naklonov manj

primerno in od kmetov zahteva več prilagajanja. Večino površja prekrivajo gozdovi in trajni travniki (medmrežje 4). Za poselitev in kmetijstvo so najbolj primerna slemena kopastih vrhov in zemljišča na prisojeh.

Najugodnejše razmere za kmetijstvo v občini Vrhnika so na območjih, kjer ravnina Ljubljanskega barja prehaja v višje lege. Ta območja so prekrita s holocenskimi nanosi Ljubljance in njenih pritokov, ki pritekajo s kraških in nekraških območij. Na njih so se razvile rjave prsti, primerne za kmetijsko obdelavo (Habič 1962).

Ljudje na ta prehodna območja s svojimi dejavnostmi izvajamo velik pritisk že stoletja. Težava je predvsem širjenje naselij na ravninska območja, ki so privlačna za poselitev, a so hkrati najprimernejša tudi za kmetijsko pridelavo (Habič 1962). Raznoliki interesi in predstave o namembnosti prostora pogosto povzročajo konflikte.

Poleg kmetijstva se na ta območja umeščata še poselitev in raznovrstna infrastruktura, ki v strukturi rabe prostora občine zasedata dobrih 8 %. Na naplavni ravnici Ljubljance s pritoki sta zrastle Vrhnika in Verd, ki sta največji naselji v občini, v katerih živi več kot polovica prebivalcev občine Vrhnika (medmrežje 4; medmrežje 5).

Na višjih območjih so za kmetijstvo primernejša nezakrasela območja, prevladujoč tip poselitve pa so zaselki in samotne kmetije (Habič 1962). Kmetijska zemljišča v strukturi namenske rabe prostora v občini zavzemajo 33,9 %, več kot polovico občine pa prekrivajo gozdna zemljišča. Delež vodnih teles in drugih zemljišč je manjši od enega odstotka (Strategija trajnostnega razvoja ... 2022).

Po zadnjih podatkih iz januarja 2023 v vrhniški občini prebiva 17.923 ljudi. Gostota poselitve je 153 prebivalcev na kvadratni kilometer, kar je več od slovenskega povprečja. Naravni

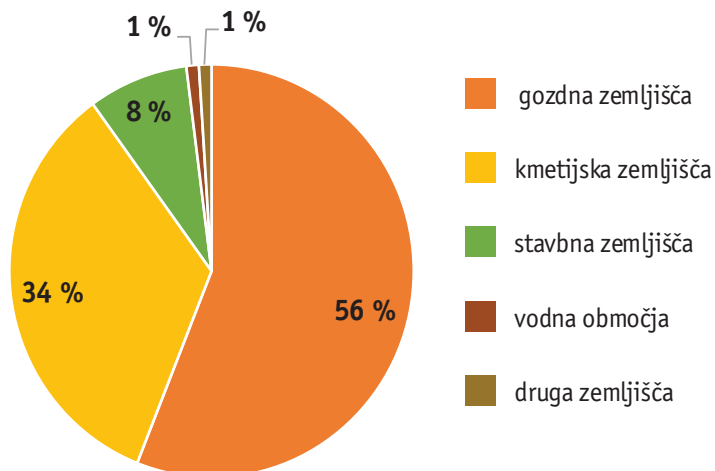
prirast je bil v letu 2021 negativen, $-0,8$ promila (medmrežje 2). Kljub negativnemu naravnemu prirastu število prebivalcev na račun suburbanizacije še vedno raste. Vrhnika z okolico je postala naselitveni prostor za priseljence, ki sem ne prihajajo kot ekonomski migranti, pač pa se umikajo na prometno dostopna obrobna območja ljubljanske aglomeracije. Zaradi bližine Ljubljane in dobrih prometnih povezav je vrhniška občina zelo priljubljen cilj priseljevanja. Pregled gibanja števila prebivalcev po naseljih nam pove, da se priseljenci odločajo predvsem za selitev v podeželska naselja, ki so bolj oddaljena od občinskega središča. Prebivalstvena rast kot posledica priseljevanja je za občino Vrhnika značilna že več desetletij (slika 4).

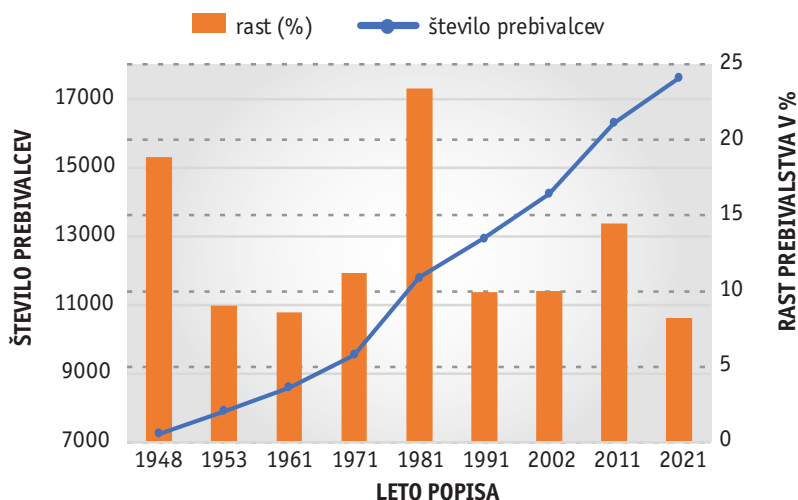
Priseljevanje je za občino, ki je dolžna zagotavljati vso potrebno infrastrukturo, velik izziv, za kmetijski sektor pa množično priseljevanje ljudi, zaposlenih v nekmetijskih dejavnostih, pomeni povečanje trga in dodatno priložnost za razvoj.

Kmetijstvo v občini Vrhnika

Kmetijska zemljišča v občini Vrhnika zasedajo $39,4 \text{ km}^2$, kar je 34 % njene površine. Od vseh teh zemljišč je $36,15 \text{ km}^2$ ali 3615 ha kmetijskih zemljišč v uporabi (v nadaljevanju tudi KZU). V preglednici 2 so kategorije dejanske rabe tal, ki se upoštevajo kot KZU, označene s svetlo zeleno barvo. Največji del zavzemajo travniška zemljišča, skupaj 76,6 % KZU. V severovzhodnem delu občine se pojavljajo barjanski travniki, trajni travniki pa so prostorsko porazdeljeni po

Slika 3: Struktura namenske rabe prostora v občini Vrhnika (vir podatkov: Strategija trajnostnega razvoja ... 2022).

Slika 4: Gibanje števila prebivalcev v občini Vrhnika po 2. svetovni vojni (vir podatkov: medmrežje 5).

celotnem ozemlju. V severozahodnem in južnem delu občine, kjer so večje nadmorske višine in večji nakloni, so trajni travniki namenjeni predvsem

Preglednica 2: Struktura rabe tal v občini Vrhnika (kategorije kmetijskih zemljišč v uporabi (KZU) so obarvane svetlo zeleno) (vir: MKGP 2023).

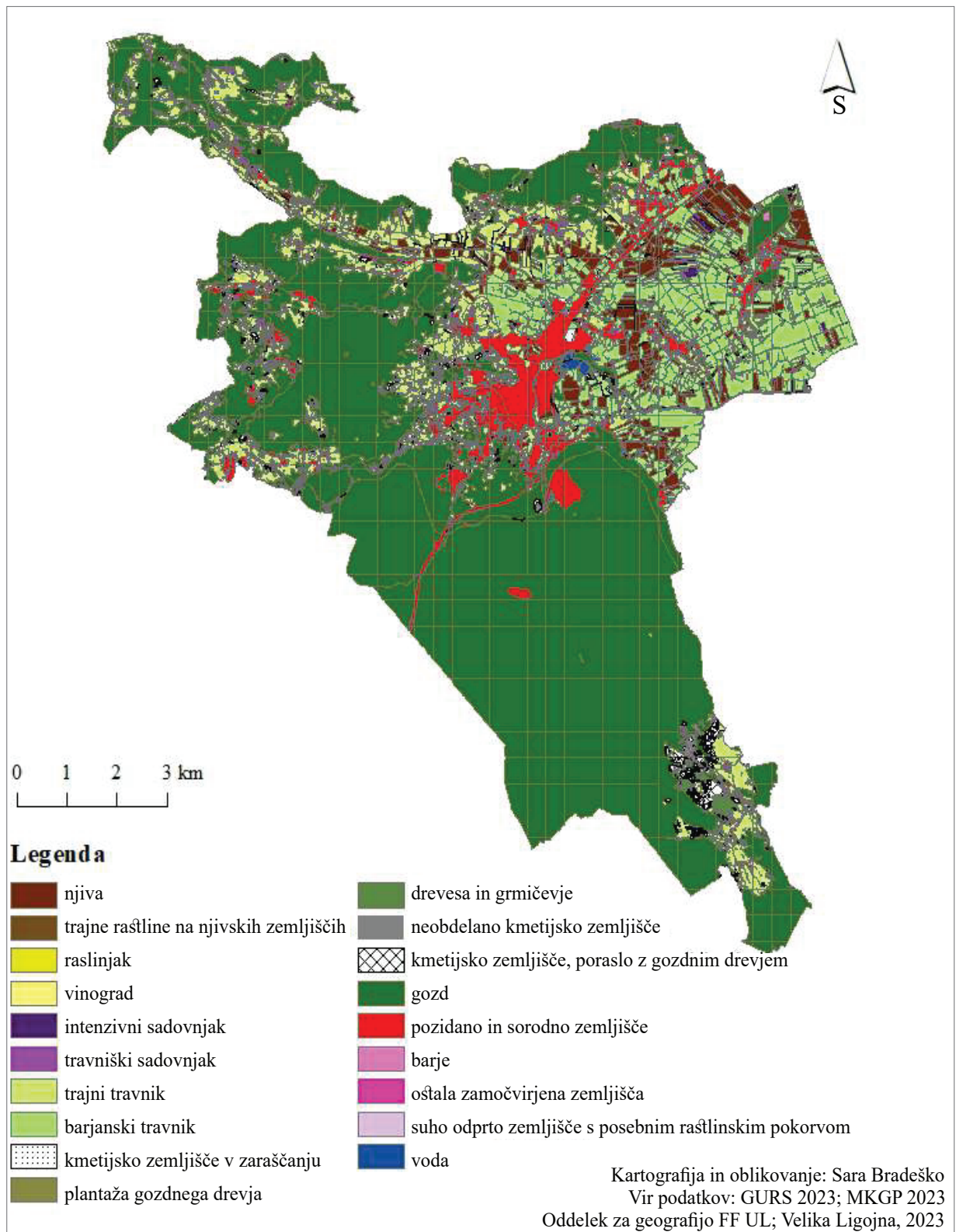
kategorija dejanske rabe tal	površina (ha)	delež (%)
njiva	665,6	6
trajne rastline na njivskih zemljiščih	1,6	0,01
rastlinjak	0,6	0,005
intenzivni sadovnjak	14,5	0,13
travniški sadovnjak	84,4	0,76
trajni travnik	1471,8	13,3
barjanski travnik	1297,6	11,71
kmetijsko zemljišče v zaraščanju	96,9	0,87
plantaža gozdnega drevja	1,7	0,015
drevesa in grmičevje	326,8	3
neobdelano kmetijsko zemljišče	70,3	0,64
kmetijsko zemljišče, poraslo z gozdnim drevjem	79,3	0,72
gozd	6538,9	59,05
pozidano in sorodno zemljišče	358,2	3,24
barje	3,5	0,03
drugo zamočvirjeno zemljišče	0,2	0,002
suho odprto zemljišče s posebnim rastlinskim pokrovom	0,2	0,002
voda	57,1	0,52

paši. V zadnjih desetletjih kmetje na težje dostopnih zemljiščih vse bolj opuščajo košnjo in pašo, zato se ta zaraščajo. Travniki ravninskih predelov in območja Ljubljanskega barja so deloma namenjeni paši, deloma košnji.

Njive zavzemajo 18 % KZU in so večinoma namenjene pridelovanju krmnih rastlin (MKGP 2023; medmrežje 4). Med kulturami prevladujeta koruza in travinje, manj je žit, ki na barjanski prsti ne uspevajo najbolje (Drašler in Cunder 2004). Na 1,6 ha njiv so zasajene trajne rastline. V strukturi KZU občine Vrhnika so zastopani tudi intenzivni sadovnjaki, med katerimi je največ nasadov ameriških borovnic, ter rastlinjaki, a ti dve kategoriji skupaj zavzemata manj kot 0,5 % KZU.

Omeniti velja še neobdelana kmetijska zemljišča (70 hektarov) in kmetijska zemljišča v zaraščanju (97 hektarov), ki jih ne prištevamo h KZU. Tovrstna zemljišča so zgoščena ob robovih gozdnih zemljišč (MKGP 2023; medmrežje 4). V prihodnosti bi jih lahko doletelo zaraščanje, morda pa bodo po njih posegali kmetje, ki bodo izgubili obdelovalna zemljišča na območju Ljubljanskega barja, kjer prihaja do zaostrovanja omejitev kmetijskih praks.

S 3615 hektari KZU upravlja 509 KMG. Število KMG se zmanjšuje, kar vpliva na postopno izboljševanje izrazito drobne posestne strukture, ki je značilna tako za vrhniško občino kot celotno Slovenijo. V povprečju vsako KMG obdeluje 11,09 ha KZU, kar je slaba dva hektara več kot leta

Slika 5: Dejanska raba tal v občini Vrhnika.

2010, ko je bila povprečna površina KZU 9,1 ha (MKGP 2023). Število KMG se zmanjšuje predvsem na račun opuščanja kmetovanja zaradi ostarelosti gospodarjev in neurejenega nasledstva. V občini Vrhnika poteka pomlajevanje gospodarjev na kmetijah izrazito počasi (Vavken 2023).

Posestna struktura KMG v vrhniški občini je boljša od slovenskega povprečja (MKGP 2023). V preglednici 3 predstavljamo velikostno strukturo 316 vrhniških KMG. Med njimi prevladujejo manjša KMG, z manj kot 10 ha obdelovalnimi zemljišči, ki pa skupaj posedujejo četrtno KZU v občini. Največji delež KZU (34 %) obdeluje 17 KMG z več kot 40 hektari obdelovalnimi zemljišči. Podatki, ki smo jih prejeli z Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (2023) ne vključujejo 193 KMG (od skupno 509 KMG). Sklepamo, da gre za manjša KMG, ki ne oddajajo zbirnih vlog za subvencije ali pa niso več aktivna.

Najpogostejša osnovna dejavnost vrhniških kmetij je živinoreja. Prevladujoča tržna dejavnost je govedoreja. Vse več kmetij opušča mlečno živino-

rejo in se usmerja v pašno živinorejo za prirajo mesa. S pašno živinorejo kmetje zmanjšajo stroške proizvodnje, kar jim omogoča, da kljub nizkim in nepredvidljivim cenam kmetijskih pridelkov in proizvodov na trgu kmetujejo bolj rentabilno. Prevlado živinoreje kot pridelovalne usmeritve v kmetijstvu omogočata velik delež travinja in ugodna velikost tržno usmerjenih kmetij (Drašler in Cunder 2004).

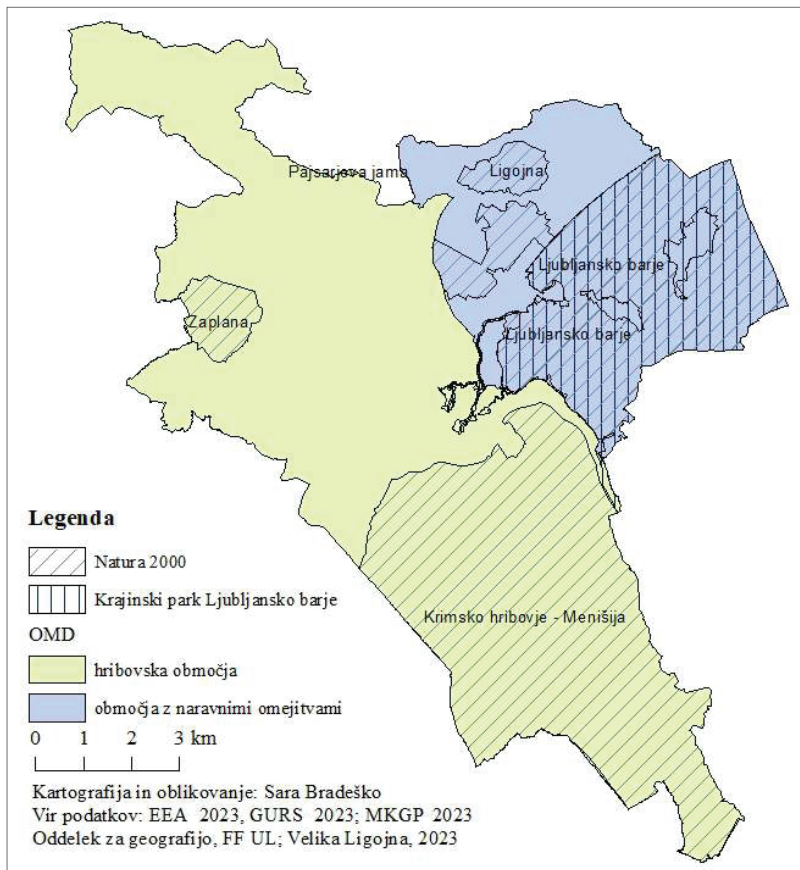
Večinski del vrhniških kmetov kmetuje na konvencionalen način. Leta 2023 je bilo v občini Vrhnika 31 ekoloških KMG, kar je 6,3 % od vseh KMG (MKGP 2023). Število ekoloških kmetij v občini narašča. Ena od večjih specifik kmetijstva občine Vrhnika je, da ekološke kmetije obdelujejo kar 24 % vseh KZU. Velik delež ekološko obdelovanih zemljišč je povezan z naravnogeografskimi danostmi območja, ki so narekovale svojstven razvoj kmetijstva. Ekološko obdelovana zemljišča so najbolj zgoščena na območju Ljubljanskega barja in na jugu občine, kjer prevladuje višji in bolj razgiban relief, ki ne dopušča intenzivnega poljedelstva (Travnikar in Juvančič 2018).

Glavni razlogi za nadpovprečno velik del zemljišč, s katerimi upravljajo ekološke kmetije, so naravnogeografske danosti, ki so hkrati najpomembnejši pridelovalni vir in vir omejitev, ter različni mehanizmi, vzpostavljeni z namenom varovanja narave.

Celotno ozemlje občine Vrhnika spada med območja z omejenimi možnostmi za kmetijstvo (OMD). Za hribovska in gorska območja, kamor se uvršča 71 % površine občine, je značilno, da je na njih uporaba kmetijskih zemljišč otežena. Večji nakloni zahtevajo uporabo prilagojene kmetijske mehanizacije ter dodatne vložke dela in denarja (Opisi območij ... 2014; Travnikar s sodelavci 2022). Poleg hribovitih območij v OMD spada tudi Ljubljansko barje. Njegov zahodni del, ki zavzema 29 % površine občine, spada med območja z naravnimi omejitvami za kmetijstvo. Glavni razlog za uvrstitev barja med ta območja so poplave, ki vplivajo na naravno okolje in rabo zemljišč ter zahtevajo posebne prilagoditve kmetijske pridelave (Opis območij ... 2014; MKGP 2023). Na območju Ljubljanskega barja je tudi Krajinski park Ljubljansko barje, območja Nature 2000 pa prekrivajo kar 51,5 % površine občine (Strategija trajnostnega razvoja ... 2022). Kmetje in naravovarstveniki na teh območjih zaradi navzkrižja interesov čedalje težje sklepajo kompromise. Zaostritve omejitve kmetijskih praks, ki jih je napovedoval Program upravljanja z območji Nature 2000 za obdobje 2023–2028, zaradi protestov kmetov spomladi leta 2023, niso bile v celoti izvedene.

Preglednica 3: Velikostna struktura KMG v občini Vrhnika glede na površino KZU (vir: MKGP 2023).

površina KZU (ha)	število KMG	delež KMG (%)	skupaj KZU (ha)	delež od vseh KZU (%)
do 10	223	71	816,2	24
10,1 do 20	45	14	638,1	18
20,1 do 30	24	8	593,8	17
30,1 do 40	7	2	248,3	7
nad 40	17	5	1199,4	34
skupaj	316	100	3495,8	100

Slika 6: OMD, območja Natura 2000 in območje Krajinskega parka Ljubljansko barje.

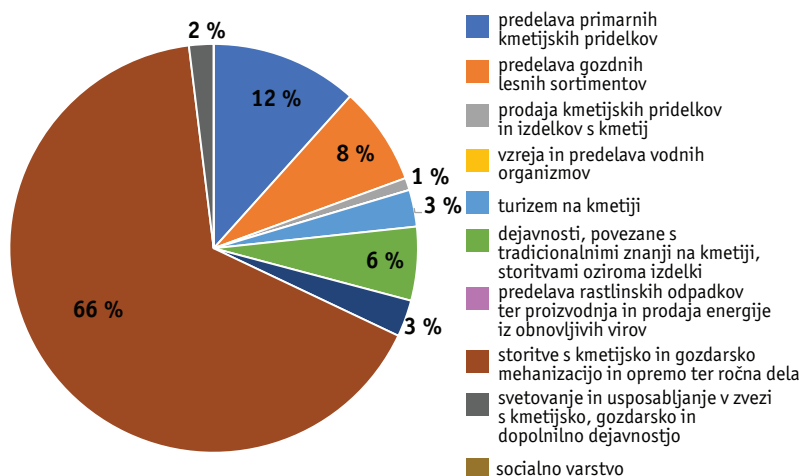
Slika 7: Spomladi 2023 so kmetje protestirali tudi v središču Vrhnike (vir: Naš časopis 2023).

Dopolnilne dejavnosti na kmetijah v občini Vrhnika

V občini Vrhnika se z dopolnilnimi dejavnostmi na kmetiji ukvarja 22 kmetij, kar je 4 % od vseh KMG. Na prav vseh kmetijah je nosilec dopolnilne dejavnosti le eden. V treh primerih je nosilec dejavnosti družinski član, ki ni nosilec KMG (Vavken 2023). Skupaj vrhniški kmetje opravljajo 103 dopolnilne dejavnosti (MKGP 2023). Povprečno imajo kmetije dovoljenja za opravljanje štirih dopolnilnih dejavnosti. Kmetije z najmanj registriranimi dejavnostmi izvajajo po eno, kmetija z največ dovoljenji pa izvaja 12 različnih dejavnosti. Od leta 2016, ko je bil vzpostavljen register dopolnilnih dejavnosti, sta se povečala tako število izvajalcev kot število izdanih dovoljenj za izvajanje dopolnilnih dejavnosti.

Zastopanost posameznih skupin dopolnilnih dejavnosti smo prikazali z grafičnom na sliki 8. Največ dopolnilnih dejavnosti, ki jih izvajajo na vrhniških kmetijah, spada v skupino storitve s kmetijsko in gospodarsko mehanizacijo in opremo ter ročna dela. Dovoljenje za izvajanje vsaj ene dopolnilne dejavnosti iz te skupine je pridobilo 17 kmetij (od 22 izvajalk dopolnilnih dejavnosti). V vrhniški občini je bilo največ dovoljenj izdanih za izvajanje storitve dela s traktorjem in drugo strojno opremo. Sledijo dejavnosti, povezane s sečnjo in spravilom lesa iz gozda, na četrtem mestu pa je sezonska storitev vzdrževanja cest in plujenja snega. Kmetje se za te dopolnilne dejavnosti odločajo, da bolje izkoristijo kmetijsko mehanizacijo in delovno

Slika 8: Delež dopolnilnih dejavnosti v občini Vrhnika glede na skupino dejavnosti (vir: MKGP 2023).

silo, ki je na voljo na kmetiji. Velika prednost dejavnosti, ki vključujejo delo s kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo je, da ob že obstoječi mehanizaciji ob začetku izvajanja večje investicije niso potrebne, prav tako izvajalci največkrat že posedujejo vsa potrebna znanja. Največ dopolnilnih dejavnosti, povezanih z gozdom, opravljajo v naseljih, kjer je več gozdnih zemljišč. Druga najbolj zastopana skupina dopolnilnih dejavnosti je predelava primarnih kmetijskih pridelkov. Za ostale skupine dopolnilnih dejavnosti je bilo izdanih 6 ali manj dovoljenj, z vzrejo in predelavo vodnih organizmov ter s socialnim varstvom, pa se v občini Vrhnika ne ukvarja nihče (MKGP 2023; Vavken 2023).

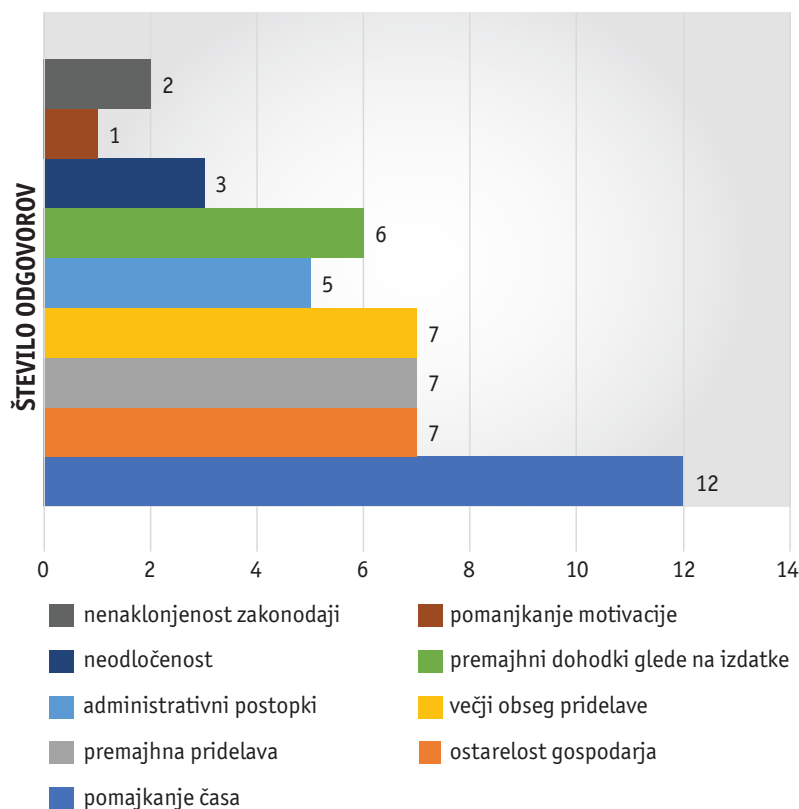
Za izvajanje dopolnilnih dejavnosti se kmetije odločajo zaradi dodatnega dohodka, saj jim dohodek izključno iz osnovne kmetijske dejavnosti ne zagotavlja finančne varnosti. Izvajalce veseli, da lahko domačim

pridelkom in proizvodom dodajo vrednost, bolje izkoristijo razpoložljive vire na kmetiji, delo samo pa jim prinaša zadovoljstvo. Za pridobitev novih dovoljenj se kmetje, ki se z dopolnilnimi dejavnostmi že ukvarjajo, večinoma ne bi odločili (Anketa o kmetijstvu 2023).

V vrhniški občini se za dopolnilne dejavnosti odloča manj kmetov kot v sosednjih občinah, kljub čedalje večjemu povpraševanju in rastočemu trgu za kmetijske proizvode in storitve. Do neke mere je za ta fenomen krivo pomanjkanje pobud občine Vrhnika, ki se v preteklih letih ni dovolj zavzeto ukvarjala s kmetijskim sektorjem. Nekaj uspešnih projektov je občina izvedla v okviru LAS Barje z zaledjem, vendar zaostaja za sosednjimi občinami. Veliko kmetov se že ukvarja s predelavo in prodajo izdelkov na domu, a se za registracijo dopolnilne dejavnosti ne odločijo, čeprav je takšno delovanje za njih lahko tvegano.

Grafikon na sliki 9 prikazuje, kako so na vprašanje o tem, kaj jih odvraca od odločitve za izvajanje dopolnilnih dejavnosti, odgovarjali kmetje, ki so sodelovali v naši raziskavi. Od morebitne registracije jih odvracajo starost, visoke začetne investicije, davki in administracija. Nekatere kmetije prosperirajo že zaradi zadostnega obsega osnovne kmetijske dejavnosti, druge pa se z dopolnilnimi dejavnostmi ne ukvarjajo zaradi premajhnega obsega primarne pridelave. Najpogostejši razlog, ki kmete odvraca od izvajanja dopolnilnih dejavnosti, je čas, potreben za trženje izdelkov. Občina Vrhnika je uredila prostore za pokrito tržnico, ki pa ni zaživela, kot so si na upravi želeli. Večini kmetov takšen način trženja ne ustreza. Raje se odločajo za prodajo na domu, saj je logistično bolj preprosta in ne zahteva toliko časa kot prodaja na tržnici, poteka pa lahko tudi neregistrirano (Vavken 2023; Anketa o kmetijstvu 2023). Ključnega pomena za razumevanje nizkega deleža kmetij, ki se v občini Vrhnika odločajo za izvajanje registriranih dopolnilnih dejavnosti, sta poznavanje lokalnih razmer v kmetijskem sektorju in poznavanje razvojne naravnosti kmetij.

Med kmetovalci v občini Vrhnika ugotavljamo pomanjkanje želje po uvajanju novosti in razvoju njihovih kmetij, kar je posledica neugodne starostne strukture gospodarjev in vse težjih razmer za kmetijstvo. Glede svoje prihodnosti so kmetje negotovi in zaskrbljeni, spopadajo se z neodločenostjo in pomanjkanjem osebne motivacije (Anketa o kmetijstvu 2023).

Slika 9: Dejavniki, ki kmete odvrtaajo od registracije dopolnilnih dejavnosti (vir: Anketa o kmetijstvu 2023).

Prihodnji razvoj dopolnilnih dejavnosti

V občini Vrhnika prepoznavamo velik potencial za razvoj dopolnilnih dejavnosti in s tem možnost za ohranjanje kmetij. Poleg občinske uprave ter lokalnih organizacij in društev bo v prihodnosti pri uresničevanju potenciala in povečanju (ali zmanjšanju) števila izvajalcev dopolnilnih dejavnosti na Vrhniki in širše imela ključno vlogo skupna kmetijska politika Evropske unije (v nadaljevanju SKP). Žal kmetje SKP vse bolj dojemajo kot omejitve ali grožnjo in ne priložnost, zato so do njenih ukrepov skeptični. Takšen odnos je hkrati vzrok in posledica pomanjkanja komunikacije med kmeti in

izvajalci kmetijske politike. V programskem obdobju 2023–2027 sta za neposredna plačila in intervencije razvoja podeželja na voljo več kot dve tretjini od skupno 1,8 milijarde evrov, predvidenih v strateškem načrtu SKP (Vavken 2023). Naloga pristojnih organov, predvsem kmetijske svetovalne službe, je, da pomagajo premostiti nesoglasja med kmeti in politikom. Na pripravljavce in izvajalce ukrepov SKP bi morali vplivati na način, da bi ti pripravljali dobre in relevantne razpise, na katere bi se kmetje želeli in hoteli prijavljati. Na drugi strani bi morali kmete bolj intenzivno spodbujati k prijavi in jih na različne načine pravočasno obveščati o smernicah razvoja.

V prihodnosti bi lahko k ustvarjanju prijaznejšega okolja za investicije z nekaterimi usmerjenimi dejavnostmi in ukrepi pripomogli občinska uprava, pristojna izpostava kmetijske svetovalne službe, LAS in različna društva. Perspektivno okolje pozitivno vpliva na pripravljenost kmetov za razvoj.

12 od 40 kmetov, ki so sodelovali v naši raziskavi, ne izključuje možnosti, da bi se v prihodnosti ukvarjali z dopolnilno dejavnostjo. Upoštevajoč dejstvo, da smo v raziskavi uspeli zajeti dokaj reprezentativen vzorec anketirancev, lahko predpostavimo, da je takšnih kmetov v občini Vrhnika še več. Prihodnost svojih kmetij nekateri vidijo prav v diverzifikaciji pridelave in proizvodnje z dopolnilnimi dejavnostmi. Ukvarjali bi se s predelavo kmetijskih pridelkov in prodajo na domu, kar je verjetno posledica že obstoječe neregistrirane prodaje. Omenjajo še možnosti za razvoj različnih storitev s kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo ter uvedbo turizma na kmetiji (Pažek in Rozman 2010). Ena od kmetij se zanima za oddajanje konjskih boksov in ustanovitev zavetišča za živali. Zanimiv je tudi predlog na eni od večjih anketiranih kmetij, ki priložnost za uspešno prihodnost vidi v morebitnem povezovanju z ostalimi kmetijami.

Podrobna analiza podatkov in rezultatov, ki smo jih pridobili z MKGP in s terenskim delom, nam je v občini Vrhnika omogočila opredelitev naslednjih štirih tipov kmetij:

- **Tip 1** so majhne kmetije, ki obdelujejo manj ali nekaj več kot 1 ha

KZU in imajo majhno število glav velike živine (GVŽ). So večinoma samooskrbne in se v skromnem obsegu ukvarjajo s prodajo svojih kmetijskih pridelkov in izdelkov na domu (najpogosteje tržijo goveje meso, mleko, kokošja jajca). Člani gospodinjstva imajo glavni dohodek iz zaposlitve v nekmetijskih dejavnostih ali od pokojnin. Glede na posestno strukturo je ta tip kmetij v občini Vrhnika prevladujoč. Za registracijo dopolnilnih dejavnosti se ne odločajo, saj je njihov poslovni model ljubiteljske narave in nimajo želje po spremembah. Kmetije tipa 1 s starejšimi gospodarji brez zainteresiranih naslednikov bodo v prihodnosti opuščale pridelavo. Kmetijska zemljišča bodo oddajali v najem, ali jih prodali drugim KMG v okolici, ki se bodo zaradi tega povečevala.

• **Tip 2** so srednje velike kmetije (od 5 do 10 ha KZU), ki se ukvarjajo s trženjem primarnih kmetijskih pridelkov neposredno končnemu potrošniku. Prodaja najpogosteje poteka na domu. Nekatere kmetije se v manjši meri ukvarjajo s predelavo mleka in mesa, za kar nimajo pridobljenih ustreznih dovoljenj. Dohodek iz kmetijske dejavnosti je sekundarni dohodek. Na kmetijah tipa 2 se ne odločajo za registracijo dopolnilnih dejavnosti, ker zaradi zaposlitve zunaj kmetije za to nimajo časa, člani gospodinjstva so lahko starejši ali pa dopolnilnim dejavnostim zaradi različnih razlogov niso naklonjeni. V prihodnosti bodo ohranjale sedanjemu podoben obseg pridelave, še posebej, če imajo zagotovljeno nasledstvo.

• **Tip 3** so kmetije, ki so se že ali pa se v bližnji prihodnosti bodo odločile za registracijo dopolnilnih dejavnosti. Gre za kmečka in polkmečka gospodinjstva, ki so inovativna in iščejo vire dodatnega dohodka v diverzifikaciji. Kmetije tipa 3 prepoznajo in izkoriščajo priložnosti, ki jih nudi pomanjkljiva ponudba lokalnih produktov, saj ta ne dohaja potreb rastočega trga. Nekoliko večje kmetije se z dohodkom iz dopolnilnih dejavnosti opolnomočijo, za manjše kmetije pa je dohodek iz dopolnilne dejavnosti glavni vir dohodka za preživetje. Prevladujoč način trženja je prodaja na domu, neposredno končnemu potrošniku.

• **Tip 4** so večje (nad 30 ha KZU), delovno intenzivne kmetije z urejenim nasledstvom. Zaposlujejo več članov kmečkega gospodinjstva, ki jim kmetijska dejavnost zagotavlja

glavni vir dohodka. Ukvarjajo se predvsem s trženjem primarnih kmetijskih pridelkov (mleko, meso) in so močno odvisne od odkupnih cen na trgu. Za dopolnilne dejavnosti se (še) ne odločajo, ker jim zadostna velikost kmetije omogoča primerno eksistenco brez njih. V prihodnosti nameravajo povečati tako velikost KZU kot obseg pridelave.

Sklep

Na značilnosti kmetijstva občine Vrhnika bistveno vplivajo svojstvene naravnogeografske danosti, ki so hkrati največji proizvodni vir in vir omejitvev. Zaznamujejo ga negotove razmere v celotnem kmetijskem sektorju ter pomanjkanje sodelovanja med občinsko upravo, kmeti in ostalimi akterji, ki imajo možnost vpliva na kmetijstvo.

Slika 10: Vrhniska tržnica, na kateri manjka domačih ponudnikov (foto: Sara Bradesko 2023).

Ocenjujemo, da v občini Vrhnika obstaja neizkoriščen potencial za nadaljnji razvoj dopolnilnih dejavnosti. Potencial temelji na hitro rastočem povpraševanju po pridelkih in izdelkih s kmetij, ki je predvsem posledica priseljevanja v občino, ter na dejstvu, da obstoječih ponudnikov z registriranimi dopolnilnimi dejavnostmi ni dovolj. Kljub negotovim razmeram v kmetijstvu se med kmeti še vedno

pojavnajo interesenti za uvedbo dopolnilnih dejavnosti, ki se najbolj zanimajo prav za predelavo kmetijskih pridelkov in prodajo na domu.

Dopolnilne dejavnosti vse bolj prepoznavamo kot uspešen mehanizem gospodarske in socialne stabilizacije kmetijskih gospodarstev. V prihodnosti, ki bo pod vprašaj postavila predvsem delovanje manjših, na trgu manj kon-

kurenčnih kmetij, te v občini Vrhnika prevladujejo, bi se jih lahko za registracijo dopolnilnih dejavnosti odločalo čedalje več. Pomembno vlogo bo s svojim delovanjem ali pa nede-lovanjem na področju kmetijstva imela občinska uprava, ki lahko ključno prispeva k ustvarjanju varnega okolja za investicije in s tem kmete spodbudi v vzpostavitev oziroma razvoj dopolnilnih dejavnosti.

Viri in literatura

1. Anketa o kmetijstvu 2023. Vrhnika.
2. Bedrač, M., Bele, S., Brečko, J., Hiti Dvoršak, A., Kožar, M., Ložar, L., Moljk, B., Travnikar, T., Zagorc, T. 2022: Poročilo o stanju kmetijstva, živilstva, gozdarstva in ribištva. Kmetijski inštitut Slovenije, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Ljubljana. Medmrežje: 2. https://www.kis.si/fi/docs/Porocila_o_stanju_v_kmetijstvu/ZP_2021_splosno_priloge_6.9.2022.pdf (18. 2. 2024).
3. Drašler, J., Cunder, T. 2004: Kmetijstvo na Vrhniki danes. Vrhniki razgledi 5-1.
4. Habič, P. 1962: Vrhnika: geografska monografija manjšega mesta. Acta Geographica 7-1. Medmrežje: https://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/zbornik/GZ_0701_005_066.pdf (15. 2. 2024).
5. Hansson, H., Ferguson, R., Olofsson, C., Rantamaki-Lahtinen, L. 2013: Farmers' motives for diversifying their farm business – The influence of family. Journal of Rural Studies 32-1. Medmrežje: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0743016713000545?token=704D32AB874515A9D5B94A6F2DC45A48AB9668921D6ACEF81D5AD436ADF106BC16529E08A98DF1375380171E091CAD60&originRegion=eu-west-1&originCreation=20230511124158> (14. 2. 2024).
6. Horvat, J. 1996: NAUPORTUS – Vrhnika v arheoloških obdobjih. Vrhniki razgledi 1-1. Medmrežje: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-W9JWCQN/387f5ddb-ecce-4022-8a13-3c44f58bba2/PDF> (15. 2. 2024).
7. Kladnik, D., Lovrenčak, F., Orožen Adamič, M. 2005: Geografski terminološki slovar. Ljubljana.
8. Kulovec, M. 2002: Dopolnilne dejavnosti na kmetiji. Ljubljana.
9. Marušič, J., Jančič, M., Hladnik, J., Kravanja, N., Kolšek, A., Piano, S., Simič, M. 1998: Krajine predalpske regije. Ljubljana.
10. Medmrežje 1: <https://zspm.si/abc-o-dopolnilnih-dejavnostih/> (14. 2. 2024).
11. Medmrežje 2: <https://www.stat.si/obcine/si/Municip/Index/200> (14. 2. 2024).
12. Medmrežje 3: <https://www.ljubljanskobarje.si/> (15. 2. 2024).
13. Medmrežje 4: Javni pregledovalnik grafičnih podatkov MKGP (gov.si) (15. 2. 2024).
14. Medmrežje 5: https://www.stat.si/publikacije/pub_popisne_prva.asp (15. 2. 2024).
15. Melik, A. 1927: Kolonizacija Ljubljanskega barja. Ljubljana.
16. MKGP [Ministrstvo za kmetijsko, gozdarstvo in prehrano] 2023: Podatki o kmetijstvu za občino Vrhnika. Ljubljana.
17. Naš časopis 2023. 514. Medmrežje: <https://visitvrhnika.si/nas-casopis-514-april-2023/> (22. 2. 2024).
18. Naš časopis 2023. 516. Medmrežje: <https://visitvrhnika.si/nas-casopis-516-junij-2023/> (26. 2. 2024).
19. Opisi območij z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost 2014. Medmrežje: https://skp.si/wp-content/uploads/2016/08/Opisi_OMD_5_dec_2014.pdf (15. 2. 2024).
20. Pažek, K., Rozman, Č. 2010: Ocena kakovosti storitev turističnih kmetij. Revija za geografijo 5-2. Medmrežje: <https://doi.org/10.18690/rg.5.2.4038> (10. 4. 2024).
21. Potočnik Slavič, I. 2002: Iskanje dodatnih virov zaslужka na podeželju: primer dopolnilnih dejavnosti na kmetijah v Sloveniji. Dela 17. Medmrežje: <https://journals.uni-lj.si/Dela/article/view/1336/1140> (10. 4. 2024).
22. Potočnik Slavič, I. 2010: Endogeni razvojni potenciali slovenskega podeželja. GeograFF 7. Ljubljana.
23. Potočnik Slavič, I., Cigale, D., Lampič, B., Perpar, A., Udovč, A. 2016: (Ne)raba razpoložljivih virov na kmetijah v Sloveniji. Geograff 19. Ljubljana.
24. Strategija trajnostnega razvoja občine Vrhnika do leta 2030. Občina Vrhnika. Vrhnika, 2022. Medmrežje: https://vrhnika.si/wp-content/uploads/2022/06/Strategija-trajnostnega-razvoja-Obcine-Vrhnika-2030_cistopis_sprejet-na-OS_21.6.2022.pdf (15. 2. 2024).
25. Travnikar, T., Bedrač, M., Bele, S., Brečko, J., Cunder, T., Hiti Dvoršak, A., Kožar, M., Moljk, B., Verbič, J., Zagorc, B. 2022: Slovensko kmetijstvo v številkah. Ljubljana. Medmrežje: https://www.kis.si/fi/docs/Slovensko_kmetijstvo_v_stevilkah/KI_S_Slovensko_kmetijstvo_v_stevilkah_za_letno_2021_SLO_sp.pdf (24. 2. 2024).
26. Travnikar, T., Juvančič, L. 2018: Prostorski vzorec vključevanja slovenskih kmetijskih gospodarstev v ekološko kmetovanje. Geografski vestnik 90-2.
27. Uredba o dopolnilnih dejavnostih na kmetiji. Uradni list RS 151/22. Ljubljana.
28. Vavken, M. 2023: Intervju s kmetijsko svetovalko KSS Logatec (ustni vir, 5. 5. 2023).
29. Zakon o kmetijstvu. Uradni list RS 78/23. Ljubljana.

Geolokacijska igra kot način revitalizacije kozolcev

v Zgornjesavski dolini

IZVLEČEK

Kozolci v Zgornjesavski dolini zaradi modernizacije kmetijstva izgubljajo prvotno vlogo. Vendar pozitiven odnos lokalnih akterjev do te dediščine kaže, da lahko nastopajo tudi v drugih funkcijah. Po analizi terenskih podatkov je 48 % od 200 kozolcev tehnično ustreznih za izobraževanje, največ vzgojno-izobraževalnih ciljev pa se lahko uresniči v Planici, na Dovškem polju in v Zgornji Radovni. Na tej podlagi lahko izdelamo geolokacijsko igro za osnovnošolce. Možnosti za njen uspeh so večje, če izobraževalne vsebine podamo celostno in izkustveno.

Ključne besede: kozolci, interpretacija dediščine, igrificirano izobraževanje, osnovnošolci, Zgornjesavska dolina

ABSTRACT

Location-based game as a mode of revitalization of hay-racks in Upper Sava Valley
Hay-racks in the Upper Sava Valley are losing their original function due to modernisation in agriculture. However, the positive attitude of local actors towards this heritage shows they could serve other functions. According to the analysis of field data, 48% of the 200 hay-racks are technically suitable for education, and most educational goals can be realized in Planica, Dovško polje and Zgornja Radovna. On this basis, a location-based game for elementary school children can be developed. The chances of its success are higher if the educational content is delivered in a holistic and experiential way.

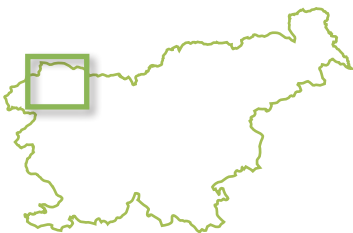
Key words: hay-racks, heritage interpretation, gamified education, schoolchildren, Upper Sava Valley

Kozolci so slovenskemu kmetu skozi stoletja služili za sušenje različnih poljščin in krme za živino. Različne stroke že več desetletij opozarjajo na njihovo izgubljanje prvotne vloge in postopno izginjanje v pokrajini. Postajali so »prepočasen člen v verigi sodobnega kmetijstva« (Stele 2008, 25), zato so jih nadomestile druge kmetijske prakse in vse bolj učinkovita kmetijska mehanizacija. Vendarle jih kot svojevrstno prvino kulturne krajine obravnavajo geografi, arhitekti, etnologi, umetnostni zgodovinarji, konservatorji, jezikoslovci in še kdo. Čeprav je geograf Melik prvo znanstveno razpravo o kozolcih na Slovenskem objavil že leta 1931, Krišelj (2004, 58) meni, da bi geografija na to področje lahko posegala bolj angažirano.

Pričujoči prispevek se osredotoča na kozolce v Zgornjesavski dolini kot dediščino, ki je skoraj povsem izgubila svojo prvotno vlogo; zaradi njene preveč »enostavne« arhitekture (enojni stegnjeni kozolci) pa se zdi, da ji je kakšno drugo vlogo težko dodeliti. Pri izbranih kozolcih oziroma njihovih širših območjih vlogo institucionalnega varstva že opravlja Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS). Kaj pa drugi lokalni akterji? Kakšen je njihov odnos do kozolcev? Na kakšen način pristopiti do tovrstne dediščine tako, da ne bomo razmišljali le o njenem varovanju oziroma ohranjanju, ampak tudi o interpretaciji?

Kozolci kot večfunkcijska prvina dediščine

V Zgornjesavski dolini so razvoj kmetijstva in s tem tudi kozolcev vseskozi narokovale padavinske in temperaturne razmere. Po najnovejši podnebni tipizaciji Slovenije (Ogrin s sodelavci 2023) Zgornjesavska dolina spada v tip podgorskega zelo vlažnega podnebja. Nekoč so bili kozolci na tem območju namenjeni sušenju poljščin in krme za živino, sedaj večinoma le še slednjemu. Na območju občine Kranjska Gora se za ta namen še vedno uporablja približno 25 kozolcev. Na zmanjšano uporabo kozolcev najbolj vplivajo nestabilne vremenske razmere, povezane tudi z globalnimi podnebnimi spremembami, ter pomanjkanje delovne sile in sodobne tehnologije v kmetijstvu (Klinar 2022).

Avtor besedila:

AMBROŽ ČERNE, magister geografije

Blejska Dobrava 32, 4273

Blejska Dobrava

E-pošta: ambrozcerne@gmail.com

Avtorja grafičnih prilog:

AMBROŽ ČERNE, TIM ŽGAVEC

COBISS 1.04 strokovni članek

Slika 1: Na območju občine Kranjska Gora je v povprečju med 10 in 15 kmetov, ki kozolce še vedno uporabljajo za kmetijski namen (foto: Ambrož Černe).

Druga funkcija, v luči katere lahko obravnavamo zgornjesavske kozolce, je funkcija ohranjanja oziroma varovanja. Kozolci na območju občine Kranjska Gora so v Register kulturne dediščine Slovenije vpisani kot samostojne enote, v skupini, v sklopu drugih gospodarskih poslopij ali celih domačij. Na omenjenem območju je v registru 15 takšnih enot (medmrežje 1). Poleg institucionalnega varstva imajo morda še pomembnejšo vlogo akterji, kot so muzeji, arhivi, raziskovalne ustanove, kulturni zavodi, društva in navsezadnje lokalne skupnosti. Občina Kranjska Gora pozitiven odnos do kozolcev izkazuje v obliki subvencij, bodisi za njihovo obnovo bodisi za tradicionalno uporabo. Odnos lastnikov do kozolcev se na svojstven način izkazuje že s samim stanjem na terenu. Terenska inventarizacija, ki jo je med letoma 2016 in 2021 izvedla Razvojna agencija Zgornje Gorenjske (RAGOR) kaže, da je v Zgornjesavski dolini približno četrtnina kozolcev še povsem uporabnih za prvotni namen, pri četrtni se kaže povsem nasprotna podoba, preostala polovica pa jih potrebuje delno obnovo (Černe 2016; Černe 2018; Černe 2020). Takšno stanje konservatorica ZVKDS ocenjuje kot dobro, saj se namreč kljub zmanjšani aktivni rabi »... s kozolci zelo očitno še vedno nekdo ukvarja ...« (Roškar 2017).

Kot ena od možnih alternativnih vlog tovrstne dediščine se nakazuje njena interpretacija. Tilden (1957) postavlja temeljna načela kakovostne interpretacije, ki vključujejo povezovanje dediščinske teme z osebnimi izkušnjami, zadovoljevanje potreb ciljne skupine, razkrivanje globljega smisla

informacij, vzbujanje zanimanja ter razmišljanje in razumevanje celote. Pri interpretaciji dediščine Zgornjesavske doline ima ključno vlogo Gornjesavski muzej Jesenice (GMJ). Poleg stalnih in občasnih razstav namreč izvaja redne pedagoške programe, katerih vsebina je interpretacija naravne in kulturne dediščine zgornje Gorenjske (Zgornjesavska dolina, Karavanke in Julijske Alpe). Poleg tega v svoje programe vključuje etnološko-izobraževalne delavnice za otroke, v zadnjih letih tudi inovativne (interaktivne in igrificirane) metode, kot so Triglavski izziv, Pobeg v bivak, virtualni *zipline* s Triglava ali najnovejši *Escape* muzej v Kajžnkovi hiši v Ratečah (medmrežje 2). Ciljna skupina programov so osnovne šole iz celotne Slovenije oziroma bližnji Centri šolskih in občolskih dejavnosti (CŠOD).

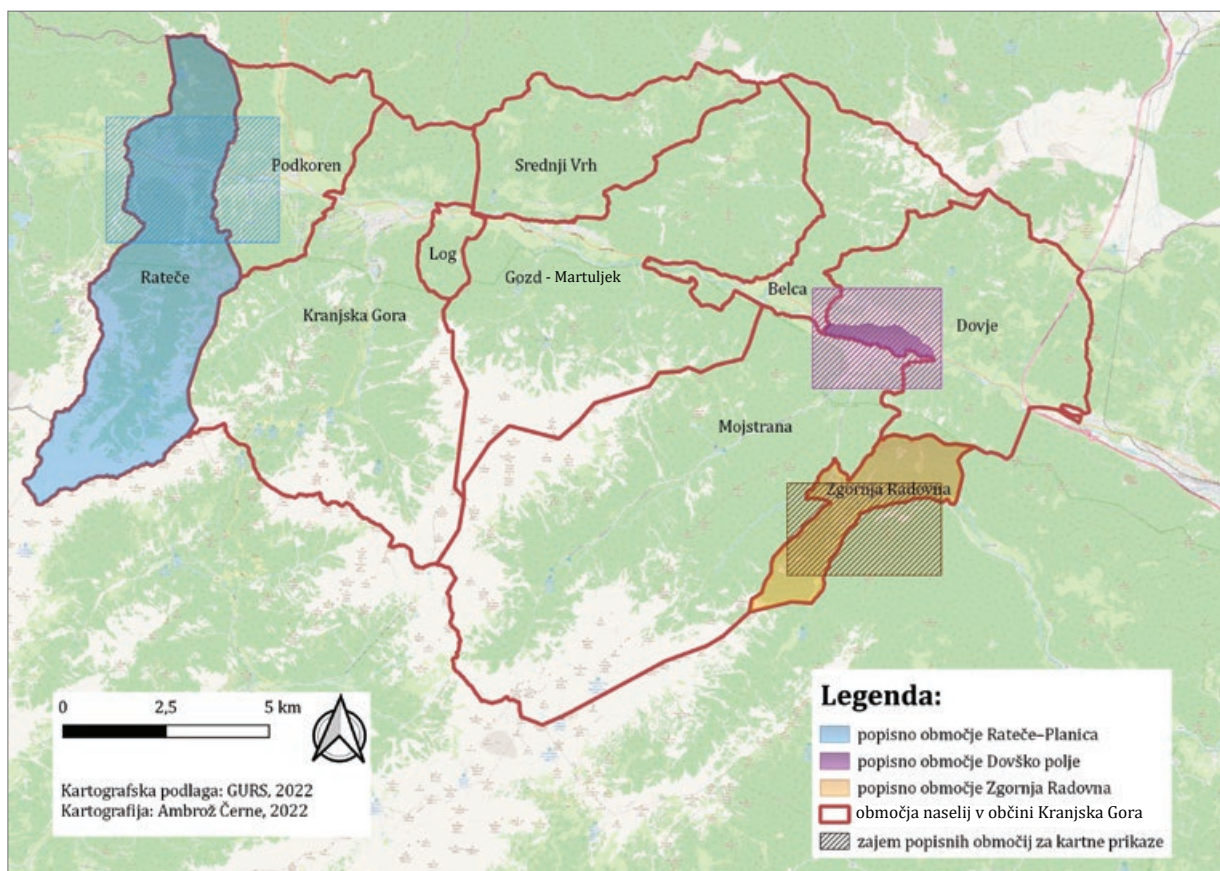
Zgornjesavskim kozolcem lahko v okviru interpretacije dediščine dodelimo še izobraževalno vlogo. Otroci in mladi so ključni akterji pri interpretaciji dediščine. Ker se mladi v dediščini težje ali sploh ne prepoznavajo, je pomembno, da se jim dediščino približa s kreativnimi pristopi, izkustveno, inovativno. To jim lahko odpre tudi pot za nadaljnje raziskovanje dediščine (Fakin Bajec s sodelavci 2021). Eden od tovrstnih načinov so tudi igrificirane metode, kot je geološkijska igra. Gre za obliko igre, ki jo igralec igra na mobilnih napravah, na način, da se premika po terenu, napredek igre pa temelji na igralčevi lokaciji (medmrežje 3). Primer geološkijske igre je tako v Sloveniji kot po svetu priljubljena igra geolov (angleško *geocaching*).

Na vprašanje, kako bi lahko interpretirali dediščino kozolcev v Zgornjesavski dolini, pri čemer bi interpretacija vključevala mlade, odgovarjajo tudi lokalni akterji. Z vidika načina interpretacije je smiselna kombinacija tako osebne (predstavitev kozolcev oziroma zgodb o kozolcih mladim) kot neosebne (na primer tematske poti) interpretacije. Pri tem sta ključna poudarka doživetje dediščine in njena celostna obravnava, del katere so tudi kozolci.

Tipizacija kozolcev na izbranih območjih Zgornjesavske doline

Na predstavljeni teoretični podlagi smo iskali smiselne povezave med zgornjesavskimi kozolci, njihovim dejanskim stanjem na eni strani in konkretnimi izobraževalnimi vsebinami za osnovnošolsko ciljno skupino na drugi. Tipizacijo kozolcev smo izvedli v dveh korakih. V prvem smo pri posameznem kozolcu preverjali, ali je tehnično ustrezen za izobraževalno vlogo. To smo preverili na podlagi njegovega splošnega stanja, materialov, iz katerih so njegovi temeljni elementi in njegove lege oziroma dostopnosti. V drugem koraku smo posamezne kozolce, ki so tehnično delno ali povsem ustrezni za izobraževalno vlogo, združili v manjša območja in dodatno preverjali, ali so ta tudi vsebinsko ustrezna za ta namen.

Tipizacija je bila izvedena na treh izbranih popisnih območjih: Rateče–Planica, Dovško polje in Zgornja Radovna. Znotraj območja **Rateče–Planica** je večina kozolcev južno od naselja Rateče, predvsem na Rateškem polju in v dolini Planica. Obnovljeni

Slika 2: Popisna območja, kjer je bila izvedena tipizacija kozolcev.

so bili trije kozolci, locirani ob kole-sarski in sprehajalni poti skozi Planico. Rateče imajo tudi bogato etnološko dediščino, predstavljeno v Kajžnkovi hiši – muzejski enoti GMJ. RAGOR-jev terenski popis iz leta 2018 zajema 107 kozolcev (Černe 2018). **Dovško polje** velja za eno najbolj kmetijskih območij v Zgornjesavski dolini. Veliko kozolcev je postavljenih ob poljskih poteh na koncu zemljišč, orientiranih prečno na potek doline. Krajinska posebnost Dovškega polja so kmetijske terase, ki so jih med 13. in 16. stoletjem uredili zaradi preprečevanja erozije. RAGOR-jev terenski popis iz leta 2016 zajema 79 kozolcev (Černe 2016). Kozolci na območju **Zgornje Radovne** imajo nekatere posebnosti

zaradi zahtevnejših naravnih razmer za kmetijstvo. Kljub majhnemu številu jih je večina ohranila lesene materiale. RAGOR-jev terenski popis iz leta 2020 zajema 14 kozolcev (Černe 2020). V tipizacijo smo torej vključili skupno 200 kozolcev.

Tehnična ustreznost kozolcev za izobraževalno vlogo

V sklopu RAGOR-jeve terenske inventarizacije so bile s pomočjo popisnega lista, opazovanja in fotografitiranja za vsak kozolec popisane njegove temeljne značilnosti (tip, usmerjenost in število oken), stebri (material in stabilnost), late (število in stanje), streha (material in stanje) ter morebitne druge posebnosti (Černe 2016; Černe

2018; Černe 2020). Popisanim kozolcem na izbranih območjih smo tokrat dodali še en podatkovni sloj: lego kozolcev glede na vrsto javne poti (slika 3). Da bi pri posameznem kozolcu prepoznali, ali je za izobraževalno vlogo tehnično ustrezen, smo vsakega opredelili glede na tri kazalnike: splošno stanje (A-B-C), materiali (a-b-c) in lega (1-2-3). Kombinacija znakov tvori šifro, ki glede na navedene kazalnike opredeli vsak kozolec posebej.

S prvim znakom šifre opredelimo splošno stanje kozolca. V **tip A** se uvrščajo kozolci, ki so v dobrem stanju, so v splošnem videti lepi in ustrezajo katerikoli od naslednjih značilnosti: stabilnost stebrov je dobra, late so cele,

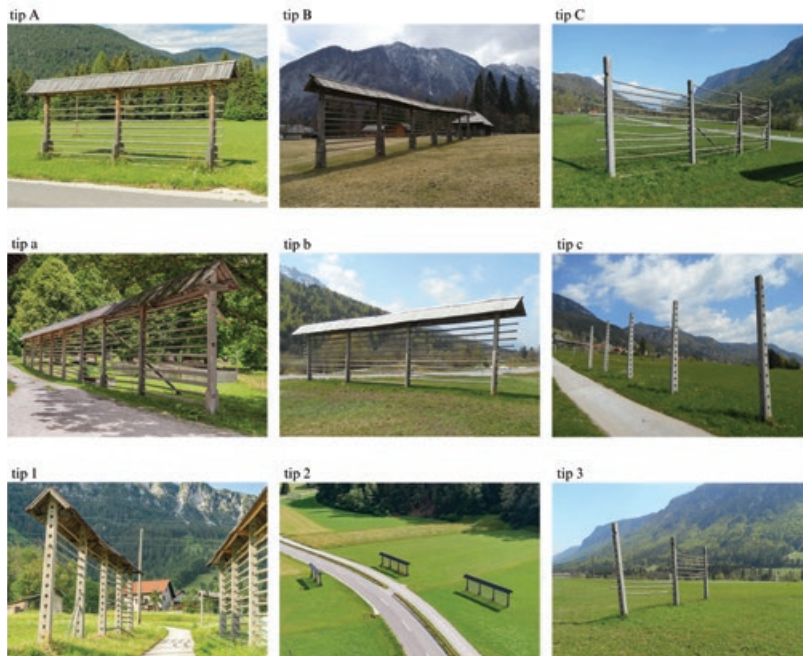
čvrste oziroma trhle le do te mere, da še vedno lahko služijo prvotnemu namenu, streha je dobra, ne pušča oziroma ima le manjše pomanjkljivosti in poškodbe. V **tip B** se uvrščajo kozolci,

ki potrebujejo delno obnovo. Popisana je vsaj ena od naslednjih značilnosti: stabilnost stebrov je zadovoljiva, potrebna so manjša obnovitvena dela, late so deloma cele, deloma polomljene,

ne, kakšna tudi manjka, streha ima večje poškodbe ali je deloma uničena. Kozolci **tipa C** so nujno potrebni obnove. Popisana je vsaj ena od naslednjih značilnosti: stabilnost stebrov

Slika 3: Struktura podatkov, na podlagi katerih je bila opredeljena tehnična ustreznost kozolcev za izobraževalno vlogo (avtor skice: Domen Zupančič, vir podatkov: Černe 2016; Černe 2018; Černe 2020).

TIP KOZOLCA (po Juvancu, 2007)		STREHA	
<ul style="list-style-type: none"> • enojni stegnjeni kozolec • stegnjeni kozolec s plaščem 		material	stanje
USMERJENOST		<ul style="list-style-type: none"> • les • opeka • pločevina • salonitka • brez strehe 	<ul style="list-style-type: none"> • dobra, ne pušča • manjše pomanjkljivosti in poškodbe • večje poškodbe, delno uničena • večinoma uničena • strehe ni
<ul style="list-style-type: none"> • S-J • Z-V • SZ-JV • SV-JZ 			
STEBRI		LATE	
material	stabilnost	število	stanje
<ul style="list-style-type: none"> • leseni • betonski 	<ul style="list-style-type: none"> • dobra • zadovoljiva, potrebna manjša dela • nezadostna, za obnovo 	odprti tip vprašanja	<ul style="list-style-type: none"> • cele, čvrste • cele, trhle • deloma cele, deloma polomljene • deloma cele, deloma manjkajo • deloma manjkajo, deloma polomljene • lat ni
LEGA			
<ul style="list-style-type: none"> • stoji ob javni pešpoti • stoji ob cesti s pločnikom • stoji ob cesti brez pločnika • stoji ob kolesarski poti • ne stoji ob javni poti 		ŠTEVILO OKEN	
		odprti tip vprašanja	
		DRUGE OPAŽENE POSEBNOSTI	
		odprti tip vprašanja	

Slika 4: Primeri tipov kozolcev glede na splošno stanje (tipi A, B in C), materiale (tipi a, b in c) ter lego (tipi 1, 2 in 3) (foto: Ambrož Černe in Tim Žgavec).

je nezadostna, potrebna je obnova, late in streha večinoma manjkajo, so uničeni oziroma jih sploh več ni. Od skupno 200 popisanih kozolcev se jih 49 (24,5 %) uvršča v tip A, 94 (47 %) v tip B in 57 (28,5 %) v tip C.

Pri materialih kozolca so nas zanimali materiali njegovih temeljnih elementov: stebrov, strehe in lat. Ker so late vedno lesene, pri tem kazalniku iščemo le materiale stebrov in strehe. V **tip a** se uvrščajo kozolci s tradicionalnimi lesenimi materiali (leseni stebri in lesena streha). Z vidika izobraževanja o kozolcih je les najbolj reprezentativen material, vendar (zlasti pri stebrih) ne smemo zanemariti drugih materialov, s katerimi so kmetje v preteklosti kozolcem podaljšali življenjsko dobo. Zato se v ta tip uvrščajo tudi tisti kozolci, ki imajo stebre iz drugih (običajno betonskih) materialov. V **tip b**

se uvrščajo kozolci, ki imajo lesene stebre in streho iz drugih materialov (najpogostejši so pločevina, salonit ali opeka) ter kozolci, ki nimajo niti lesenih stebrov niti lesene strehe. V **tip c** se uvrščajo kozolci brez strehe. Na popisnem območju Rateče–Planica zaradi pogoste kombinacije betonskih stebrov in pločevinaste strehe prevladujejo kozolci tipa b. Na popisnih območjih Dovško polje in Zgornja Radovna so pogostejše kombinacije betonskih oziroma lesenih stebrov ter lesenih streh, zato tam prevladujejo kozolci tipa a.

Z vidika izobraževanja je poleg stanja in materialov kozolcev pomembno tudi, kje oziroma od kod lahko vse to opazujemo in se o tem izobražujemo. Tretji kazalnik odgovori na vprašanje, ali kozolec stoji ob javni poti in, ali ga lahko kdorkoli z ustrezne razdalje

(bližine) opazuje, ne da bi ob tem zakoračil na zasebno zemljišče. V **tip 1** se uvrščajo kozolci, ki stojijo ob javnih pešpotah ali cestah s pločnikom. Z vidika izobraževanja sta to najbolj ustrezni situaciji. V **tip 2** se uvrščajo kozolci, ki stojijo ob cestah brez pločnika ali kolesarskih poteh. V **tip 3** se uvrščajo kozolci, ki ne stojijo ob javni poti oziroma so od nje oddaljeni več kot 10 m. Stanje na terenu kaže, da nezanemarljiv delež kozolcev ne stoji ob javnih poteh (tip 3). Na popisnem območju Rateče–Planica je takih slaba tretjina, na popisnih območjih Dovško polje in Zgornja Radovna pa približno polovica. Med preostalimi kozolci zlasti na popisnih območjih Rateče–Planica in Dovško polje prevladujejo takšni, ki stojijo ob javni pešpoti (tip 1).

Tehnično ustreznost kozolcev za izobraževalno vlogo prikazujejo slike od 5 do 8. Za ta namen so tehnično ustrezni tisti kozolci, ki so v dobrem stanju, imajo stebre in streho iz katerihkoli materialov in hkrati stojijo ob javni pešpoti ali cesti s pločnikom (kozolci s šiframa Aa1 in Ab1). Kozolci s tema šiframa so med vsemi najbolj idealni za izobraževalni namen. Ustrezni so tudi kozolci, ki so sicer v malce slabšem stanju, a to pomanjkljivost nadomeščajo njihovi prevladujoči leseni materiali in dostopna lega ob javni pešpoti ali cesti s pločnikom (kozolci s šifro Ba1). Za izobraževalno vlogo so tehnično delno ustrezni tudi kozolci, ki so ne glede na njihove materiale v dobrem ali malce slabšem stanju, vendar je njihova lega manj ugodna, saj stojijo ob cestah brez pločnika ali ob kolesarski poti (kozolci s šiframi Aa2,

Ab2, Ba2, Bb2). Delno ustrezni za ta namen so tudi kozolci s sicer ugodno lego (stojijo ob javnih pešpoteh ali cestah s pločnikom), vendar je njihovo splošno stanje slabo, pri čemer niti materiali niso dovolj reprezentativni za izobraževalni namen (kozolci s šifro Bb1). Tehnično neustrezni pa so vsi kozolci, ki stojijo predaleč (več kot 10 m) od javnih poti, da bi si jih lahko ogledali brez motenja zasebne posesti in se o njih izobraževali. Pri tem niso več odločujoči niti njihovo splošno stanje niti ustrezni materiali (kozolci s šiframi Aa3, Ab3, Ba3, Bb3, Ca3, Cb3). Neustrezni za izobraževanje so nenazadnje vsi kozolci, ki so na splošno v slabem stanju, ne glede na materiale in lego (kozolci s šiframi Ca1, Ca2, Ca3, Cb1, Cb2, Cb3, Cc1, Cc2 in Cc3).

Vsebinska ustreznost kozolcev za izobraževalno vlogo

Pri kozolcih, ki so tehnično delno ali povsem ustrezni za izobraževalno vlogo, smo dodatno ugotavljali še njihovo vsebinsko ustreznost za ta namen. V ospredju je bilo vprašanje, v

kolikšni meri je mogoče na širših območjih kozolcev predstaviti določene učne vsebine, ki jih osnovnošolci od 6. do 9. razreda obravnavajo v šoli in se večinoma posredno, v manjši meri pa tudi neposredno navezujejo na kozolce.

Tehnično delno in povsem ustrezne kozolce za ta namen smo združili v 10 potencialnih izobraževalnih območij: 4 na popisnem območju Rateče–Planica, 3 na popisnem območju Dovško polje in 3 na popisnem območju Zgornja Radovna (slike 6, 7 in 8). Določili smo deset ključnih pojmov in jih opredelili na podlagi izobraževalnih vsebin s področij geografije, biologije/naravoslovja, zgodovine in tehnike (preglednica 1).

Vsakemu območju kozolcev smo dodelili ključni pojem z vrednotenjem na lestvici od 0 do 2, pri čemer so dobila:

- 2 točki – območja kozolcev, kjer je izobraževalne vsebine, povezane s ključnim pojmom, mogoče predstaviti v celoti in/ali neposredno

v naravi (brez pomoči dodatnih gradiv);

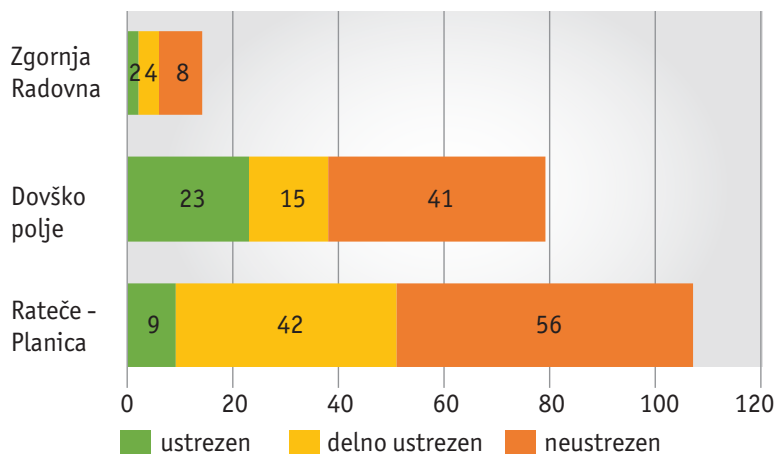
- 1 točko – območja kozolcev, kjer je izobraževalne vsebine, povezane s ključnim pojmom, mogoče predstaviti deloma in/ali posredno s pomočjo dodatnih gradiv (zemljevidi, besedila, slike, skice);
- 0 točk – območja kozolcev, za katera smo ocenili, da za predstavitev izobraževalnih vsebin, povezanih s ključnim pojmom, niso relevantna.

S tem vrednotenjem smo lahko vsako območje kozolcev opredelili glede na to, ali je za izobraževalni namen vsebinsko povsem ustrezno (končni seštevek točk je 19 ali 20), delno ustrezno (končni seštevek točk je 17 ali 18) ali manj ustrezno (končni seštevek točk je 16 ali manj). Rezultate tipizacije prikazujejo slike 6, 7 in 8.

Geolokacijska igra »Med zgornjesavskimi stogovi«

S tipizacijo smo zasnovali kartografsko podlago in na njej v grobem opredelili vsebinska izhodišča za izdelavo geolokacijske igre, povezane s kozolci. Tehnični okvir igre smo v celoti prilagodili mobilni aplikaciji »CŠOD Misija«. Pred leti jo je razvil Center šolskih in občolskih dejavnosti, ki v svoje programe vpeljuje uporabo informacijsko-komunikacijskih tehnologij, podprtih z motivacijskimi prvinami iger. Uporabniki se lahko s pomočjo aplikacije podajo na učne poti – misije. Vsaka misija vključuje izzive, ki uporabniku celotno izkušnjo naredijo še bolj privlačno in zanimivo. Nove misije pripravljajo večinoma slovenski izobraževalci oziroma učitelji (medmrežje 4).

Slika 5: Tehnična ustreznost kozolcev za izobraževalno vlogo (N = 200).

Preglednica 1: Opredelitev ključnih pojmov (učnih vsebin oziroma ciljev), na podlagi katerih je bila ugotovljena vsebinska ustreznost za izobraževalno vlogo.

številka	ključni pojem	opredelitev
1	orientacija v prostoru	Z območja kozolcev sta dobro vidni lega in usmerjenost Zgornjesavske doline ali njenih sosednjih dolin (Radovna, Krma, Kot, Vrata, Planica). S tega območja je mogoče ustrezno opredeliti tudi lego in usmerjenost drugih geografskih območij, ki obdajajo Zgornjesavsko dolino oziroma njene sosednje doline (Karavanke, Julijske Alpe, Mežakla, Ljubljanska kotlina in Kanalska dolina).
2	ledeniško površje	Z območja kozolcev so dobro vidni tako prečni prerez Zgornjesavske doline oziroma njenih sosednjih dolin (ledeniška »U« oblika) kot tudi druge značilnosti ledeniškega površja (ravno dno doline, strma pobočja, priostreni vrhovi in ledeniške morene).
3	gorsko podnebje	Na območju kozolcev je mogoče predstaviti značilnosti tipov podgorskega (podtip zelo vlažno) in gorskega (podtip nižjega gorskega sveta) podnebja. Glede na usmerjenost doline je z območja kozolcev mogoče določiti glavne smeri vetrov v dolini ter s tem pojasniti lego in usmerjenost kozolcev.
4	rastlinstvo	Z območja kozolcev so vidne značilnosti rastlinstva, v tem prostoru prilagojenega gorskemu podnebju. Na pobočjih Karavank ali Julijskih Alp je mogoče prepoznati višinske rastlinske pasove.
5	raba tal	Na območju kozolcev je dobro vidna značilna raba tal, možne so njene primerjave s sosednjimi območji.
6	kmetijstvo	Na območju kozolcev je mogoče opisati poglobitvene značilnosti poljedelstva in živinoreje v tem delu Zgornjesavske doline.
7	gozdarstvo	Na območju kozolcev je mogoče opisati temeljne značilnosti gozdarstva v tem delu Zgornjesavske doline (krčenje gozda na račun obdelovalnih zemljišč, pašnikov, raba lesa, od kod izhaja les za izdelavo kozolcev ...).
8	druge gospodarske dejavnosti	Na območju kozolcev so vidni vplivi drugih gospodarskih dejavnosti v tem delu Zgornjesavske doline, predvsem industrije in turizma.
9	poselitev	Z območja kozolcev je mogoče prikazati in opisati temeljne značilnosti podeželskih naselij in poselitve v Zgornjesavski dolini (gručasta naselja, samotne domačije, alpska hiša).
10	kozolec – temeljne značilnosti	Na območju kozolcev si je mogoče od blizu ogledati skupino kozolcev ali posamezen kozolec in prepoznati njegove glavne značilnosti.

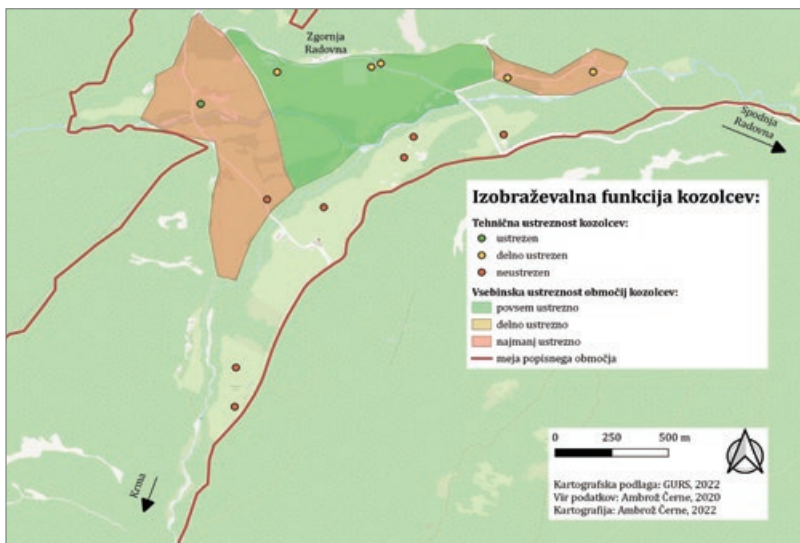
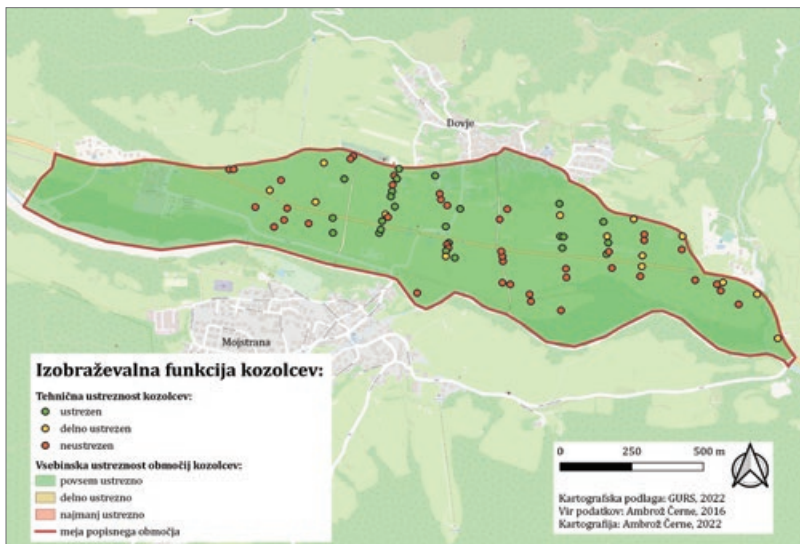
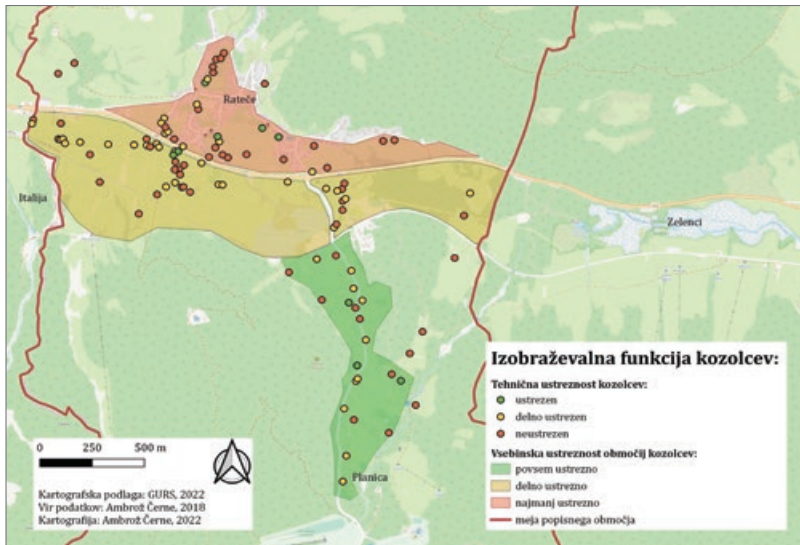
Aplikacija »ČŠOD Misija« je brezplačno dostopna v trgovinah Google Play in App Store. Ko je naložena na napravo, si uporabnik iz razpoložljivega nabora misij prenese želeno misijo. Odtlej lahko do nje dostopa brez medmrežne povezave, tako da mora biti za reševanje igre aktivirano le še orodje za zaznavanje lokacije (GPS). Vsaka misija (pot) je sestavljena iz določene števila zanimivosti (točk), vsaka od teh pa vsebuje določeno število izzivov (vprašanj).

Zanimivosti so osrednja prvina misije. Vsaka zanimivost ima lokacijo, določeno z GPS koordinatami, ime, opis v obliki besedila ali zvočnega zapisa,

dodatne informacije, galerijo fotografij ter določeno število izzivov. Ker gre za geološkiško igro, je glavno načelo osvajanja misije, da je uporabniku razreševanje izzivov pri posamezni zanimivosti onemogočeno vse dotlej, dokler v naravi ni postavljen na njeno lokacijo. Prek mobilne naprave ga torej mora zaznati GPS. Izzivi so različna vprašanja, navezana na dotično zanimivost. Odgovor na vprašanje uporabnik dobi z opazovanjem v naravi, s pomočjo opisa zanimivosti v aplikaciji, z dodatnimi informacijami med opisi zanimivosti ali pod njimi v aplikaciji ali z ogledom fotografij v galeriji. Nepravilni odgovori na izzive uporabniku prinesejo negativne točke, pravilni pa

pomenijo napredovanje k osvajanju značke. Ko uporabnik pravilno odgovori na vse izzive, je zanimivost uspešno opravljena (usvojena oziroma odklenjena). Ko uporabnik usvoji vse zanimivosti, je misija uspešno opravljena (medmrežje 5).

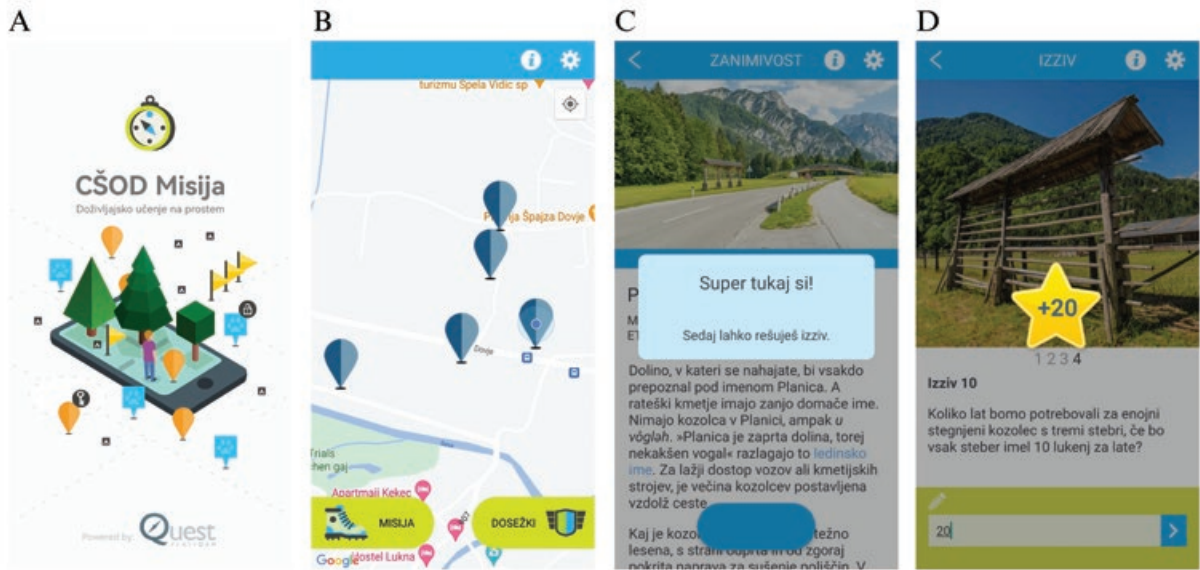
V okviru naše raziskave smo izdelali igro oziroma misijo »Med zgornjesavskimi stogovi« v štirih etapah. Njen namen je spoznavanje učnih vsebin, neposredno ali posredno povezanih s kozolci v Zgornjesavski dolini. Ciljna skupina so osnovnošolci od 6. do 9. razreda, ki igro lahko rešujejo interaktivno s pomočjo mobilne aplikacije »ČŠOD Misija« ali analogno s pomočjo delovnega

Slika 6, 7 in 8: Tehnična in vsebinska ustreznost kozolcev za izobraževalno vlogo, Rateče–Planica ($N = 107$); Dovško polje ($N = 79$); Zgornja Radovna ($N = 14$).

zvezka. Etape so razporejene po celotni Zgornjesavski dolini. Pri osnovni opredelitvi etap se je s tehničnega vidika upoštevalo, da je vsaka dolga največ pet kilometrov in predvideva največ dve uri reševanja. V čim več etap se kot začetno, vmesno ali končno točko vključi po eno muzejsko enoto GMJ. Etapa je lahko linijska, kar pomeni, da uporabnik igro rešuje z opravljanjem določene poti, ali točkovna, tako da uporabnik celotno igro (vse zanimivosti in izzive) reši na enem manjšem območju (brez premikanja z ene točke na drugo). V čim več zanimivosti (vsaj v eno na etapo) se vključi po eno tako imenovano doživljajsko točko, pri kateri uporabnik reši izzive ne le s pomočjo besedil, fotografij ali lastnega opazovanja, ampak z aktivnimi učnimi metodami oziroma doživetjem določene aktivnosti, povezane s tematiko.

Z vsebinskega vidika je kot območje spoznavanja v ospredje postavljena Zgornjesavska dolina. Zanimali so nas naravnogeografski dejavniki, ki so vplivali na njeno oblikovanje, pa tudi vpliv človeka, ki je to območje sooblikoval v kulturno pokrajino. Pri slednjem je bilo v ospredju vprašanje, kako se je človek tukaj preživiljal v preteklosti in kako se preživljal v sodobnosti (značilnosti kmetijstva: pridelki, orodja, tehnike in znanja). V tem kontekstu ima svojo vlogo tudi kozolec, ki mu namenamo posebno pozornost.

Slika 9: Mobilna aplikacija »ČŠOD Misija«: naslovna stran aplikacije (A), zemljevid zanimivosti – primer (B), primer zanimivosti (točke), ko se ob kliku na gumb »PRIJAVA« uporabnik nahaja na njeni lokaciji (C), primer pravilno razrešenega izziva (D) (medmrežje 2).

Navedene kriterije za izdelavo igre smo v nadaljevanju še bolj osmislili s fokusno skupino z zaposlenimi v GMJ, pregledom virov in literature ter nestrukturiranimi pogovori s starejšimi domačini. Zaposleni v GMJ-ju izpostavljajo smiselnost vključitve obstoječih vsebin v muzejskih enotah Kajžnkova hiša v Ratečah in Liznjekova hiša v Kranjski Gori v igro, izkustveni vidik z vključitvijo lokalnih kmetov, vključitev uporabnikov ČŠOD-jev kot ciljne skupine ter varnostni (izogibanje cestam in kolesarskim potem) in lastniški (uporaba javnih poti) vidik. Med uporabljenimi viri in literaturo, pri čemer večina avtorjev oziroma izdajateljev izhaja iz lokalnega okolja, velja izpostaviti delo arhitekta Domna Zupančiča *Kozolci v Zgornjesavski dolini* (2015). Gre za najbolj celovito in doslej edino študijo o kozolcih, vezano izključno na Zgornjesavsko dolino. Delo vsebuje opise kozolcev, njihovo lego, razporeditev v pokrajini in druge opažene posebnosti

s poudarkom na arhitekturi. Drugo uporabno delo je *Od stoga do kozuca – priročnik za rabo in vzdrževanje kozolcev na območju projekta Arhitektura gorenjskih vasi* (Balzano s sodelavci 2020). Priročnik in omenjeni projekt lokalne akcijske skupine odlikujeta aktualnost in sodelovanje med geografsko, etnološko in arhitekturno stroko na področju preučevanja gorenjskih kozolcev. Kot smiselni so se izkazali tudi izsledki nestrukturiranih pogovorov s starejšimi domačini. Vsi sogovorniki so namreč odraščali na kmetijah v Zgornjesavski dolini in imajo na podlagi lastnih izkušenj bogata znanja o značilnostih tamkajšnjega kmetijstva, od kmetijskih kultur, tehnik, veččin in

orodij, povezanih tako s poljedelstvom kot živinorejo, do postopkov izdelave in postavljanja kozolcev. Gre torej za izročilo, ki ga je v obstoječi literaturi in tudi z drugimi metodami težje razkriti in je vsekakor zanimivo za vključitev v vsebino igre.

S širokim naborom metod za izdelavo igre, kar navsezadnje upravičuje njeno strokovnost in privlačnost, je nastala njena prva (testna) različica. **Etapa 1** poteka na območju Rateč, Rateškega polja južno od vasi in Planice. Na razdalji 1,5 km povezuje Kajžnkovo hišo v Ratečah s kozolci v Planici. Ima 4 zanimivosti in 13 izzivov. **Etapa 2** poteka pred gospodarskim poslopjem (sked-

O poimenovanju igre »Med zgornjesavskimi stogovi«:

V zahodnem in severnem delu Gorenjske je beseda stog v različnih fonetičnih oblikah (*stóh, stóuh, stuóh, stagá* ...) uveljavljena kot narečno poimenovanje za kozolec (Klínar 2020). S poimenovanjem igre v narečni obliki želimo njenim uporabnikom (osnovnošolcem) približati gorenjsko narečje kot pomemben del nesovne kulturne dediščine.

Preglednica 2: Značilnosti testnih skupin učencev, ki so bili vključeni v evalvacijo igre.

	testna skupina	število učencev	starost učencev	število učiteljev	osnovna šola (občina)
testna etapa 1: Rateče-Planica	1	13	13–14 let	0	OŠ Antona Tomaža Linhartaradovljica
	2	11	13–14 let	1	OŠ Josipa Vandota Kranjska Gora
testna etapa 2: Liznjekova domačija	3	13	13–14 let	2	OŠ Voličina (Lenart v Slovenskih goricah)
	4	25	11–12 let	2	OŠ Apače
	5	22	13–14 let	1	OŠ Josipa Vandota Kranjska Gora
testna etapa 3: Dovško polje	6	43	12–13 let	3	OŠ Livade Izola

njem) Liznjekove domačije v Kranjski Gori oziroma v njem. Ima 3 zanimivosti in 10 izzivov. **Etapa 3** poteka po Dovškem polju. Je krožna, začne in konča se v Slovenskem planinskem muzeju v Mojstrani. V dolžini 3,7 km po-

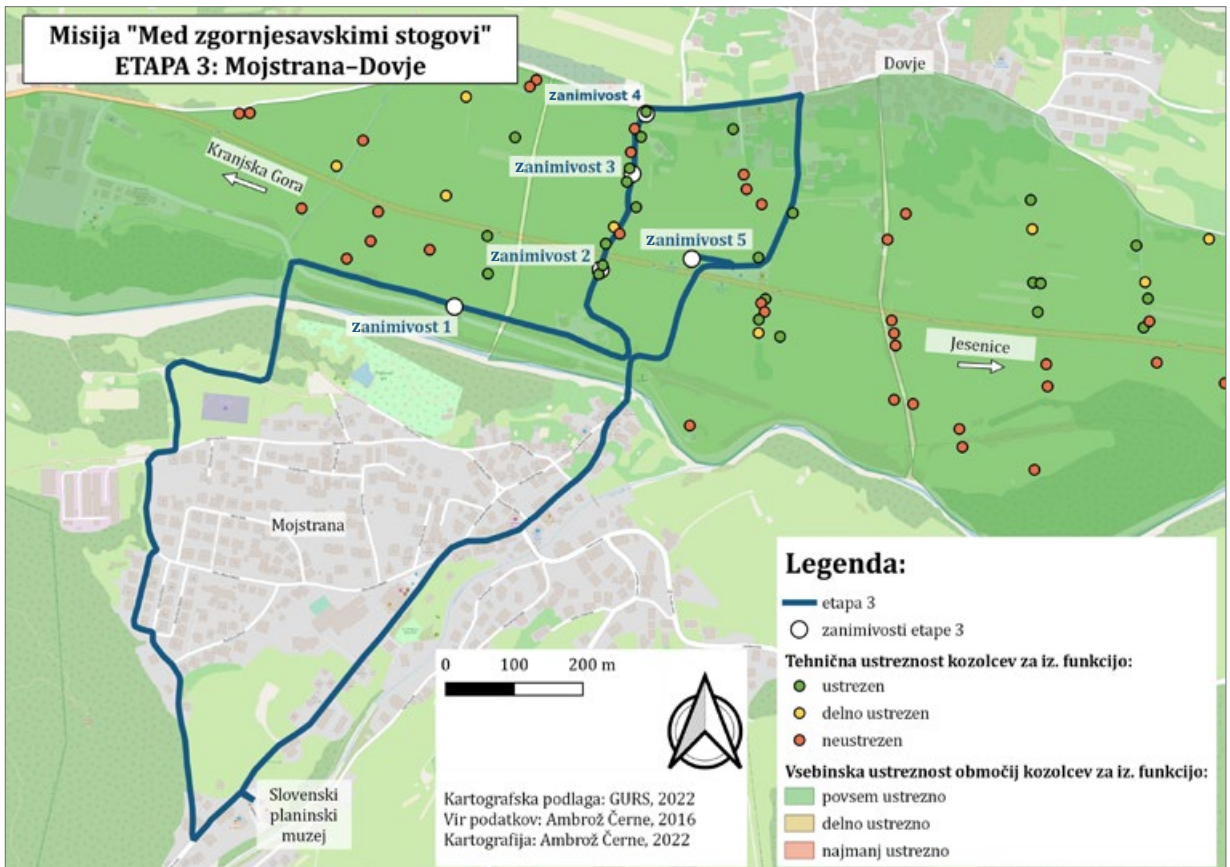
teka skozi vas Mojstrana, prek kulturnih teras Dovškega polja, skozi vas Dovje in po vzhodni strani polja nazaj do Mojstrane. Ima 5 zanimivosti in 16 izzivov. **Etapa 4** poteka v naselju Zgornja Radovna in na razdalji 400 m povezuje dva

za izobraževanje reprezentativna kozolca na tem območju (*Psnakov in Požrvov stog*). Ima 2 zanimivosti in 7 izzivov.

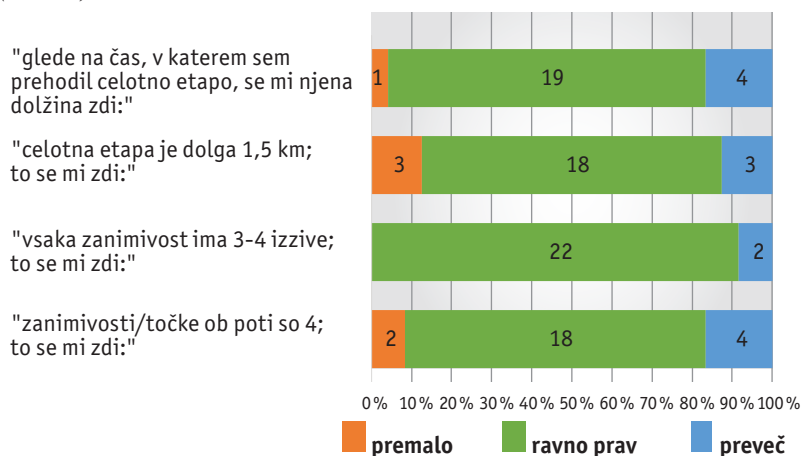
Teorija o interpretaciji dediščine kot enega zadnjih in, za njen uspeh, nujnih korakov interpretacije navaja evalvacijo. Zato smo terensko evalvacijo izvedli na treh etapah od skupno štirih. Na terenu jih je preizkusilo 121 učencev in 9 učiteljev s petih osnovnih šol. Podrobnosti prikazuje preglednica 2.

Izpostaviti velja naslednje ugotovitve. Obseg etap 1 in 3 je glede na čas in dolžino ustrezen, pri etapi 2 naj se predviden čas reševanja skrajša. Opise zanimivosti (točk) naj se mestoma

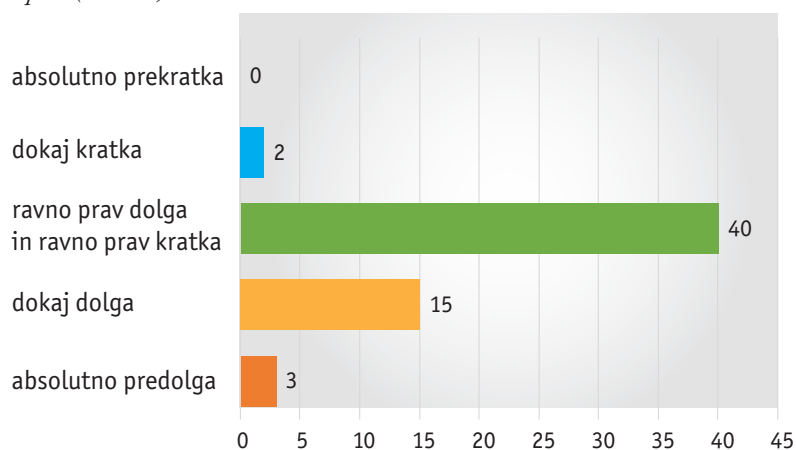
Slika 10: Potek etape 3 in postavitve zanimivosti v etapi 3.

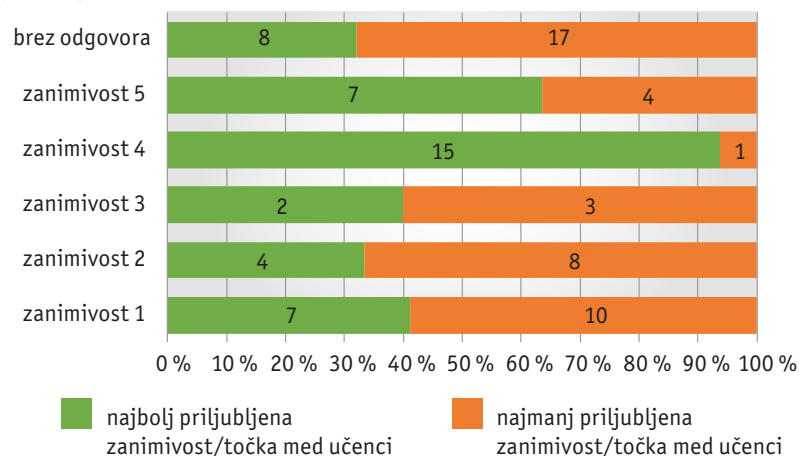
Slika 11: Tehnična ustreznost igre po mnenju učencev - primer testne etape 1 (N = 24).

Slika 12: Ustreznost besedil v učnem listu po mnenju učencev - primer testne etape 2 (N = 60).

Slika 13: Priljubljenost posameznih zanimivosti/točk v igri - primer testne etape 3 (N = 43).

skrajša in poenostavi oziroma nadomesti z vizualnim gradivom. Izzivi v vseh treh testnih etapah so ustrezni, jasno zastavljeni. Glede vključitve doživljajske točke v posamezno etapo se je izkazalo, da je ta nujna. Učenci, ki so testirali etapo 3, so bili pri eni od točk (zanimivost 4) vključeni v testno izvedbo etnološke delavnice, v okviru katere sta jim predstavnik Društva podeželske mladine Zgornjesavske doline (DPM) predstavila poglavitne značilnosti kozolca in njegove uporabe. Doživetje naj se nujno ohrani v prvotni obliki oziroma se ga po možnosti nadgradi. V etapo 1 naj se vključi voden ogled Kajžnkove hiše in druge vsebine, ki so posredno povezane s kozolci (na primer delo na polju). Vsebine v etapi 2 naj se nadgradi s predstavitvijo starih kmetijskih opravil in orodij v živo ter z delavnico sestavljanja modela kozolca. Z evalvacijo je bilo ugotovljeno tudi, da utegne biti misija bolj zanimiva uporabnikom iz domačega okolja zgornje Gorenjske, kjer so kozolci še vedno širše prepoznavni.

»Krona učne poti je bil praktični prikaz dela, o katerem se učencem niti ne sanja. Stik z domačini, spoznavanje dovškega narečja. To obdržati, če se le da.« (Teodora Krivičič, učiteljica geografije na OŠ Livade Izola, 2022).

Skladno z ugotovitvami evalvacije je bila igra izpopolnjena v končno različico. Analogno je na voljo v obliki delovnega zvezka, dostopnega v različnih knjižnicah ter na sedežih RAGOR-ja in GMJ-ja. V digitalni obliki je igra na seznamu vseh misij v mobilni aplikaciji »ČŠOD Misija«.

Povezave in navodila so tudi na spletnem portalu *Uporabna geografija* pod zavihkom *Aplikacije*.

Sklep

V prispevku smo se osredinili na okoliščine, v katerih bi kozolci v Zgornjesavski dolini poleg prvotne (kmetijske) lahko prevzeli tudi kakšno drugo vlogo, ki bi za tovrstno dediščino lahko bila eden od načinov njene revitalizacije. Na območju občine Kranjska Gora je kakih 10 do 15 kmetij, ki kozolce še vedno uporabljajo v kmetijski namene. Na tak ali podoben način se zgornjesavski kozolci uvrščajo tudi v režime institucionalnega varovanja in ohranjanja kulturne dediščine. Ob tem je odnos lokalnih akterjev do tovrstne dediščine pozitiven, čeravno druge funkcije, razen kmetijske, v njej niso prepoznavne.

Slika 14: Etnološka delavnica starih kmečkih opravil na Dovjem v sklopu misije »Med zgornjesavskimi stogovi«, v izvedbi Razvojne agencije Zgornje Gorenjske in Društva podeželske mladine Zgornjesavske doline; junij 2023 (vir: arhiv RAGOR).

Ob financiranju Občine Kranjska Gora RAGOR nadaljuje s projektom subvencioniranja kmetov za tradicionalno rabo kozolcev, obenem pa je bil

junija 2023 izveden pilotni projekt igre »Med zgornjesavskimi stogovi«. V koordinaciji med RAGOR-jem in DPM-jem so igro izvedli učenci

Slika 15: Del etape 1 – skupina obnovljenih kozolcev v Planici (foto: Tim Žgavec).

osnovnih šol iz Mojstrane in Kranjske Gore. Glede na ciljno skupino se tovrstni program lahko ponudi v prvi vrsti vzgojno-izobraževalnim ustanovam (osnovnim šolam, CŠOD-jem), v okviru rednega šolskega programa, občolskih dejavnosti, dnevov dejavnosti, učilnice na prostem in podobno. Izvaja se ga lahko tudi v sklopu drugih prostočasnih aktivnosti za mlade, na primer poletnih taborih različnih interesnih skupin, ali na izobraževanjih učiteljev oziroma seminarjih za učitelje. Konkretno učinke igre v tem prostoru bo pokazala šele prihodnost, zagotovo pa se utegnejo izkazati za pozitivne, če bo upoštevano naslednje: poudarek na doživljajskih točkah, stal-

na prisotnost igre v programih GMJ-ja oziroma projektih RAGOR-ja, formalno urejen mehanizem financiranja med vsemi relevantnimi akterji, vključenost DPM-ja oziroma lokalnih kmetov v njeno izvedbo in promocijo igre v različnih medijih, predvsem na spletnih platformah.

Večfunkcijsko obravnavanje zgornjesavskih kozolcev, kot je predstavljeno v prispevku, se lahko vključi v področja kulturne dediščine, okoljskih, turističnih, vzgojno-izobraževalnih ali drugih ustreznih vsebin različnih razvojnih dokumentov tako na območju občine Kranjska Gora kot celotne zgornje Gorenjske.

Slika 16: Naslovnica delovnega zvezka »Med zgornjesavskimi stogovi«.

Slika 17: QR koda za dostop do igre v spletni trgovini Google Play.

Viri in literatura

- Balzano, A., Čufar, K., Juvanec, B., Klinar, K., Kobal, N., Krže, L., Merela, M., Novak, K., Planinšič, J., Roškar, S. 2020: Od stoga do kozuca – priročnik za rabo in vzdrževanje kozolcev na območju projekta Arhitektura gorenjskih vasi. Jesenice.
- Černe, A. 2016: Analiza stanja kozolcev na Dovškem polju. Jesenice.
- Černe, A. 2018: Analiza stanja kozolcev v Ratečah. Jesenice.
- Černe, A. 2020: Analiza stanja kozolcev v Zgornji Radovni in Mojstrani. Jesenice.
- Fakin Bajec, J., Lemut Bajec, M., Pogačar, M., Straus, M. 2021: Dediščina v akciji – poti in načini vključevanja mladih v ohranjanje in interpretacijo dediščine. Ljubljana.
- Klinar, K. 2020: Kozolec kot del nesovne kulturne dediščine. Od stoga do kozuca – priročnik za rabo in vzdrževanje kozolcev na območju projekta Arhitektura gorenjskih vasi. Jesenice.
- Klinar, T. 2022: Aktivna raba kozolcev v Zgornjesavski dolini (ustni vir, 24. 10. 2022).
- Krišelj, M. 2004: Zgodba o slovenskem kozolcu. Slovenski kozolec včeraj, danes, jutri. Ljubljana.
- Medmrežje 1: <http://rkd.situla.org/> (10. 9. 2022).
- Medmrežje 2: <https://www.gmj.si/> (13. 5. 2022).
- Medmrežje 3: <https://www.semanticscholar.org/paper/Location-based-Mobile-Games-Lehmann/aed428f1c3d70edcc9e990fde5af60f6178b9656> (6. 9. 2022).
- Medmrežje 4: <https://www.csod.si/stran/ustanovitev-csod> (10. 7. 2022).
- Medmrežje 5: <http://misija.csod.si/si/> (13. 7. 2022).
- Melik, A. 1931: Kozolec na Slovenskem. Ljubljana.
- Ogrin, D., Repe, B., Štaut, L., Svetlin, D., Ogrin, M. 2023: Podnebna tipizacija Slovenije po podatkih za obdobje 1991–2020. Dela 59. Ljubljana.
- Roškar, S. 2017: Značilnosti kozolcev in kulturne dediščine Zgornjesavske doline (ustni vir, 15. 11. 2017).
- Stele, F. 2008: Kozolec v Sloveniji. Komenda.
- Tilden, F. 1957: Interpreting our heritage. Chapel Hill.
- Zupančič, D. 2015: Kozolci v Zgornjesavski dolini. Jesenice.

Pot med krošnjami Pohorje – turizem in interpretacija

IZVLEČEK

Slovenija je zaradi svoje pokrajinske pestrosti in naravnih značilnosti prepoznana kot država z izjemnimi možnostmi za razvoj trajnostnega turizma. Načrtovanje in upravljanje turističnega razvoja morata upoštevati obseg turizma ter primerenost za lokalno okolje in skupnost. Eden izmed teh vzvodov je ciljna interpretacija. Pot med krošnjami Pohorje je primer dostopne interpretacijske infrastrukture. Interpretacijske točke so namenjene učenju, doživljajske postaje in tobogan pa poskrbijo za atraktivnost obiska.

Ključne besede: Pot med krošnjami Pohorje, biotska raznovrstnost, ciljna interpretacija, celoletni turizem, turistična destinacija Rogla – Pohorje

ABSTRACT

Treetop Walk Pohorje – tourism and interpretation

Slovenia is recognised as a country with outstanding potential for sustainable tourism development, thanks to its diversity of landscapes and natural features. Planning and managing tourism development must take into account the extent of tourism and its suitability for the local environment and the community. One of these levers is targeted interpretation. The Treetop Walk Pohorje is an example of accessible interpretation infrastructure. Interpretation points are designed for learning, and the adventure stations and slide make the visit more attractive.

Key words: Treetop Walk Pohorje, biodiversity, targeted interpretation, year-round tourism, tourism destination Rogla-Pohorje

V zadnjih letih so v Sloveniji nastale številne nove tematske, učne, interpretacijske in doživljajske poti. Po oceni jih je pri nas že več kot 700 (Prah 2024). Nastajajo centri za doživljanje narave, programi in ponudbe doživetij v naravi. Nekateri uporabljajo in vključujejo tudi pristope in različna sredstva interpretacije. Ta se med seboj dopolnjujejo in nadgrajujejo ter so prilagojena določenim ciljnim skupinam. Izobraževanja za vodnike vključujejo tudi pristope interpretativnega vodenja in doživljanja narave.

Predmet investicijskega projekta *Pot med krošnjami Pohorje* (v nadaljevanju PMKP), realiziranega v letu 2019, je bila ureditev zunanjih športnih površin. S tem bodo zagotovljene dodatne privlačne točke na območju Rogle in pospešen razvoj turizma, pa tudi nova delovna mesta in hitrejši gospodarski razvoj tako občine Zreče kot širše regije. Kot ključni razvojni cilj za načrtovano investicijo je izpostavljeno: »... zagotavljanje ustrezne športne in turistične infrastrukture za razvoj trajnostnega turizma in omogočiti pogoje za razvoj in rast podjetij, ki gradijo podjetniško skupnost in krepijo verigo vrednosti na območju občine in regije ter so pomembni zaposlovalci na regionalni in državni ravni ...« (Hoja med krošnjami – predinvesticijska zasnova 2017).

Rogla na Pohorju je ena izmed bolj priljubljenih turističnih destinacij v Sloveniji, znana po svoji raznoliki in bogati ponudbi aktivnosti skozi vse leto. Zima na Rogli je sinonim za smučanje, deskanje na snegu in druge zimske športe, saj so smučišča dobro vzdrževana in primerna tako za začetnike kot tudi izkušene smučarje. Poleti pa se Rogla preoblikuje v priljubljeno destinacijo za pohodništvo, gorsko kolesarjenje in druge oblike aktivno preživetega časa v naravi. Poleg naravnih bogastev, kot so slapovi in jezera, destinacija Rogla – Pohorje ponuja tudi bogato kulturno dediščino, vključno z muzeji, tradicionalnimi prireditvami in lokalnimi obrtni, ki odražajo zgodovino in tradicijo regije.

Namen prispevka je predstaviti, kako PMKP svojim obiskovalcem skozi interpretacijo predstavi in pojasni kulturno in naravogeografsko dediščino Pohorja. PMKP ni le turistična, temveč tudi izobraževalna atrakcija, ki obiskovalcem omogoča globlji vpogled v značilnosti in vrednote regije. Z interaktivnimi poučnimi postajami spodbuja razumevanje in spoštovanje lokalnega naravnega okolja in je primer, kako se interpretacija narave lahko prepleta s turistično izkušnjo, ki povečuje ozaveščenost o ohranjanju in vrednotenju te edinstvene pokrajine.

Vloga turizma in interpretacije

Kulturne in naravne znamenitosti (vključujoč varovana in zavarovana območja) postajajo zelo pomemben sestavni del privlačnosti širše turistične destinacije Pohorje. Najpogosteje se za atrakcijo šteje določena značilnost območja (destinacije), ki je neposredno samosvoja za lokacijo in je dodaten motiv za obisk turistov. Naravne znamenitosti Pohorja so temelj za razvoj turizma in sestavni del

Avtorica besedila:

MAJA VIŠNAR, univerzitetna
diplomirana ekonomistka

Pot med krošnjami Pohorje,
Rogla 111, 3214 Zreče

E-pošta: maja.marketing@
potpohorje.si

Avtorji in viri fotografij:

MIHA MATAVŽ, TOMO
JESENIČNIK, ARHIV PMKP

COBISS 1.04 strokovni članek

celotnega turističnega sistema. Večina turističnih aktivnosti na tem območju se osredotoča okrog znamenitosti, kot je na primer PMKP. Atrakcije pogosto bolj kot kakovost in količina turističnih institucij in storitev vplivajo na vrsto, lokacijo in intenzivnost razvoja turizma na določenem območju.

Interpretacija je orodje, s katerim naravo in kulturno dediščino približamo tako obiskovalcem kot domačemu prebivalstvu. Izhodišče je spoznanje, da naravo ohranjajo tisti, ki jo poznajo, razumejo, cenijo in se z njo identificirajo. Poleg tega interpretacija koristi tudi lokalnemu turizmu, saj obiskovalcem prinaša doživetje, ki je v turizmu vse bolj cenjeno (Baldauf s sodelavci 2011). Tudi na PMKP se stremi k uporabi različnih interpretacijskih metod. Interpretacija mora biti skrbno načrtovana. Objekti in teme morajo biti dobro premišljeni ter izbrani, predstavljeni na svojstven in edinstven način, prilagojeni ciljni skupini, predvsem pa mora interpretacija z vsemi sredstvi, metodami in pripomočki podpirati temeljno tematsko sporočilo (Keršič Svetel s sodelavci 2019).

Številne definicije so enotne, da je interpretacija oblika komuniciranja (Trampuš 2019). Gre za razkrivanje globljih pomenov narave in naravne dediščine. Pri obiskovalcih želi spodbuditi razmišljanje, senzibilizacijo in posledično tudi spremembo v vedenju in dojemanju narave. Obiskovalcev ne učimo, ampak jim dopustimo, da na podlagi osebne izkušnje oblikujejo lastno vrednotenje narave in dediščine (Ratković Aydemir s sodelavci 2020).

S spremembo odnosa obiskovalcev do narave dosegamo enega od pomembnih ciljev varstva narave – pridobimo si zaveznike za ohranjanje ugodnega stanja rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih življenjskih prostorov. Poleg tega interpretacija pri domačinih spodbuja zavedanje o vrednosti območja, na katerem živijo (Ogorelec 2006).

PMKP je aktiven član destinacije Rogla – Pohorje, ki obsega občine Oplotnica, Slovenske Konjice, Vitanje in Zreče. Območje destinacije spada v Alpsko in Termalno Panonsko Slovenijo (MGRT 2022), kar nudi vse možnosti za razvoj petzvezdičnih doživetij. Ta so skladna s kriteriji petzvezdičnih izkušenj, saj temeljijo na lokalni identiteti, nudijo avtentične, edinstvene in izkustvene momente, vključujejo prvine trajnosti, butičnosti in premium kakovosti, ponujajo dodano vrednost, spodbujajo sezonalizacijo in so podprta s primerno digitalno izkušnjo. Skladno z opredelitvijo nosilnih in sekundarnih/podpornih produktov v Alpiski in Termalni Panonski Sloveniji so ključni nosilni produkti destinacije Rogla – Pohorje: počitnice v gorah oziroma sredogorju, outdoor – aktivnosti v naravi, športni turizem, turizem na podeželju, zdravje in dobro počutje, gastronomija, poslovna srečanja in dogodki, doživetja narave ter mesta in kultura.

Območje destinacije Rogla – Pohorje ponuja številne možnosti za razvoj doživetij, ki ugodno vplivajo na zdravje in dobro počutje gostov ter tudi na razvoj aktivnosti na pros-

tem, primernih za individualne goste in tudi skupine. Zagotavljajo jim blagodejne učinke, aktivnosti v vodi, na tleh, v podzemlju in zraku. Geslo destinacije je: »Razišči, Občuti, Užij«.

Člani projektne skupine TDRP (*Turistična destinacija Rogla – Pohorje*) so v Načrtu razvoja in trženja turizma v občini Zreče navedli, da so najpomembnejši ciljni segmenti destinacije Pohorje družine z otroki, športniki na pripravah, posamezniki, pari različnih starosti, skupine različnih starosti in interesov, ki prihajajo zaradi sproščanja ter občudovanja naravne in kulturne dediščine, aktivnosti na prostem (outdoor) oziroma rekreacije v naravi, podeželske kulinarike, pa tudi poslovneži in obiskovalci prirediteljev in dogodkov (Lešnik Štuhec s sodelavci 2021).

Poučno na Poti

PMKP je na Rogli, priljubljenem turističnem in smučarskem središču v osrčju Pohorja. Zgrajena je večinoma iz lesa, kovinski so le posamezni vezni elementi. Glavni nosilni stebri so sestavljeni iz treh drevesnih debel. Debla so iz lesa duglazije, enako tudi pohodna konstrukcija poti (vgrajenega je 755 kubičnih metrov lesa). Materiali in konstrukcija tako asociirajo na naravni gozd. Polnila ograje so izvedena s transparentno jekleno mrežo. S takšno prosojnostjo je doživetje gozda intenzivnejše. 37,6 m visok razgledni stolp je zasnovan z devetkotnim tlorisom. Z najvišje plosčadi se lahko obiskovalci vrnejo po rampi ali toboganu. Tobogan, ki premaga višinsko razliko 22 metrov,

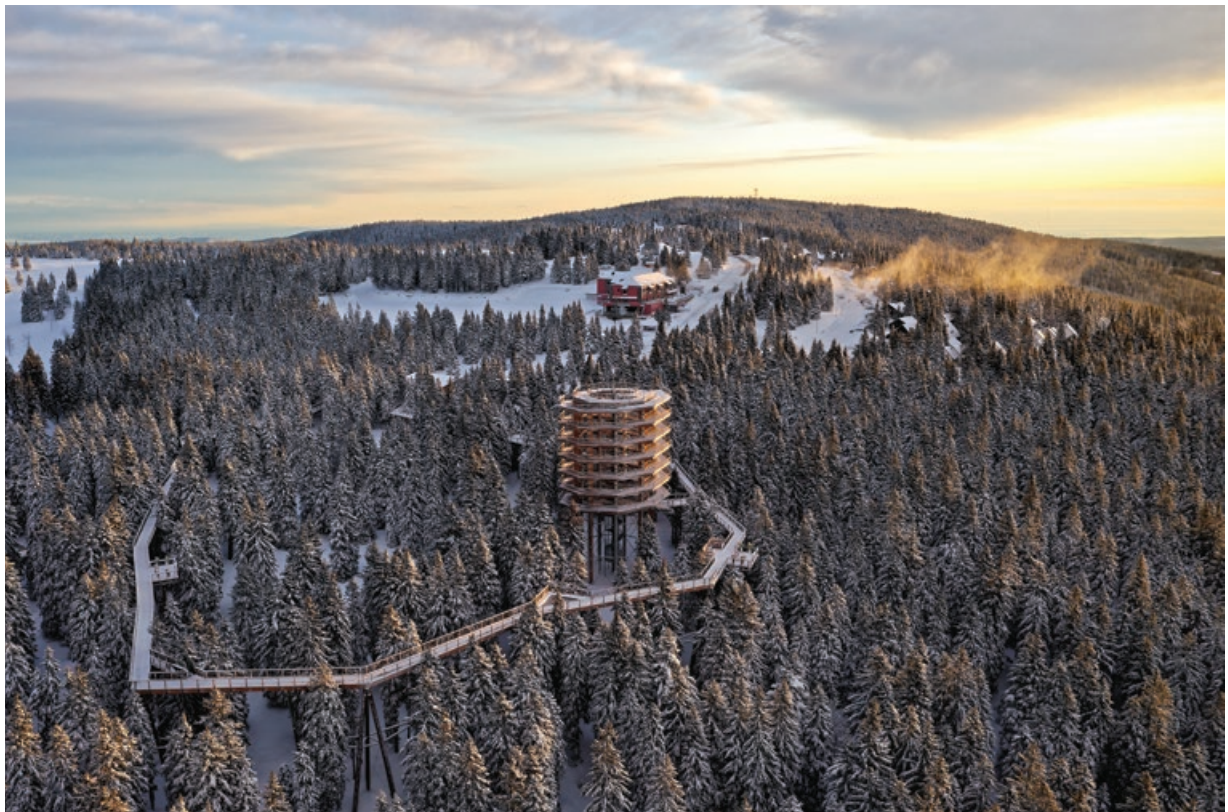
je dolg 65 metrov. Skupna dolžina poti je 1043 m z višinsko razliko 20 m. PMKP je v celoti brez ovir, z največjim vzponom 6 % in je prilagojena otroškim ter invalidskim vozičkom. Mreže ograje ob straneh poti so prozorne in omogočajo popolno vidljivost tako uporabnikom invalidskih vozičkov kot tudi majhnim otrokom (Vires ... 2019).

Na poti so tri poučne in tri adrenalinske postaje. Skupinam so ob predhodni najavi na voljo vodniki interpretatorji z licenco. Glavno poslanstvo PMKP je podajanje interpretacije gozdnega ekosistema. Poti so primerne za vse starostne skupine, so brez ovir in odprte vse leto.

Zaradi trajnostnega delovanja in truda za varovanje okolja je objekt leta 2023 prejel certifikat Zeleni ključ, ki simbolizira zavezanost okolju in trajnostnemu razvoju. Gre za sistem certificiranja, ki spodbuja trajnostni razvoj turizma in v turistični industriji promovira okoljsko odgovorno ravnanje z izpolnjevanjem strogih okoljskih standardov, kot so učinkovita raba električne energije, varovanje vodnih virov, zmanjšanje količine odpadkov, trajnostna mobilnost, odgovorno ravnanje z okoljem ter trajnostna poraba in nabava. Namen programa je zmanjšanje negativnega vpliva turizma na okolje ter spodbujanje ozaveščenosti gostov in lastnikov turističnih objektov o pomembnosti varovanja naravnih virov.

V okviru programa KATIS (*Katalog programov nadaljnjeга izobraževanja in usposabljanja*), namenjenega delavcem v vzgoji in izobraževanju, je PMKP že vse od delovanja kot soorganizator projekta »*Od korenin do krošenj*« s pedagoškimi delavci sodeloval pri izvedbi izobraževalnih programov v naravi. PMKP učiteljem in drugim pedagoškim delavcem omogoča, da se podrobno seznanijo z naravnimi in kulturnimi značilnostmi Pohorja. Med obiskom PMKP se učitelji udeležijo vodenega ogleda, na poučnih postajah pa se osredotočajo na specifične teme, kot so lokalna flora in fauna, geološke značilnosti Pohorja ter načini ohranjanja naravnih virov. Informacije so podane na način, ki

Slika 1: Pot med krošnjami Pohorje je na Rogli, priljubljenem turističnem in smučarskem središču v osrčju Pohorja (foto: Miha Matavž).

Slika 2: Program KATIS je namenjen delavcem v vzgoji in izobraževanju (foto: arhiv PMKP).

spodbuja interaktivno učenje in razpravo, kar učiteljem omogoča, da pridobljeno znanje učinkovito prenesejo v svoje učne načrte. Tako se krepi povezovanje šolskih učnih načrtov z lokalnimi primeri varovanja narave in trajnostnega razvoja (Katalog programov... 2022).

Zamisel za gradnjo PMKP je nastala v okvirju vizije trajnostnega razvoja zelene ponudbe (narava in kulturna dediščina) turističnega projektnega območja Pohorje 2030 (Lešnik Štuhec 2011) in predloga načrta upravljanja pilotnega območja Pohorje (Gulič s sodelavci 2011). Ideja se je realizirala med partnerji: skupino Erlebnis Akademie AG iz Nemčije, podjetjem Zázitková Akademie iz Češke ter Občino Zreče, s sodelovanjem podjetja Unitur d. o. o., upravljalcem srednjegorskega športnega centra Rogla in GIZ LTO (*Gospodarsko interesno združenje za pospeševanje turizma Lokalne turistične organizacije*) Zreče.

Erlebnis Akademie AG je vodilni evropski ponudnik k naravi usmerjenih atrakcij na prostem.

Slovenska turistična organizacija, ki spodbuja inovativnost v slovenskem turizmu in podpira razvoj inovativnih produktov ter inventivnih projektov,

je PMKP na Rogli prepoznala kot projekt, ki omogoča uresničevanje ustvarjalnih, inventivnih in inovativnih idej s področja turizma. Uvrstila ga je med finaliste poziva *Snovalec leta 2019*.

Na PMKP so tri poučne postaje, namenjene spoznavanju lokalne flore, favne in geologije. Predstavljene so na zabaven in interaktiven način. Predstavljajo ključne naravnogeografske in biološke značilnosti regije, ki se razlikujejo od značilnosti v drugih slovenskih regijah. Postaje so zanimive ne le za družine, ampak tudi za šolske skupine, društva in druge skupinske obiske.

Prva poučna postaja nam predstavi tipične lokalne kamnine in geološko podobo Pohorja. Ta se razlikuje od kamninske zgradbe večjega dela Slovenije. Gradijo ga najstarejše metamorfne kamnine v Sloveniji. Na Pohorju je bilo aktivnih več kamno-

Slika 3: Na Poti med krošnjami Pohorje so tri poučne postaje, namenjene spoznavanju lokalne flore, favne in geologije (foto: Tomo Jeseničnik).

lomov, še vedno delujeta kamnoloma granodiorita v Cezlaku in Josipdolu.

Druga poučna postaja predstavlja zanimive, večinoma širše poznane rastlinske vrste, ki so zastopane na območju Pohorja. Za Pohorje sta značilna velika gozdnatost (70 %) in prevladujoč delež iglastih gozdov. Na najvišjih pohorskih slemenih se gozdovi prepletajo s planjami in barji.

Tretja postaja je namenjena spoznavanju živalskega sveta. Na Pohorju je zastopanih kar nekaj živalskih vrst, ki so v Sloveniji redke ali značilne za večje nadmorske višine. Na območju Pohorja je pod okriljem omrežja Natura 2000 varovanih 26 kvalifikacijskih živalskih vrst, od tega je 14 vrst ptic in 12 drugih vrst živali (Natura 2000 – Standard ...).

Načini interpretacije kulturnih in naravnih značilnosti Rogla

V nadaljevanju so predstavljeni trije izbrani projekti oziroma načini interpretacije, ki obiskovalcem na različne in edinstvene načine približujejo bogato kulturno in naravnogeografsko dediščino območja Rogla – Pohorje. Izbrane so bile z namenom, da se obiskovalcem omogoči globlji vpogled v značilnosti regije ter poveča njihovo zavedanje o pomembnosti ohranjanja naravnih in kulturnih vrednot.

Naravovarstveno informacijski center Rogla

V neposredni bližini PMKP je tudi Naravovarstveno informacijski center Rogla, ki se s PMKP vsebinsko in tehnično povezuje oziroma dopolnjuje.

Slika 4: Naravovarstveno informacijski center Rogla se v vsebinskem in tehničnem smislu povezuje in dopolnjuje s PMKP (foto: arhiv PMKP).

Poleg podajanja vsebin in informacij o naravi Pohorja je tudi prostor doživljanja narave, učilnica v naravi, stičišče in tudi prostor za sproščanje. Je eden od treh pomembnih informacijskih centrov Regijskega parka Pohorje (druga dva sta na Kopah in Treh kraljih). Prizadevanja za ohranitev narave Pohorja segajo v leto 1920 (Spomenica ... 1920), od leta 2004 je velik del Pohorja razglašen za območje Natura 2000.

Regijski park Pohorje so Vlada Republike Slovenije ter občine Zreče, Vitanje, Mislinja, Lovrenc na Pohorju, Ruše in Slovenska Bistrica ustanovile z namenom, da se ohranijo tamkajšnji gozdovi, planje in barja, ter da se še vnaprej zagotavlja in usmerja trajnostna raba naravnih virov, omogoči kakovostno preživljanje prostega časa domačinom in obiskovalcem ter zmanjšuje obstojne in preprečuje dodatno obremenjevanje okolja (MNVP 2024).

Naravovarstveno informacijski center Rogla je zasnovan ne le kot točka za pridobivanje informacij, ampak kot kompleksna učna platforma, ki obiskovalcem zagotavlja poglobljeno razumevanje lokalnega ekosistema Pohorja. Obiskovalci dostopajo do interaktivne razstave, ki ponuja vpogled v biotsko raznovrstnost, samosvoje rastlinske in živalske vrste ter prakse za njihovo ohranitev, ki je ključna za vzdrževanje naravnega ravnovesja. Center je vključen v projekt VIZIJA POHORJE 2030, katerega cilj je izboljšanje stanja travniških, vodnih in gozdnih habitatov ter zagotavljanje mirnih con na Pohorju, kar še dodatno poudarja njegovo vlogo pri ohranjanju kakovostnega lokalnega okolja.

Center je razdeljen na štiri sklope: Pohorje, planje in resave, gozdovi ter barja in druga mokrišča. Predstavljeni so različna življenjska okolja in prebivalci, ki jih naseljujejo, dejavniki, ki ogrožajo

naravno okolje, in načini, kako lahko vsakdo prispeva k ohranjanju narave, pa tudi, zakaj je to pomembno. Poudarjena je soodvisnost narave in ljudi.

Zabavna dirka z veveričkom Emilom

Poleti 2023 so na PMKP v ponudbo dodali zabavno dirko z veveričkom Emilom, ki je nekakšen strip v knjižici. Otroci na Poti s pomočjo informacijskih tabel raziskujejo pohorske gozdove in pridobivajo nova znanja. Veveriček Emil otroke popelje skozi pohorski gozd in jih ob tem izobrazuje o gozdnih živalih ter rastlinstvu.

Odziv javnosti na ponudbo je izjemno pozitiven, saj starši cenijo priložnost, da lahko otroci skozi igro pridobivajo znanje o okolju. Table na PMKP ponujajo informacije in zanimivosti o biotski raznovrstnosti in svojih značilnostih Pohorja, kar mlajšim obiskovalcem omogoča, da razvijajo zavedanje o pomenu naravne dediščine in njenega varovanja. Zabavna dirka z

veveričkom Emilom tako mlade ne le informira, ampak tudi aktivno vključuje v ohranjanje narave in jim omogoča, da naravo doživijo na izkustven in spoštljiv način.

Namen ponudbe je, da predvsem mlade navduši za naravo in jih motivira za ohranjanje biotske raznovrstnosti. Prihodki od prodaje so namenjeni neprofitni hčerinski družbi *DoNature gGmbH*, ki se ukvarja s promocijo okoljskega izobraževanja, vzgoje, izobraževanja odraslih, poklicnega usposabljanja ter varstva narave in krajine.

V trgovini s spominki na koncu poti otroci za svoj trud prejmejo simbolično nagrado in se uvrstijo v žreb za nagrade – vstopnice za ponovni obisk *Poti med krošnjami Pohorje*.

Razstava Pohorje – v zavetju stoletnih dreves spe pohorske vile

V začetku poletja 2023 je na vhodni ploščadi zaživela Razstava *Pohorje –*

v zavetju stoletnih dreves spe pohorske vile. Obiskovalca skozi bajeslovne pripovedke, ilustracije in fotografije popelje v čarobni svet Pohorja. Domoovanja vil so gozdovi, slapovi, potoki, barja, jezera in planje, ki so tudi življenjski prostori zanimivih rastlin in živali ter nahajališča pohorskih mineralov in kamnin (Razstava ... 2024).

Zanimivosti o gozdovih, planjah, barjih in jezercih, potokih ter kamninah in mineralih sta pripravili Mariborska knjižnica in mariborska območna enota Zavoda Republike Slovenije za varstvo narave.

Sklep

Turizem in interpretacija sta tesno povezana, saj obiskovalcu prinašata doživetje, tistim pa, ki tematiko interpretacije poznajo in cenijo, omogočata, da se z njo poistovetijo. Na takšen način se lahko vzpodbudijo določene aktivnosti in dejavnosti. Učenje v naravi postane dostopno in zanimivo za ljudi vseh starosti, ne glede na njihovo predhodno znanje ali izkušnje z naravo. Dobro zasnovana interpretacija lahko privabi obiskovalce naravnih območij na način, ki spodbuja spoštovanje in varovanje narave.

Večji obisk in interakcija z naravo pa lahko povečata tveganje za motenje in degradacijo ekosistemov. Zato je pomembno, da je interpretacija skrbno načrtovana in spodbuja odgovorno vedenje. Tako se lahko ohranjajo naravna bogastva in obiskovalcem *Poti med krošnjami Pohorje* zagotovi pozitivna izkušnja. Pot je zasnovana tako, da obiskovalcem s poučnimi postajami in interpretativnimi točkami pri-

Slika 5: Strip omogoča, da otroci raziskujejo pohorske gozdove in pridobivajo nova znanja (foto: arhiv PMKP).

bliža naravo in jim pomaga razumeti pomen ohranjanja biotske raznovrstnosti. Z izobraževanjem in neposredno izkušnjo v naravi obiskovalce vzpodbudi, da razmišljajo o svojem vplivu na okolje.

PMKP privablja širok spekter obiskovalcev, tako domačih kot tujih, ki v naravi iščejo izobraževalne in rekreativne aktivnosti. Ima ključno vlogo pri izobraževanju obiskovalcev o biotski raznovrstnosti in pomenu ohranjanja narave. Skozi interaktivne in poučne vsebine se obiskovalci seznanijo z različnimi vrstami rastlin, živali in kamnin, ozaveščajo pa se tudi o tem, kako lahko sami prispevajo k ohranjanju narave. Proces ozaveščanja

Slika 6: Na vhodni ploščadi si lahko obiskovalci ogledajo razstavo Pohorje – v zavetju stoletnih dreves spe pohorske vile (foto: arhiv PMKP).

in izobraževanja je ključen za spodbujanje in razvoj trajnostnih praks v turizmu, saj se tako zagotavlja ohranitev narave za naslednje generacije.

Viri in literatura

- Baldauf, M., Ogorelec, B., Bogner, D., Brezavšček, L., Neuhold, U., Papež Kristanc, A., Schitter, E., Šolar, M. 2011: Infrastruktura za doživljanje in spoznavanje narave: smernice za inovativno načrtovanje. Bled.
- Gulič, J., Štruc, S., Danev, G., Lešnik Štuhec, T. 2011: Predlog načrta upravljanja pilotnega območja Pohorje: analiza in ocena stanja. Maribor.
- Hoja med krošnjami – predinvesticijska zasnova. Občina Zreče. 2017. Medmrežje: http://www.lex-localis.info/files/e252662f-4d76-42ba-a71a-16663597fc036/3818554-682200000000_AD%201%20PIZ.pdf (26. 3. 2024).
- Katalog programov nadaljnega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju za šolsko leto 2022/2023. 2022. Medmrežje: <https://paka3.mss.edus.si/Katis/Katalogi/KATALOG2223.pdf> (26. 3. 2024).
- Keršič Svetel, M., Odar, M., Ogrin, M., Slapnik, M., Žakelj, K., Zorž, G. 2019: Doživljanje gorskih prelazov in dolin: priročnik za načrtovanje interpretacije dediščine ob gorenskem delu ceste na Vršič. Ljubljana.
- Lešnik Štuhec, T. 2011: Vizija trajnostnega razvoja zelene ponudbe (narava in kulturna dediščina) turističnega (projektnega) območja Pohorje 2030. Strokovna študija, nastala v sklopu projekta NATREG – Managing Natural Assets and Protected Areas as Sustainable Regional Development Opportunities / Kako upravljati varovana območja narave, da bodo postala priložnost za trajnostni razvoj. Maribor.
- Lešnik Štuhec, T., Stermecki, I., Škrlič Brglez, M., Voršič J. 2021: Vizija, strateški cilji, ukrepi in modeli – načrt za koordiniranje prioritarnih aktivnosti razvoja in trženja ponudbe Destinacije Pohorje 2022–2027, dokument 2, v sklopu projekta ‚Strategija razvoja in trženja ponudbe destinacije Pohorje 2021–2027‘. Maribor.
- MGRT [Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo]: Strategija slovenskega turizma 2022–2028. 2022. Ljubljana. Medmrežje: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MGTS/Dokumenti/DTUR/Nova-strategija-2022-2028/Strategija-slovenskega-turizma-2022-2028-dokument.pdf> (30. 3. 2024).
- MNVP [Ministrstvo za naravne vire in prostor]: Ustanovljen je Regijski park Pohorje. 2022. Ljubljana. Medmrežje: <https://www.gov.si/novice/2024-04-30-ustanovljen-je-regijski-park-pohorje/> (1. 5. 2024).
- Natura 2000 – Standard Data Form. Medmrežje: <https://natura2000.eea.europa.eu/Natura2000/SDF.aspx?site=GR2520003> (26. 3. 2024).
- Ogorelec B. 2006: Pomen interpretacije za turizem v zavarovanih območjih. Posvet »Turizem v zavarovanih območjih«, Krajinski park Goričko, 6. december 2005. Ljubljana.
- Prah, J. 2024: 50 let gozdnih in tematskih poti v Sloveniji. Medmrežje: <https://enovicke.acs.si/50-let-gozdnih-ucnih-in-tematskih-poti-v-sloveniji/> (26. 3. 2024).
- Ratković Aydemir, D. L., Jagić Boljat, I., Draženović, M., Klarić Vujović, I., Kuka, M., Polajnar Horvat, K., Smrekar, A. 2020: Priročnik za interpretacijo dediščine. 1. izdaja. Ljubljana.
- Razstava »Pohorje – v zavetju stoletnih dreves«. Medmrežje: https://zrsvn-varstvonarave.si/blog/2021/10/07/razstava-pohorje-v-zavetju-stoletnih-dreves/?fbclid=IwAR1iTC9LqhkjYxd_tN1cxR5Pxo9an0WtbaVVhlJYdH9X0xf6_knnbeXnGY (26. 3. 2024).
- Spomenica Odsaka za varstvo narode in prirodnih spomenikov. 1920. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1-4. Ljubljana.
- Trampuš, T. 2019: Nevidne vezi: praktični primer načrtovanja in izdelave sredstev interpretacije narave. Varstvo narave: revija za teorijo in prakso varstva naravne dediščine 31.
- Vires – Vires d. o. o. arhitekturni biro Maribor. 2019: DGD projektna dokumentacija za pridobitev mnenj in gradbenega dovoljenja. Maribor.

Diplomanti geografije v letu 2023

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

V letu 2023 je na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani zaključilo študij 63 študentov. Prvo stopnjo bolonjskega študijskega programa je zaključilo 41 študentov, drugo stopnjo bolonjskega študijskega programa pa 22 študentov. Dekanjino nagrado Filozofske fakultete za leto 2023 je prejela Ivana Žigon za magistrsko delo *Ozaveščanje otrok o problematiki tujerodnih invazivnih rastlinskih vrst s pomočjo priročnika za njihovo terensko prepoznavanje*. Priznanja Oddelka za geografijo za zaključna dela so prejeli Urša Kosmač, Karin Kure, Jure Pavšek in Urban Pipan. Ambrož Černe je za magistrsko delo *Geološki igra kot način revitalizacije kozolcev v Zgornjesavski dolini* prejel Bohinčevo nagrado, ki jo Zveza geografov Slovenije podeljuje za najboljšo razi-skovalno nalogo s področja geografije študentom do zaključene 2. bolonjske stopnje izobrazbe.

1. Diplomanti po bolonjskem programu (Prvostopenjski univerzitetni študijski program Geografija)

ARNŠEK Iza: *Analiza pojavljanja snežnih plazov v Zgornjem Posočju v januarju 2021*. Mentor Tajan Trobec. COBISS.SI-ID 163971075

BARBO Pavel: *Religije na Kavkazu*. Mentor Jernej Zupančič. COBISS.SI-ID 170984195

BEZENŠEK Sara: *Vpliv podnebnih sprememb na Veliki koralni greben*. Mentorica Tatjana Resnik Planinc, somentor Matej Ogrin. COBISS.SI-ID 171835395

BRADEŠKO Sara: *Razvoj dopolnilnih dejavnosti na kmetijah v občini Vrhnika*. Mentorica Irma Potočnik Slavič. COBISS.SI-ID 163952131

BRAJNIK Leon: *Popotresna obnova in demografski razvoj v Zgornjem Posočju in Videmski pokrajini po letu 1976*. Mentor Dejan Rebernik. COBISS.SI-ID 171000835

BRATINA Alen: *Geografsko vrednotenje potencialnih prostorskih ureditev na območju plazu Slano blato*. Mentor Tajan Trobec. COBISS.SI-ID 166790147

BRLOŽNIK Lenart: *Organizacija in delovanje Pridnehrske republike*. Mentor Jernej Zupančič. COBISS.SI-ID 167326467

BROLIH Mateja: *Analiza vinogradništva v Franciji s poudarkom na Burgundiji*. Mentor Dejan Rebernik. COBISS.SI-ID 171846915

COTIČ Timotej: *Vinogradništvo braniških kmetij od dvajsetih let 19. stoletja do leta 2020*. Mentorja Irma Potočnik Slavič, Žiga Zwitter. COBISS.SI-ID 166583043

ČERNE Luka: *Vzroki družbene in politične krize v Venezueli*. Mentorja Dejan Cigale, Damjan Mandelc. COBISS.SI-ID 166683139

ČERNE Patricija: *Zaznavanje ogroženosti pri prebivalcih na vplivnem območju plazov Urbas in Čikla pod Potoško planino*. Mentor Tajan Trobec. COBISS.SI-ID 166703107

DOVIČ Tina: *Vpliv epidemije covid-19 na dnevne migracije prebivalcev občine Velike Lašče*. Mentor Marko Krevs. COBISS.SI-ID 166566147

FACIJA Maja: *Talibani v Afganistanu*. Mentor Jernej Zupančič. COBISS.SI-ID 159348227

GOLNAR Ana: *Ocena ogroženosti občine Solčava zaradi naravnih nesreč*. Mentor Tajan Trobec. COBISS.SI-ID 166690819

GUČEK Ana: *Problematika ohranjanja biotske raznovrstnosti v podeželskem parku Anaga, Tenerife*. Mentor Blaž Repe. COBISS.SI-ID 163137283

IPAVEC Lakner Anja: *Vzroki in posledice dviga gladine morja v izbranih državah Oceanije*. Mentorica Tatjana Resnik Planinc, somentor Tajan Trobec. COBISS.SI-ID 171830531

JARC Filip: *Analiza kakovosti vode reke Hudinje*. Mentor Tajan Trobec. COBISS.SI-ID 166795011

JARC Tilen: *Uporaba eksplozivnih izstrelkov na odseku soške fronte med Škabrijelom in Tržaškim zalivom ter njihov vpliv na prsti*. Mentorja Blaž Repe, Rok Stergar. COBISS.SI-ID 169040131

JEVŠENAK Ana Marija: *Ledinska imena v potopljeni vasi Družmirje in okolici*. Mentorica Vera Smole, Mojca Ilc Klun. COBISS.SI-ID 166419715

KOLAR Tjaša: *Zgodovinski in prostorski razvoj Starega trga v Ljubljani*. Mentorja Dejan Rebernik, Renata Novak Klemenčič. COBISS.SI-ID 156329987

KOLENC Ravnikar Taja: *Razvoj trajnostnih oblik turizma na otoku Tenerife*. Mentor Dejan Cigale. COBISS.SI-ID 167332355

KOSMAČ Urša: *Vračanje in priseljevanje slovenskih izseljencev in njihovih potomcev iz Argentine*. Mentorica Mojca Ilc Klun. COBISS.SI-ID 170976771

KREVS Kaja: *Geografska analiza koncepta Industrija 4.0*. Mentor Simon Kušar, somentorica Lucija Lapuh. COBISS.SI-ID 179869443

MAHNE Jan: *Geomorfološke značilnosti območja Živega muzeja Krasa*. Mentor Uroš Stepišnik, somentorica Mateja Breg Valjavec. COBISS.SI-ID 163978243

MAVRIČ Mateja: Razvoj turizma v Zadrebški dolini. Mentor Dejan Cigale. COBISS.SI-ID 179856899

MRZLIKAR Vito: Geografska analiza visokotehnološkega podjetja L-Tek. Mentor Simon Kušar. COBISS.SI-ID 171892483

MUSA-Olivieri Maj: Možnosti za razvoj mladinskega turizma na podeželju občine Izola. Mentorica Irma Potočnik Slavič. COBISS.SI-ID 163959299

NOTERSBERG Anže: Hidrogeografska primerjava porečij Pesnice in Ščavnice. Mentor Tajan Trobec. COBISS.SI-ID 163124739

PREMRL Lara: Prikaz tujerodnih invazivnih rastlinskih vrst s pomočjo spletne interaktivne učne poti. Mentor Blaž Repe. COBISS.SI-ID 138642435

RADIKOVIČ Tara: Vpliv podnebnih sprememb na upad avstralske biotske raznovrstnosti. Mentorica Tatjana Resnik Planinc, somentor Matej Ogrin. COBISS.SI-ID 167344387

ROŽEJ Žiga: Analiza poročil slovenskih časopisov o hudi zimi 1928/1929 in njenih posledicah. Mentor Darko Ogrin. COBISS.SI-ID 163939587

RUDEŽ Jan: Turizem in planinski obisk v Logarski dolini. Mentor Dejan Cigale. COBISS.SI-ID 166783491

SULIČ Polona: Priložnosti za razvoj turistične ponudbe v kraškem delu občine Miren – Kostanjevica. Mentor Dejan Cigale. COBISS.SI-ID 166780675

ŠETINA Erazem: Vzroki in posledice kulturnega genocida na primeru avstralskih ukradenih generacij. Mentorica Tatjana Resnik Planinc, Ana Cergol Paradiž. COBISS.SI-ID 167353603

ŠKRINJAR Rachel: Stanje kolesarskega prometa v Mestni občini Ljubljana. Mentor Matej Ogrin. COBISS.SI-ID 171843587

ŠTRANCAR Matevž: Ekološko kmetijstvo v Vipavski dolini. Mentor Dejan Cigale. COBISS.SI-ID 166572547

URŠIČ Karin: Trgovina z ljudmi in novodobno suženjstvo v Sloveniji. Mentor Boštjan Rogelj. COBISS.SI-ID 171852547

VALENCIČ Michelle: Kontaktni kras med Dolenjami pri Jelšanah in Šapjanami. Mentor Uroš Stepišnik. COBISS.SI-ID 171825923

VIČIČ Iris: Ozaveščenost prebivalcev občine Izola o ločevanju odpadkov. Mentorica Katja Vintar Mally. COBISS.SI-ID 141991683

ZRIMŠEK Ana: Okoljski vplivi renaturacije Stržena na Cerkniskem polju. Mentor Blaž Repe. COBISS.SI-ID 171925763

ZUPANC Zala: Odpadna hrana z vidika trajnostnega turizma v Mestni občini Ljubljana. Mentorica Katja Vintar Mally. COBISS.SI-ID 163131651

2. Magistri po bolonjskem programu (Drugostopenjski univerzitetni študijski program Geografija)

AUBER Sara: Vpliv pandemije covid-19 na turistični obisk Regijskega parka Škocjanske jame. Mentor Dejan Cigale. COBISS.SI-ID 142875139

BRUS Matija: Razvojni potenciali Šavrinskega gričevja. Mentor Simon Kušar. COBISS.SI-ID 170867971

CVETKO Sara: Geografska bralna značka. Mentorica Mojca Ilc Klun, Igor Saksida. COBISS.SI-ID 156346371

ČERNE Ambrož: Geolokacijska igra kot način revitalizacije kozolcev v Zgornjesavski

dolini. Mentorica Irma Potočnik Slavič. COBISS.SI-ID 142903043

ČUFER Ana: Primerjava lidarskih in fotogrametričnih podatkov pri določanju potenciala za izkoriščanje Sončeve energije v Vipavski dolini. Mentor Tajan Trobec, somentor Klemen Kozmus Trajkovski. COBISS.SI-ID 170934531

DOBAJ Žiga: Medpredmetno povezovanje geografije in španščine kot drugega tujega jezika = La conexión interdisciplinar de geografía y español L2/LE. Mentorica Tatjana Resnik Planinc, Marjana Šifrar Kalan. COBISS.SI-ID 170853123

DUH Miha: Vpliv izbruha vulkana Samalas na podnebje in preskrbo s hrano v Evropi in Aziji. Mentorja Matej Ogrin, Dušan Mlacović. COBISS.SI-ID 168285187

HANJŽE Brecl Janja: Prostorske spremembe na funkcionalno razvrednotenih območjih Koroške statistične regije. Mentorica Barbara Lampič. COBISS.SI-ID 166167555

HUDOKLIN Nuša: Prostorska zasnova razvoja turizma na Dolenjskem. Mentor Dejan Cigale, somentor Simon Kušar. COBISS.SI-ID 166173699

HVALA Lara: Vrednotenje razvojnih učinkov investicije podjetja Lonstroff v Logatcu. Mentor Simon Kušar. COBISS.SI-ID 170871811

JANJAC Klara: Razvoj turizma na kmetiji v Beli krajini. Mentor Dejan Cigale. COBISS.SI-ID 170927875

JERMAN Jerca: Učenje slovenskega jezika v slovenski izseljenski skupnosti v Clevelandu s poudarkom na geografskih temah. Mentorica Nataša Pirih Svetina, Mojca Ilc Klun. COBISS.SI-ID 146910723

KURE Karin: Geomorfološke značilnosti Čepovskega dola. Mentor Uroš Stepišnik, somentorica Mateja Ferk. COBISS.SI-ID 170863363

KREVS Kaja: Geografska analiza koncepta Industrija 4.0. Mentor Simon Kušar, somentorica Lucija Lahup. COBISS.SI-ID 179869443

LJUBIJANKIČ Haris: Digitalne kompetence učiteljev geografije in nemščine = Digitale Kompetenzen der Geografie- und DaF-Lehrenden. Mentorica Mojca Ilc Klun, Andreja Retelj. COBISS.SI-ID 166184707

PAVŠEK Jure, PIPAN Urban: Vzpostavitev geografsko-zgodovinskih učnih poti v Polhograjskem hribovju s pomočjo mobilne aplikacije z obogateno resničnostjo. Mentorja Blaž Repe, Peter Mikša. COBISS.SI-ID 166193667

RIFELJ Klemen: Trajnostna preobrazba podjetij v Sloveniji. Mentor Simon Kušar. COBISS.SI-ID 170923779

SUHADOLNIK Luka: Značilnosti mestnega toplotnega otoka pozimi v Mestni občini Ljubljana. Mentor Matej Ogrin. COBISS.SI-ID 149666307

ŠTRUBELJ Rok: Vključenost podnebnih sprememb v pouk geografije in zgodovine v gimnaziji. Mentorica Tatjana Resnik Planinc, Danijela Trškan, somentorja Matej Ogrin, Žiga Zwitter. COBISS.SI-ID 166152963

ZALETELJ Luka: Geoinformacijska podpora odločanju pri opredelitvi omejitev in primernosti za letenje brezpilotnih zrakoplovov. Mentor Blaž Repe. COBISS.SI-ID 166177283

ŽIGON Ivana: Ozaveščanje otrok o problematiki tujerodnih invazivnih rastlinskih vrst s pomočjo priročnika za njihovo terensko prepoznavanje. Mentor Blaž Repe, somentorica Mojca Ilc Klun. COBISS.SI-ID 156339715

Priprava: Lucija Miklič Cvek

Oddelek za geografijo Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem

V letu 2023 je na Oddelku za geografijo Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem v Kopru študij zaključilo 17 študentov. Prvo stopnjo študija je zaključilo 11 študentov, drugo stopnjo pa 5 študentov. V tem letu je študij zaključila tudi doktorantka doktorskega študijskega programa na tretji stopnji, ki je za svojo doktorsko disertacijo prejela univerzitetno nagrado Srečko Kosovel.

1. Študentski projekti na dodiplomskem študiju 1. stopnje

BALANT Matic: Vodna bilanca Palskega jezera. Mentorica učiteljica Mojca Poklar, mentor praktik Ciril Mayaud, institucija: Inštitut za raziskovanje kraša ZRC SAZU.

GRAH Aleks: Analiza pozidave in števila prebivalstva med letoma 1968 in 2020 na območju katastrske občine Buzet – Stari grad. Mentorica učiteljica Mojca Poklar, mentorica praktik Sonja Medica, institucija: Državna geodetska uprava Zagreb, izpostava Buzet.

JERMAN Matevž: 50 skritih kotečkov koprškega podeželja. Mentorica učiteljica Mojca Poklar, mentor praktik Peter Zudič, institucija: Zavod za mladino, kulturo in turizem Koper.

KRASTI Ruben: Razvoj novih turističnih produktov na podlagi usmeritev. Mentorica učiteljica Mojca Poklar, mentor praktik Matjaž Primec, institucija: Autentica – Turistično razvojna agencija d.o.o.

KREBS Ema: Spoznavanje dela profesorice geografije na Gimnaziji Litija. Mentorica učiteljica Mojca Poklar, mentorica praktik Tanja Boltin, institucija: Gimnazija Litija.

PINTARIČ Domen: Analiza razdalje, ki jo naredijo komunalni odpadki od občinskih zbirnih centrov do regionalnih. Mentorica učiteljica Mojca Poklar, mentor praktik Jaka Kranjc, institucija: Društvo Ekologi brez meja.

SHEKJEROVIK Oliver: Analiza podatkov in slojev vodnobilančnega modela mGROWA. Mentorica učiteljica Mojca Poklar, mentor praktik Peter Frantar, institucija: Agencija Republike Slovenije za okolje.

TALESKA Matea: Osveževanje podatkov Registra divjih odlagališč v občini Koper. Mentorica učiteljica Mojca Poklar, mentor praktik Jaka Kranjc, institucija: Društvo Ekologi brez meja.

TRAJKOSKI Damjan: Vrednotenje slovenske obale po metodi trojnega dna. Mentorica učiteljica Mojca Poklar, mentorica praktik Urška Vezovnik, institucija: Kulturno izobraževalno društvo Pina.

2. Zaključna dela na dodiplomskem študiju 1. stopnje

ŠETOR Aljaž: Spremembe temperatur in njihov vpliv na rast na izbranem območju severovzhodne Slovenije. Mentorica Valentina Brečko Grubar. COBISS.SI-ID 167089667

KOLMANIČ Katja: Vpliv antropogenih posegov na poplavljanje Cerkniškega polja in kmetijsko rabo zemljišč od konca druge svetovne vojne do danes. Mentorja Valentina Brečko Grubar, Lev Centrih. COBISS.SI-ID 167071235

3. Zaključna dela na magistrskem študiju 2. stopnje

BALOH Eneja: Primerjava uporabe digitalno posredovanih vsebin in spletne učilnice pri pouku geografije v osnovni šoli pred in med poukom na daljavo. Mentor: Stanko Pelc. COBISS.SI-ID 138019843

ČERNE Nejc: Budizem in geografija: prostorski in ekološki vidiki svetovnega religijskega sistema s poudarkom na Federativni demokratični republiki Nepal. Mentor Miha Koderman. COBISS.SI-ID 153171459

FAYAD Noura Hamdy: Karst landscape morphology of Qarat Umm Al-Saghir Area, Western Desert of Egypt/Morfologija kraške pokrajine območja Qarat Umm Al-Saghir v Zahodni puščavi v Egiptu. Mentor Tadej Slabe, somentor Mohamed Magdy Torab. COBISS.SI-ID 167721987

KENDA Lucija: Spremembe odtočnih značilnosti v porečju Soče (brez Vipave). Mentorica Valentina Brečko Grubar. COBISS.SI-ID 168882947

TUKA Slavko: Vpliv podnebnih sprememb na razvoj turizma na Bovškem. Mentor Gregor Kovačič, somentor Miha Koderman. COBISS.SI-ID 158123779

4. Zaključno delo na doktorskem študiju 3. stopnje

ZUPAN Sara: Vpliv geografske in ekološke izoliranosti populacij barjanskega okarčka *Coenonympha oedippus* (Lepidoptera: Nymphalidae) na genetsko strukturiranost in izraznost fenotipa. Mentor Jure Jugovic, somentorici: Elena Bužan in Valentina Brečko Grubar. COBISS.SI-ID 153126403

Univerzitetna nagrada Srečko Kosovel za doktorsko disertacijo.

Pripravil: Miha Koderman

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru

1. Magistri študijskega programa Geografija 2. Stopnje

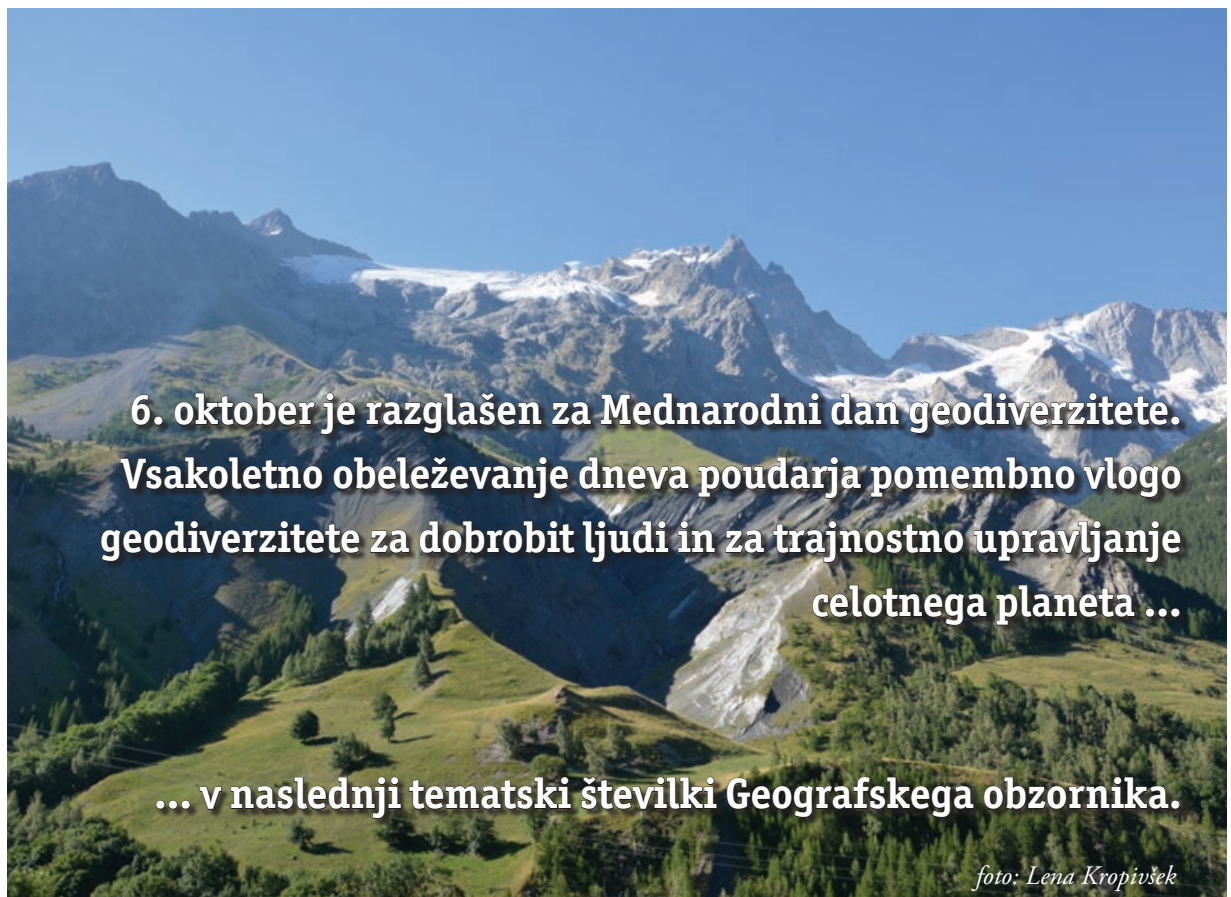
ČUFER Jure: Delo z nadarjenimi dijaki: študija primera, strip kot učni pripomoček pri predmetu geografija. Mentorica Eva Konečnik Kotnik. COBISS.SI-ID 158788099

KLECKER Tim: Primerjava kompetenčno naravnanih didaktičnih trendov pri pouku geografije med Nemčijo in Slovenijo. Mentorja Eva Konečnik Kotnik in Edvard Proter. COBISS.SI-ID 158758403

ŽIŽEK Urška: Proces vključevanja učenja na prostem v geografski kurikulum. Mentorica Eva Konečnik Kotnik. COBISS.SI-ID 158271747

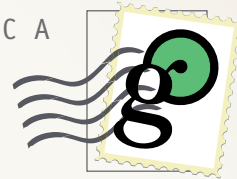
Priprava: Mojca Garantini

*OPOMBA: FF UM na dodiplomski stopnji ne vodi evidence naslovov diplomskih seminarskih nalog.

G E O G R A F S K A   R A Z G L E D N I C A

Dvojni stegnjeni kozolec
(Zalisec pri Žužemberku)

*Vir: Oddelek za geografijo,
Filozofska fakulteta,
Univerza v Ljubljani*
